NEMZETI

NŐNEVELÉS.

HAVI FOLYÓIRAT.

LEÁNYISKOLÁK TANITÓNŐI, TANITÓI ÉS ÁLTALÁBAN NŐNEVELÉSSEL FOGLALKOZÓK SZÁMÁRA.

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK

A BUDAPESTI SUGÁRUTI ÁLLAMI TANITÓNŐ-KÉPZŐ-INTÉZET TANITÓI.

R 809

I. FÜZET.

1880. Január.

M. KIR. ERDÉSZETI TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

Bolti ára 60 krajczár.

TARTALOM.

Lap

1. Leányiskoláinknak a nemzeti művelődés nagy jelentőségű tényezőivé kell emelkedniök. PÉTERFY SÁNDOR ... 1
2. Eötvös József báró emlékezete. (Képpel) ... 20
3. Állami tanítónőképző intézeteink első tizéves örömünnepe. (Képpel) 24
4. A nők a jótékonyság terén. GYÖRGY ALADÁR ... 28
5. Mit tudunk a magyar föld őslakosairól. (Képekkel). SEBESTYÉN GYULA 31
6. A konyhasó. (Képekkel). RYBÁR ISTVÁN ... 51
7. Költemény-tárgyalás. KOMÁROMY LAJOS ... 66
8. A nőkről. BÁNÓCZY JÓZSEF ... 77
9. Nehány szó a nőiparoktatásról. GYÖRGY ALADÁRNÉ ... 79
10. Rövid útmutatás a felsőruha-szabás tanítására. ST—A I—A ... 82
11. Munkaegyesítésre tartozó számtani feladványok fejtegetése. MENDLIK FERENCZ ... 88
12. Gyakorlati tanítások a természetrajz köréből a népiskola számára 91
13. Vegyes közlemények ... 96

M. KIR. ERZSÉBET TUD. EGYETEM KÖNYVTÁRA

Leltári szám: 16.084/1
Leltároztatott: 192 41 4 hó 9 n.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN.

LEÁNYISKOLÁINKNAK

A NEMZETI MŰVELŐDÉS NAGYJELENTŐSÉGŰ TÉNYEZŐIVÉ KELL EMELKEDNIÖK.

A midőn a *„legnagyobb magyar“* egyik legkihatóbb eszméjének elterjesztése czéljából azon biztos útat kereste, mely azt a nemzet szívéhez vezethetné, eme szavakkal fordúlt édes hazánk leányaihoz: *„Fogadjátok hazám érdemes leányai tiszteletem s szeretetem jeléül ezen kis munkám ajánlását. Vegyétek, bár férfiakhoz illendőbbnek mondják azt sokan, nyájas kegyességgel pártfogástok alá. A „hitelről“ szólok s a mi belőle foly, a becsületről, az adott szó szentségéről, a cselekedetek egyenességéről, s így előttetek sem lehet e tárgy idegenebb, mint előttünk; mert annyi nemes és szép, a mi az emberiséget fölemeli, a ti nemetek műve. Ti viszitek karjaitokon életbe a kisded nevendéket s jó polgárrá nevelitek; a ti nemes tekintetetekből szí a férfi lelki erőt s elszánt bátorságot. S ha léte alkonyodik a haza ügyében, ti fontok koszorút homloka körül. Ti vagytok a polgári erény s nemzetiség védangyalai, mely nélkületek, higyjétek, ki nem fejlik soha, vagy nem sokára elhervad; mert ti vontok minden körül bájt és életet. Ti emelitek egekbe a port s halhatatlanságra a halandót.“*

A mit Széchenyi e sorokban a nőkről magasztalót mond, nem üres szóbeszéd, hanem komoly ismétlése azon igazságoknak, a melyeket már ő előtte is annyi nagy elme vallott s a melyeknek bizonyságául az emberiség ezredéves történelme szolgál. S ezen igazságok, melyeket kezdetben csak a legélesebb elmék láttak be, melyeket csak a bölcsek vallottak, az idők folyamában mindinkább

elterjedtek s korunkban a műveltnek nevezett világ kétségbe vonhatatlan tételei közt foglalnak helyet. Senki sem kételkedik ma már abban, hogy a családok, nemzetek s az egész emberiség boldogsának alapmegvetésében a nőknek tekintélyes osztályrész jut; de épen ezért aztán mindenki méltan elvárja sőt meg is követelheti, hogy a nők a nekik jutott részben híven munkálkodjanak. Mivel pedig korunkban mindenkinek, kire fontos teendők várnak, e teendők teljesítéséhez elő is kell készülnie, a művelt nemzetek körében mindenütt alkalmat is szolgáltatnak a nőknek arra, hogy nagy fontosságú kötelességeik teljesítéséhez a szükséges képzettséget, műveltséget megszerezhessék.

Nemzetünk, a magyar nemzet, mely a nők magasztos hivatásáról való felfogást illetőleg az államokat alkotó elemek közt mindenkor az első sorban állott, miről ősi szokásaink s törvényeink eléggé tanuskodnak, a legújabb korban is eleget akar tenni, azon követelménynek, mely reá a nőnevelés terén várakozik. Törvényhozásunk a nőnevelést felkarolta; leányiskoláink a törvényt végrehajtó hatalomnak kiváló gondozásában részesülnek; egyházaink, községeink, társadalmunk mind azon fáradoznak, hogy leányiskoláinkat a nemzeti művelődés nagy jelentőségű tényezőivé emeljék.

Leányiskoláinknak a nemzeti művelődés nagy jelentőségű tényezőivé kell emelkedniök! Ez azon szózat, melyet a nemzet géniusza e kor gyermekeihez intéz; ez azon parancs, melyet mindazoknak, kik a leánynevelléssel foglalkoznak, leányiskoláinkban működnek, fel kell fogniok, szentnek tartaniok és híven teljesíteniök.

A leányiskolákban működőknek, a nőneveléssel foglalkozóknak legelső kötelességük tehát abban áll, hogy mégértsék, felfogják a nemzet géniuszának eme mély jelentőségű szózatát!

Mi szükséges ahhoz, hogy leányiskoláink a nemzeti művelődés nagy jelentőségű tényezőivé emelkedjenek? Nem más mint az, hogy mindazok, a kik a nőneveléssel foglalkoznak, a leányiskolákban működnek, növendékeiknek *nemzeti, magyar nemzeti műveltséget* nyújtsanak és ne kövessék azokat, a kik a nemzeti irányt kárhoztatva, világpolgári műveltségről álmodoznak.

A műveltség mibenlétét sokan és sokféleképen állapították

meg. Egyszerű és világos felfogással szólt e tárgyról egyik elsőrendű magyar paedagogusunk, Szilasy János; szerinte műveltnek csak azt lehet nevezni, a ki saját magával, nemzetével s az egész világgal összhangzásban áll; más szóval az művelt, a ki azon kötelességeknek, a melyek a családban, a nemzetben, az egyházban azon korban, a melyben munkálkodnia kell, reá várakozhatnak, oly mértékben képes megfelelni, a minőre veleszületett és kifejthető arravalóságainál fogva hivatva lehet.

A műveltség tehát csak az esetben igazi, ha azon kötelességek felfogására és teljesítésére is képesít, melyet a nemzeti élet reánk ró, s nem lehet helyes az oly műveltség, mely az egyént saját nemzetének törekvéseivel, létczéljával ellentétbe hozhatja. A világpolgári műveltségről tehát csak is oly mértékben lehet szó, mint a világpolgárságról, melyet halhatatlan Kölcseynk imígy fog fel:

„Szeretni az emberiséget, ez minden szívnek elengedhetlen föltétele. Az emberiség egésze nem egyéb számtalan háznépekre osztott nagy nemzetségnél, melynek mindegyik tagja rokonunk s szeretetünkre és szolgálatainkra egyformán számot tart. Azonban jól megértsd! az ember véges állat, hatása is csak bizonyos meghatározott körben munkálhat. Azt ne hidd, mintha Isten bennünk arra alkotott volna, hogy a föld minden gyermekeinek egyforma testvérök s a föld minden tartományinak egyforma polgáruk legyünk. A nap temérdek égi testeket bevilágít; de a világegyetem minden részire még sem hat ki: így az ember, ha nagy erőt nyert örökül s erejének megfelelő állást vőn a sorstól, ezrek, sőt milliomok előtt jótékony napként világíthat, de az egész emberi nemre jótevő behatást gyakorolni, az a nagyok legnagyobbikának sem adatik. Soha sem tudtam megérteni: kik azok, kik magokat világpolgároknak nevezik?“

Nem helyes úton járnak tehát azok, a kik a világpolgári műveltséget hangoztatják s a nevelésben a nemzeti iránynak ellenségei. Mert ki az, a ki a nevelésnél, a műveltség alapvetésénél, figyelmen kívül hagyhatná az egyénben a nemzeti elemet, melyet magunkkal hozunk a világra, melyet a nevelőnek sem eltagadnia, sem elnyomnia a természet s az Isten szent törvényeinek megsértése nélkül nem lehet! És van-e valaki, a ki meg tudná mutatni, hogy

a helyesen felfogott igazi nemzeti műveltség és az emberiség eszménye közt oly ellentét létezik, mely meg nem engedi, hogy az egyén nemzetével, nemzetéért éljen, a mi megtilthatná a nevelőnek, hogy az egyént nemzetével összhangzásba hozni törekedjék, s a növendéket a nemzet által reá rót kötelességek teljesítésére képesítse? Nem engedi-e meg, nem követeli-e meg a józan nemzeti műveltség, hogy a világ alkotájának, az emberiség atyjának, Istenünknek örök igazságait a nemzetnek minden egyes tagja megismerni törekedjék s magát tökéletesítse és szentül megtartsa amaz isteni törvényeket, melyek lelkünkbe oltattak, melyek az összes emberiséget egybe kötik s a melyeknek összege: *Imádd az Istent! Szeresd felebarátodat, mint magadat!*

A helyes műveltség tehát csak a nemzeti lehet s reánk nézve magyarokra pedig a magyar nemzeti műveltség lehet egyes egyedül az igazi.

Miben rejlik a magyar nemzeti műveltség? Nem másban, mint abban, hogy a magyar nemzettel álljunk összhangzásban. Mikor állhatunk a magyar nemzettel összhangzásban? Akkor, ha testünket lelkünket s ezeknek összes erejét alkalmassá teszszük arra, hogy azon életben és fejlődésben, melyet a magyar nemzetnek hivatásánál, rendeltetésénél fogva élnie és végeznie kell, készséggel és sikerrel részt vehessen.

Miben áll a magyar nemzet hivatása, rendeltetése? E kérdésre a legnagyobb magyar adta meg a leghatározottabb feleletet, így szólván:

„A magyar népnek nincs csekélyebb hivatása, mint képviselni — Európában egyedüli heterogen sarjadék — ázsiai bölcsőjében rejtező, eddigelé sehol ki nem fejlett, sehol érettségre nem virult sajátságait, sajátságait egy törzsök-fajnak, mely, jóllehet mindent maga előtt ledöntő dagályként, már többizben gyászba borítá földgolyónknak legkiképzettebb részeit s fel-felbőszüléseiben, mint isten ostora mindenütt vérrel járt, — bizonyosan annyi különöst s erejénél fogva bizonyosan annyi jót és nemest rejt magában, mint az emberi nemnek akármely lelkes és nemes családja, csakhogy, mint azoknál úgy ennél is, külön sajátsági árnyéklatokban: a korlátlan tűznek nemes hévre, a vad

erőnek bajnoki szilárdságra, a romboló ittasságnak nagylelkűségre kell tisztulni, fölemelkedni."

„*Az emberiségnek egyik nemzetét kell megtartanunk, sajátságait, mint ereklyét, megőríznünk s szeplőtlen mineműségben kifejtenünk, nemesítenünk erőit, erényeit s így egészen új, eddig nem ismert alakokban kiképezve végczéljához, az emberiség feldicsőítéséhez vezetnünk*" — ezekben áll századunk nemzeti profétája szerint nemzetünk rendeltetése, hivatása.

Ehhez képest magyar nemzeti művetséggel csak az bír, a ki a magyar nemzet — ezen Széchenyi által körülírt hivatásából folyó kötelességeinek teljetitésében, mint a nemzet tagja, tényezőként szerepelhet. — Épen ezért *magyar nemzeti műveltséget is csak az nyújthat:*

1) *a ki a magyar nemzetet és annak sajátságait ismeri;*

2) *a ki fogalommal bír arról, hogy milyenekké kell válniok a nemzet sajátságainak, hogy általuk nemzetünk az emberiség feldicsőítéséhez emelkedhessék;*

3) *a ki az egyéni és nemzeti elemet fel képes ismerni s növendékeiben a nemzeti elemet a nélkül, hogy a műveltebb idegen elem nagyobb mértékű nyomasztó befolyásának kitenné, mégis összhangzásba tudja hozni a világ legműveltebb nemzeteiben szemlélhető s azokat nagyokká tevő nemzeti elemekkel, — s az egyéni elemet, a mi leginkább a függetlenség iránt való értékben nyilatkozik, oly módon tudja fejleszteni, hogy azzal a nemzeti közérzület s a hazaszeretet összeforrhasson.*

Mikor fognak tehát leányiskoláink a nemzeti művelődés nagyjelentőségű tényezőivé emelkedhetni? — Akkor, ha mindazok, a kik nőneveléssel foglalkoznak, leányiskoláinkban működnek, e három pontban összefoglaltaknak meg tudnak felelni!

Kétségét nem szenved, hogy nőnevelés-ügyünk első rangú vezérei, azok, kiknek e tekintetben már is annyi érdemeik vannak, e kérdéseket illetőleg, e három pontban összefoglaltakra nézve a legmegnyugtatóbb feleleteket adhatják, — de hogyan állunk mi, a kik szerény közmunkásai vagyunk ez ügynek? Vizsgáljuk meg!

Hogyan áll a dolog? Ismerjük-e saját nemzetünket s annak

sajátságait? Ne feleljünk e kérdésre könnyelműen; egy nemzetet ismerni nem könnyű dolog!

Honnan tanulhattuk volna meg a magyar nemzet ismeretét?

Talán a könyvekből? Nemzetünknek és sajátságainak ismertetésével ritkán foglalkoztak íróink, s a mit egyes jeleseink írtak is róluk, az úgy el van szórva, hogy egész könyvtárt kell átkutatnunk, míg egy kis kötetnyi oly anyagra találunk, mely nemzetünk sajátságainak ismertetéséről szól.

Talán az iskolákban hallott előadásokból?

Még a tanítóképző intézetekben is csak kevés az, mit ezen ismeretből nyújthatunk, oly rövid lévén a tanítóképző tanfolyam a kiszabott, végzendő teendőkhöz képest, hogy még az ily nagyfontosságú ismeretet illetőleg is csak utmutatást nyújthatunk arra nézve, hogy az életbe kilépő növendék miként képezze magát, hogyan szaporítsa azon kis szellemi tőkét, melyet hivatalba lépése előtt szerezhet.

Talán közvetlenül az élet tapasztalataiból?

Kétségkívül áll az, hogy nemzetünk ismeretéhez kartársaink nagyobbrésze a társadalmi érintkezés által jutott. Azonban nagy kérdés az, hogy vajjon az élet tapasztalatai helyes ismerethez juttattak-e, s a nemzeti sajátságok helytelen felfogása nem vezet-e tévútakra bennünket. Be kell tehát vallanunk, hogy nemzetünket és sajátságait nem ismerjük úgy, mint a hogy azt a nemzeti nevelés ügye megkívánhatná tőlünk!

Mit kell tennünk, hogy a nemzetnek és sajátságainak helyes ismeretéhez juthassunk?

Össze kell először gyűjtenünk mindazt, mit nemzetünk nagy elméi nemzetünk sajátságairól írtak és, másodszor, össze kell ezeket vetnünk saját magunk tapasztalataival, s létre hoznunk a nemzeti nevelésügy fejlesztésénél nélkülözhetetlen alapot: a nemzetünk ismeretét nyújtó tudományt.

Nagy és nehéz munka vár reánk, ha e kötelességünket teljesíteni akarjuk, — de ne tartsunk attól, hogy nem lesz az gyönyörűséges. Íme, a nemzet nagy profétája bíztatólag szól hozzánk; azzal kecsegtet, hogy nemzetünk tanulmányozása közben annyi

különöst, tehát érdekest, annyi jót és nemest fogunk találni, mint a mennyi csak a legerősebb, leglelkesebb nemzetekben mutatkozik. S a nemzet profétája ismerte nemzetét, s a mit állít, a nemzet multjából következteti; mert

— annyi bal szerencse közt, oly sok viszály után
Megfogyva bár, de törve nem, él nemzet e hazán.

Csak «vad erő bajnoki szilárdsága» tarthatta fön nemzetünket egy ezredévig e földön, csak «a korlátlan tűz» volt képes évszázados mulasztásokat benne időszakonkint pótolni, helyrehozni. Miként küzdött a magyar egy évezred óta annyiszor, s oly hosszas évekig az emberiség legszentebb jogaiért, melyeket mindig elismert, magáévá tett! Mit tett a «korlátlan tűz», ha csak rövid időre hathatott is bensőleg saját magára! Alig volt oly néhány évnyi szabadsága Nagy Lajos alatt s Hunyady Mátyás idejében, a mikor magának is élhetett e nemzet, s mégis minő gyorsan utolérte Európa többi nemzeteit! Alig volt egy-egy pillanatnyi nyugalma a a török világ szomorú korszakának idejében, melyben saját magával foglalkozhatott, s mégis mi történt olykor-olykor e perczek alatt? S mit tett azon rövid néhány év alatt, melyek azon percztől, melyben Széchenyi kimondá, hogy a nemzet nem halt meg, csak alszik, s ezután lesz még csak nagygyá azon óráig, melyben a tetszhalál újra erőt vett rajta, lefolyának. Mit mívelt a nemzet, melyet Széchenyi-nek halálos hörgése ébresztett fel, s a sírból életre keltett a legutóbbi néhány év alatt! Ily nemzetet, tanulmányozni, ily nemzetet kiismerni még a legidegenebb egyénekre nézve is méltó s gyönyört nyujtó foglalkozás!

Ismerjük-e az emberiség feldicsőült eszményképét, melyhez a magyar nemzetnek fölemelkednie kell? Ki állította ezt fel, ki fogta ezt fel a legtökéletesebben? A legrégibb időktől fogva korunkig minden egyes művelt nemzet körében foglalkoztak a megdicsőült emberiség eszményképének fölállításával; azonban miként a nevelésügy történetéből, a művelődés történetének ezen kis részéből is láthatjuk, az egyik eszménykép a másik után eltünt, elavult. Az egyik kor a másikét, az egyik nemzet a másikét elvetette. A görögnek csak a görög által, a rómainak csak a római által alkotott eszménykép volt felfog-

ható és helyes. Az egyik korban az egyik, a másik korban a másik eszme lőn az emberiség feldicsőült eszményképének alkotó része. Van-e olyan eszményképe a feldicsőült emberiségnek, melyet a mi nemzetünk elé állíthatunk, s mely a mi korunknak megfelel? A magyar nemzet nagy elméi is foglalkoztak a feldicsőült emberiség eszményképével minden időben s korunkban is. Azon nagy elmék, a kik a magyar nemzet sajátságait kutatták, fölismerték, s egyuttal megkisérlették kimutatni azt, hogy mit kell tennünk, hogy nemzetünket az emberiség feldicsőülésének eszményképe felé vezessük, mert *a magyar nemzetre nézve az emberiség feldicsőült eszményképe nem lehet más, mint nemzetünk azon állapotának hű képe, a melyben „sajátságai szeplőtlen minőségben kifejtve, erői és erényei megnemesítve", tökéletességtől tündöklenek, a magyar nemzet életét az államokat alkotó elemek sorában biztosítják, s állását a legműveltebb nemzetekkel szemben tiszteletteljessé teszik.*

Lássunk csak egy-két példát: A magyar nemzet egyik legkitünőbb elméje, a többször idézett Széchenyi István, a magyar nemzet egyes sajátságaiként a *büszkeséget*, a *bőkezűséget* s a *hiszékenységet* jelöli meg, s kimutatja, hogy a nemzet ezen sajátságai csak akkor válanak a nemzetet megdicsőítő tulajdonságokká, ha a büszkeségből *nemes önérzet*, a bőkezűségből *áldozatkészség*, s a hiszékenységből *józan bizalom* leend.

Berzsenyi, a költő: «A magyarországi mezei szorgalomról» czímű értekezésében a nemzet sajátságairól is szólván, a többek közt ezeket mondja: «Szép nemzeti bélyegre mutat az, hogy a magyar a gyengébb nemnek csak a könnyebb munkákat, a férfinak pedig csak az erőt kivánó dolgokat adja, de másrészt nem csekély következésekkel járó hiba a magyar nevelésben, hogy abban az asszonyi és férfimunkák annyira elválasztatnak, hogy valamint a férfimunkás pirul és alacsonyságnak tartja asszonyi munkát végezni, úgy a fejérnép is illetlenségnek nézi, férfimunkába keveredni, s e dologválogatás számtalan esetben nem csekély dologmulasztással és hátramaradással jár, s nem kis mértékben oka annak, hogy belőlünk, hadra nevelt népből, oly nehezen válik iparos nép. Íme, a míg a magyar teletszaka csak dohányzik és furug-

lál, addig a német az asszonyokkal együtt fon, köt, varr, stb., a minek igenis s egészen más következménye lesz, mint a furuglaszó». «A magyar és német polgár közötti különbség ilyen: majd minden német tud valami kis mesterséget, melyet a gazdaság mellett nagy haszonnal űz, s ha eladásra valót nem mind készít is, de a gazdasághoz kivántató faragást, építést, tapasztást stb. mindenik tudja; a magyar polgárok között pedig ritkaság még csak olyanokat is találni, kik holmi durvább faragáshoz értenének. A mi svábjaink leginkább csak azért jobb gazdák, mivel a mezei gazdaságot holmi kereskedéssel is összekötik, míg a magyar, daczára annak, hogy a külföldi csecsebecsét nagyon is szereti, irtózik a kereskedéstől, *pedig a magyar nép igen sok erővel és természetes okossággal biró faj, s ezért mind a mesterségekben, mind a kereskedésben sokra lehetne mennie.* Nemzetünknek mindenkor egyik fő és igen szép szellembélyege volt az, hogy mindenben nem annyira a hasznosra, mint inkább a szépre, s a szépnek nemei között pedig főként a férfias és pompás szépre szokott ügyelni, ez rí ki nemcsak nemzeti viseletünkből, de nemzeti mulatságainkból is. A magyar inkább képzelmes mint számolgató nemzet, mely nemzeti tulajdonság szép ugyan, de ha csak különös okossággal nem párosul, gyakran kártékony lehet stb.»

Ámde mi köze van ily nagy kérdésekhez a nőneveléssel foglalkozóknak, a leányiskolákban működőknek? Miért kell ezen ügyekkel foglalkozniok, hisz nem az ő dolguk, hogy a népoktatásügyet vezessék, hogy a népoktatás ügyét irányozzák? Ott vannak a közoktatásügyi törvényeket alkotó honatyák, ott van a magas kormány, — ezek vannak arra hivatva, hogy a közoktatás ügyét irányozzák, szervezzék! A nőneveléssel foglalkozóknak, s a leányiskolákban működőknek csak az a teendőjük, hogy a kész terveket végrehajtsák. Kétséget nem szenved, hogy nekünk nőneveléssel foglalkozóknak, leányiskolákban működőknek a közoktatásügyi törvényekből folyó intézkedések végrehajtása s a magasabb tanügyi hatóságok rendeleteinek érvényesítése, a tantervek szerint való működés a feladatunk. Azonban melyik állam hozhat oly tanügyi törvényt, mely a tanítónak minden egyes lépését előírhatná, melyik

iskolai hatóság adhat oly részletes tanterveket, rendeleteket, a melyek a tanítónak minden egyes esetre kijelölhetnék a nevelési és oktatási teendőket? S ha ez így áll, nem jut-e a tanító, a nevelő gyakran oly helyzetbe, hogy saját lábán kell járnia, saját felfogásától kell irányt kérnie. S a nevelés és oktatás munkájának ezerrétű teendője körül fölmerülhető esetekben adhat-e irányt magának, a ki a közoktatásügyi törvény szellemébe be nem hatott, ki a tanügyi tervek és rendeletek lényegében járatlan? Hogy e törvények és rendeletek lényegébe behathassunk, nem kell-e tisztában lennünk azon czéllal, a melyet ezek kitüznek, a mi ismét nem lehet más, mint a nemzeti műveltség terjesztése. S lehet-e a nemzeti műveltséget terjesztenünk e dolgok ismerete nélkül? Adhat-e nemzeti műveltséget növendékeinek az, ki nem ismeri azon czélt, melyet a nemzeti művelődés által el kell érnünk? Tehát folytassuk csak önmegvizsgálásunkat.

Képesek vagyunk-e növendékeinkben a fölismert nemzeti elemet a nélkül, hogy az a műveltebb idegen elem nagyobb mértékű befolyásának kitétetnék, a nélkül, hogy annak sajátságai tisztaságukat, eredetiségöket elvesztenék a világ legműveltebb nemzeteiben nyilvánuló nemzeti elemekkel összhangzásba hozni, oly tökéletességre emelni, a minőre azok rendeltetésüknél fogva feljuthatnak

Ne menjünk messze, hanem maradjunk a leányiskolák legfontosabb tantárgyánál a *magyar nyelvnél*, annyival is inkább, mivel a magyar nemzet legfőbb sajátsága nyelvünkben él, nyelvünkben dicsőülhet meg. Elmondhatjuk-e magunkról, hogy az anyanyelvtani oktatás körül eleget teszünk, s képesek vagyunk eleget tenni a nemzeti műveltség által reánk rótt kötelezettségeknek? Megőrizzük-e a növendékekben azon részét a nemzeti elemnek, melyet anyanyelvünkben birnak? Nem teszszük-e ki ezen részét a nemzeti elemnek, a midőn tökéletességre akarjuk azt emelni, idegen, műveltebb nemzet befolyásainak oly mértékben, hogy annak eredetiségéből vesztenie kell? Valóban szomorú állapotokat kell e kérdésre való felelet helyett fölsorolnunk; de ez állapotok elhallgatása még szomorúbb állapotokat hozhatna létre, azért fájó szívvel bár, de föl kell tárnunk a nemzeti műveltséget veszélyeztető

mulasztásokat, botlásokat, a melyeknek nagy része épen onnan eredt, mivel még eddigelé nem igen hangoztattuk e jelszót: *Leányiskoláinknak a magyar nemzeti művelődés nagyjelentőségű tényezőivé kell emelkedniök!* Olvasókönyveink, kézikönyveink nagyobbrésze, s igen kevés a kivétel, tömve van idegen irodalmi s többnyire silány belértékkel biró termékek gyarló fordításaival. Pedig e könyvek volnának arra hivatva, hogy ne csak megőrizzék a növendékekben a nemzeti elemeknek legféltettebb részét a szeplőtlen nyelvérzéket, hanem ezen fölül még ezekből kellene a növendékeknek megismerni a nemzeti elemnek azon már egyes nagyjaink által megdicsőített sajátságait, melyek irodalmunkat a világ előtt tiszteletteljes állásra emelték. Lehetséges-e ez! Nem a nemzet géniusza ellen való vétek rejlik-e ezen állapotban. Nem lesz-e ennek káros következménye, vészthozó gyümölcse?

Legégetőbb kérdés reánk nézve, a nemzeti műveltségre nézve, hogy olvasókönyveink, kézikönyveink az idegen elemektől megtisztuljanak, s oly alakban jelenjenek meg, a melyben nemcsak arra nézve lesznek alkalmasak, hogy a növendékek nyelvérzékét megőrizzék, hanem arra is, hogy azokból növendékeink a nemzet legfőbb kincsét megnemesedett, megdicsőült idomaiban megismerhessék, magukéivá tehessék; mert ne higyje senki, hogy a leányiskolákban e dolog veszély nélkül tovább is így megmaradhat.

Ki őrizheti meg hívebben a nemzeti elemnek a nyelvben rejlő sajátságait, ki adhatja azt inkább át egyik nemzedék után a másiknak, mint a nők, kiket mi nevelünk; ki lehet hívebb ápolója nemzeti nyelvünknek, mint az édes anya, kitől elsajátítja ezt a gyermek, ki lehet nagyobb méltányolója a nemzeti szépirodalomnak, a nemzeti nyelv megdicsőülésének, mint a nő, kit dalában a költő dicsőít.

A nemzeti elem legkiválóbb sajátságai a nyelven kívül a *nemzeti zenében* s a *nemzeti képzőművészetben* rejlenek, melyeknek csírái a nemzeti iparérzékben, a női kézimunkában nyilatkoznak. Megőriztük-e ezt? Képesek vagyunk-e ezt megőrizni, nem nyomjuk-e el ezt idegen, műveltebb nemzetektől kölcsönvett elemekkel?

E kérdésre is kevés vigasztalót mondhatunk. Első sorban nagy baj az, hogy a nemzeti zene ápolására sokkal kevesebb gondot fordítanak leányiskoláink, mint a mennyit az már csak azért is megkövetelne, mivel nemzeti sajátságunk egyik kiváló része benne nyilatkozik. Második hiba az, hogy növendékeink, a kisdedóvó intézetektől kezdve minden egyes leányiskolán keresztül, több idegen nemzeti szellemtől áthatott dalt, zenét hallanak, mint magyar nemzetit.

Még rosszabbúl áll a nemzeti *képzőművészet* ügye leányiskoláinkban, mint a nemzeti zenéé s a nemzeti nyelvé. Hány százezer leány van iskoláinkban, kik sem a rajzolásban, sem a kézimunkában oktatást nem nyernek. Hogyan fejlődjék ki ezekben a nemzeti műérzék, melyre pedig oly nagy szükségünk van, ha nemzeti iparunk gyors felvirágozásáról álmodozunk.

Rajzoktatóink s kézimunka-tanítóink nem rendelkeznek oly ábrák, oly minták gyűjteményével, melyek a nemzeti műizlés elemeit ápolhatnák; idegen nemzetek izlésének kifolyásai azok az ábrák, azok a minták, a melyeket leányiskoláink rajz- és kézimunkatanítói használnak. A képek, melyeket növendékeink irkáikon, képeskönyveikben a család körében látnak, nem a magyar nemzeti művészet termékei.

Remélhetjük-e így, hogy a nemzeti műérzék szeplőtlen minőségében kifejlődhetik, s alapja lehet a nemzetet feldicsőítő képzőművészetnek?

Mert ne higyjük azt, hogy nemzeti képzőművészetünk nagy és dicső lehet, ha nem azon csírából fejlődik, mely a nemzetben, mint még szunnyadozó erő, rejlik, ha nem azon szellemet visszatükröző műkincsek által ébresztetik és irányoztatik, a melyekkel már dicsekedhetünk. Ezért nemcsak össze kell gyűjtenie a nemzetnek azon műkincseket, a melyek nemzeti műérzékről tanuskodnak, hanem hozzáférhetőkké is kell azokat tennünk iskoláink s leányiskoláink számára. Mert csak így leszünk biztosítva arról, hogy nem teszi családjaink jólétét tönkre a párisi divat után való kapkodás, csak így vethetjük meg annak alapját, hogy kevés idő multával hazánkban is megélhetnek képzőművészeink; mert nem

idegen nemzetek festőinek műveit föltüntető aczélmetszetek, nem idegen szobrászok műveinek utánzatai fogják családi szentélyeinket díszíteni, s nem lesznek oltáraink torzképek által elektelenítve, nem lesznek középületeink dísztelenek, nem állanak városaink, hol nagyjaink születtek, működtek, szobrok nélkül. A nőnevelés nemzeti iránya, leányiskoláink helyes működése meg fogja e téren is hozni áldásos gyümölcseit.

Bizonyos, hogy *iparunk* csak akkor lesz életrevaló, a nemzetet gazdagító, ha nemzeti alapon indúl s a nemzeti műérzék lesz éltető eleme; mert a magyar nagyot, szépet csak a magyar nemzeti alapon hozhat létre.

Hatalmas bizonyítékúl szolgál erre nézve irodalmunk története. Mindaddig, míg íróink a franczia iskolának, a classikus iskolának hódoltak — nem termett világra szóló magyar szépirodalmi mű, de mihelyt íróink nemzeti alapra állottak s nem vetették meg saját nemzeti, bár gyarlóságoktól nem ment, de a nemzeti szellemtől áthatott régibb irodalmi műveink tanulmányozását s nem kicsinyelték a nemzeti népköltészetet, mely magvát rejtette azon idomoknak, melyek tökéletesítésre képeseknek „s megdicsőült alakban eddig soha ki nem fejtett eredetiségük miatt csudálatra méltóknak bizonyultak“ — azonnal megtermettek nemzetünknek azon kincsei, melyeknek dicséretétől a magyarok nagy költőire s nemzetünkre dícsfény árad a világ minden részéből. — Okuljunk tehát!

És hogy önmegvizsgálásunk teljesebb legyen, kérdezzük meg még magunkat, képesek vagyunk-e növendékeinkben a *szabadság iránti érzeket* oly módon fejleszteni, hogy az alapjául szolgálhasson a *hazaszeretet* szent erényének?

A függetlenség iránti érzék minden egyes emberrel vele születik, mert kiegészítő része az isteni eredetű léleknek; s minél nemesebb az ember, minél erőteljesebbek benne a lelki erők szunnyadozó csírái, annál erősebb szokott lenni benne a függetlenség iránti érzék. Hogy nemzetünk minden egyes tagjában kiváló mértékben meg van ezen érzék, ezt nem tagadhatják ellenségeink sem. Ámde mit teremhet ezen érzék, ha nem neveljük, nem idomítjuk, nem korlátozzuk? Vad önkényt, rút rakonczátlanságot és álsza-

badság iránt való vonzalmat, melyek bomlást idéznek elő a családban, visszavonást a nemzetben, melyek megássák az államok sírjait, és elfojtják a hazaszeretetet. Mit kell tennünk, hogy az egyesekben nyilatkozó függetlenségi vágy a valódi szabadság szeretetének megteremtőjévé válhassék ? Hogy ezen kérdésre felelhessünk előbb azon kérdésre kell választ találnunk, hogy miben áll a szabadság? „*A szabadság a halhatatlan* Eötvös József *báró szavaival élve, abban áll, hogy mindenki saját hajlamait és meggyőződéseit kövesse s a mennyiben mások jogait nem sérti, tevékenységében ne akadályoztassék*". Hogy tehát a függetlenség iránt való érzet a szabadságot megteremthesse, saját magunknak, mások jogainak ismeretével kell bírnunk. Az értelem hiányos volta minden időben megölője lett a szabadságnak, ha azt a függetlenségi érzék létre hozta is. A kinek fejlett értelme nincsen, nem tudja felfogni a mások jogkörét, sem a magáét s azokat csakhamar összetéveszti s enged ott is, hol engednie vétek, s követel ott is, hol adnia kellene. Ha az értelem ki nem fejtetik, urakká lesznek az emberben az indulatok ; melyek megronthatják az erkölcsöket ; már pedig

. . . «Minden ország támasza, talpköve
A tiszta erkölcs, mely ha megvész,
Róma ledül s rabigába görbed».

A kiben nem az értelem szabályozza az érzelmeket, az maga fölött nem fog uralkodni, — pedig „*egészen csak az szabad, a ki maga fölött uralkodni tud!*"

Ki kell tehát növendékeinkben fejteni az értelmet, föl kell velük fogatnunk az egyes emberek jogkörét, s azt, hogy mivel tartozik egyik ember a másiknak, mivel az egyén a családnak, a család az egyénnek, mivel a nemzet minden egyes tagja a hazának, a nemzet összességének, mivel egyik nemzet a másiknak, mivel az egész emberiség minden egyes tagja az Istennek.

Hogy pedig ezeket elérhessük, leányiskoláinkban az erkölcstanra s vallásos oktatásra nagy gondot kell fordítanunk, és e mellett saját hazánk földének s nemzetünk történetének olyszerű ismertetésére is, mely a hazaszeretet szent érzelmét felkölteni és eleven munkásságra készteni képes.

Hogyan állunk ezen dolgokra nézve? — Olvasó-könyveink, kézi könyveink nem felelnek meg e tekintetben feladatuknak — a leányok számára alkalmas oly olvasó- és kézi-könyvek, melyekben az ő hivatásuknak, az ő jog- és kötelességkörüknek megismertetésére nagyobb súly volna fektetve, nincsenek. A közönségesen használt tankönyvek csak úgy kegyelem-morzsaként nyujtanak egy-egy oly részt, mely a nők hatáskörét is figyelembe veszi.

Hit- és erkölcstani oktatásunkra nézve, tisztelet a kivételeknek, még mai napság is áll azon vád, még pedig minden egyes felekezet körében, melyet egy bölcs r. katholikus főpásztor egyik pályakérdésére a megyéjebeli tudós papság emelt a negyvenes években (Opinio Districtus Nagy Katensis super Quaestione: Qae sint causae et remedia invalescentium vitiorum apud plebem.):

«Az ifjúság, — így szólnak ezen lelkes népnevelők, — mint szintén a nép is, hiányos és fogékonyságához épen nem alkalmazott, oktatást nyer a vallásban; mely oktatás főleg csak az emlékezetet érdekli, az értelmet föl nem világosíthatja, a szívben vallásos érzelmeket felkölteni és a vágyak fékezésére erot adni épen nem képes. Ebből lesz az, hogy az ifjúság és nép minden vallástudománya azon üres hangokból áll, melyeket könyvnélkül megtanult, a nélkül, hogy ezek mellett valamit gondoljon vagy érezzen, csupa gépek mindnyájan, melyek csupán a külső hatás által hozatnak munkásságba. A tanítóknak is tudni kellene jobban, minő renddel kell a gyermeket a vallás ágazataiban oktatni. Ezen tanítást nem kellene az istenen, a teremtésen kezdeni, mert ezen magas igazságok fölfogására a gyermeki értelem nem alkalmas. Hogy tehát ezekről mégis némi fogalmuk legyen a növendékeknek: érzéki, látható tárgyak ismeretére kell előbb őket vezetni, melyeket ők mindig figyelemmel és örömmel hallgatnak. Emlékezetüket sem kell érthetlen szók tömegével betömni, hanem elméjöket kell, ennek kifejlődési fokaira szüntelen figyelve, általuk felfogható, előttük kedves s gyönyörűséges ismeretekkel betölteni. Erre nézve helyesebb s jobb oktatási módszert kell behozni, mint eddig volt és nem is kell a kátéból tanulni valót kí hagyni a könyvnélkül tanulás és elhadarás végett; hanem azon kell lenni, hogy a tanuló fogalmakat gyűjtsön, melyekről, ha azt véli valaki, hogy tölcséren töltethetnek be a kisded elmékbe, fölötte hibáz: mivel, lehet ugyan szavakat s hitformákat bevésni az emlékezetbe; de a fogalomgyűjtésre a lélek saját munkássága is megkivántatik; és azért hogy a gyermek szóbeli ismerettel bír, lehet szegény fogalmak dolgában. Tudhat ő szavakat, de dolgot mitsem tud. Lépcsőként kell tehát őt fölemelni az ismerő tehetség felsőbb fokaira, hogy tanuljon meg itélni, gondolkozni, egyetemes és általános igazságokat egyes esetekre alkalmazni, a részekről az egészre, az elvekről a szabályokra következtetni. Hacsak ilyen tanítási módszert nem hozunk be: siker nélküli lesz a vallási oktatás és gyümölcstelen.

Mert mit használ, ha tudják tanítványaink, hogy az Isten mindenütt jelenvaló, ha itélésbeli gyakorlatlanságuk miatt azt nem látják át, hogy ott is jelen van, ahol ők vétkezni akarnak? Csodálva emlegessék mások azon gyermekeket, kik 10 évet alig érvén, közvizsgálatok idején legügyesebben tudnak felelni, a vallás könyv nélkül megtanult legfensőbb ágazataiból: mi szánjuk őket és azt jósoljuk, hogy lelki tanítóik legjobb ügyekezete mellett is nem válnak belőlök vallásos jó emberek; azért is ohajtjuk, hogy a lelkipásztorok, socratesi módszert követve, oktatói ügyességgel igyekezzenek tanítványaik vallási és erkölcsi míveltségét előmozdítani és elősegélni.»

Hogyan állunk hazánk ismertetésének ügyével? Ugy, hogy abból, a mit a földrajzi oktatás körében nyújtani szoktunk, a növendékekben élő hazaszeretet nem nyerhet erős táplálékot. A puszta nevek és számok rengeteg tömege elrabolja ugyan az időt, de nem nyujthat hű képet hazánkról s nem is ez azon anyag, a melyből gyermekek, serdülő leányok a hazáról maguknak hű képet alkothatnának. Ezen kívül nagy hiba az is, hogy földrajzi oktatásunk nem foglalkozik eléggé saját hazánk ismertetésével, mivel az időnek nagy részét oly földrészek részletes ismertetésével kell eltöltenünk, a melyek leányainkra nézve nem lehetnek oly fontosak, mint saját országunk, melyről a költő azt mondja:

«Itt élned, halnod kell!»

És végül tekintsük meg leányiskoláink *történeti oktatását*, vizsgáljuk meg azt is. Nem sok fényes oldalt fedezhetünk föl azon sem.

Történelmi oktatásunknál használt kézi könyveink nagyobb része gyarló férczmű, a melyben a legkevesebb figyelem sincs arra fordítva, a mi nőnevelésügyünk szempontjából nem mellőzhető. Miből merítsen a nő hazaszeretetet, honnan vegye a magyar-nő mintaképét? A csaták s ostromok leírásaiból vagy a királyok száraz névjegyzékéből, a tatárfutás avagy a török villongások fölsorolásából? Nem kell-e könyvtárakat átkutatnunk, hogy egy-egy oly női jellemrajzra akadjunk, melyet leányiskoláinkban történeti oktatásaink alkalmával méltán alkalmazhatunk. Nem kell-e a legdrágább történeti művekből kivonatozgatnunk, ha oly művelődési képeket akarunk nemzetünk történetéből összegyűjteni, a melyeknek megismertetése megteremheti leányainkban a hazasze-

retet szent érzelmét, a melyet legtöbb kézikönyvünk nem ápol eléggé gondosan; mert nem úgy tűnik-e föl történeti kézikönyv-íróink nak azon eljárása, hogy mind mohón kapnak nemzetünk legszomorúbb eseményeinek részletes lefestésén s elhanyagolják történelmünk azon lapjainak részletesb tárgyalását, a melyek dicsőségünket hirdetik, mintha szándékosan a nemzeti önérzetet, büszkeséget elakarnák nyomni. Kivánatos-e, hogy nemzetünk leányai ne ismerkedjenek meg történelmünknek azon lapjaival, melyek nemzetünk dicsőségét hirdetik? Hogyan áldozza föl majd az anya nemes lelki megnyugvással a haza oltárán fiát, ha előtte mindig csak a tatárfutás, mohácsi vész szomorú tényei lebegnek?

Ne folytassuk tovább, — végezzük önmegvizsgálásunkat, melynek eredménye ugyanis az lesz, csak az lehet, hogy be kell vallanunk, ki kell mondanunk, hogy nagyon sok kell még ahhoz, hogy leányiskoláink a nemzeti művelődés nagy jelentőségű tényezőivé lehessenek.

Sok, nagyon sok teendő vár még mindazokra, a kik hazánkban a nőneveléssel foglalkoznak, leányiskoláinkban működnek. Azonban, ha még tízszer annyi volna is e teendő, ha még sokkal rosszabb lábon állana is ügyünk, volna-e okunk a csüggedéshez? Épen nem; mert nézzük csak minő volt a nőnevelés ügye, minő volt a leányiskolák állapota hazánkban ezelőtt csak nehány évvel, mielőtt a nemzet nagy nevelője, a halhatatlan emlékű Eötvös József báró a nemzet géniuszának engedve, a korszellemet követve a nőnevelésügy rendezéséhez, a leányiskolák ügyének emeléséhez fogott, s az állami tanítónőképző intézeteket életre hívta volna. Csak egy pillantást kell vetnünk közoktatásügyi statisztikánk lapjaira, csak egy kevéssé kell lapoznunk az iskolák értesítőit, a kir. tanfelügyelőségek kimutatásait s a kiállításokról szóló jelentéseket s azonnal meggyőződhetünk arról, hogy hazánkban a nőnevelés ügye gyors fejlődésben van, s hogy biztosan remélhető, hogy leányiskoláink a nemzeti művelődés nagyjelentőségű tényezőivé fognak mihamarább emelkedni s a reánk várakozó teendők sikerrel fognak meg oldatni, ha mindazok, kiknek nőnevelésügyünk, leányiskoláink ügye már eddig is oly sokat köszönhet, együttes

tervszerű működést fejtenek ki, ha mindazok, kik nőneveléssel foglalkozunk, leányiskoláinkban működünk, oly czélból egyesülünk, hogy létrehozzuk mindazt, a mi még e nagy nemzeti czél eléréséhez szükséges.

Hogy azonban mindazok, kiknek nőnevelésügyünk, leányiskoláink ügye már eddigelé is oly sokat köszönhet, együttes tervszerű működést fejthessenek ki, hogy mi mindannyian, kik a nőneveléssel foglalkozunk, leányiskoláinkban működünk tehetségünkhöz képest hozzájárulhassunk azon teendők megoldásához, melyek reánk várakoznak, hogy leányiskoláink a nemzeti művelődés nagyjelentőségű tényezőivé váljanak, nem nélkülözhetünk egy oly kapcsot, mely a nemzeti nőnevelésügy minden tényezőjét, minden lelkes barátját egy szervezett, munkás sereggé összegyűjtheti.

Elérkezettnek tekintjük azon időt, melyben ily kapocsnak létesítését meg kell, meg lehet kisértenünk. Az állami tanítónőképző intézetek fönállásának tizedik érfordulóját a budapesti VI. kerületben létező elemi- és polgári iskolai tanítóképző intézet tanítói kara úgy véli a legméltóbban megünnepelhetni, hogy kitűzi azon zászlót, mely alatt mindazok egyesülhetnek, kik nőnevelésügyünkkel foglalkoznak, és a zászlóra e jelszót választja: *Leányiskoláinknak a nemzeti művelődés nagyjelentőségű tényezőivé kell emelkedniök!* S a midőn e testület e nagy felelősséggel járó lépést megteszi, teljes tudatával bír annak, hogy e zászló diadalra csak úgy vezethet, ha mind azok, kik eddigelé is oly sok szépet hoztak nemzeti nőnevelésügyünk fejlődésében létre, ha mindazok, kik nőnevelésügyünkkel foglalkoznak, leányiskoláinkban működnek, testületünket támogatni fogják, s a kitüzött zászló alá sorakoznak. S mi bizton hiszszük, hogy folyóiratunkat, mely büszkén viseli homlokán az e czélt kifejező czímet „*nemzeti nőnevelés*“ mindazokat egyesíteni képes leend, kik ez eszméért küzdenek, küzdeni akarnak, mert remélhetjük, hogy ha testületünk igazgatója, Zirzen Janka, kinek a nemzeti nőnevelésügy terén szerzett érdemei, bölcs tapintata országszerte ismeretesek, folyóiratunkat, melyet azon napon alapítunk meg, a melyen őt a nemzet nagy nevelője, Eötvös, az első állami tanítónő-képezde igazgatójává kinevezte, a magáé-

nak fogja vallani s azon szerencsés tapintattal vezérelni, a melyekkel eddig oly sokat, szépet alkotott: őt követni fogják mindazok, kik ez évek óta vele egy eszméért küzdöttek.

Folyóiratunkban oly műveket nyújtunk, melyekből a nőneveléssel foglalkozók s leányiskoláinkban működők megismerhetik:

1) nemzetünket s annak sajátságait.

2) azon eszményképet, melyet nemzetünknek művelődése által meg kell közelítenie.

3) azon utakat és módokat, a melyeket a nőnevelés körül, leányiskoláinkban követnünk kell, ha az igazi magyar nemzeti műveltség alapjait növendékeinkben megvetni akarjuk.

Ezekhez képest minden hónap 20-dik napján megjelenendő folyóiratunk nyújtani fog a föntebb kifejtett programmnak megfelelőleg: 1) *irányczikkeket*; 2) oly *ismeretterjesztő értekezéseket*, a melyek a nőneveléssel foglalkozóknak s a leányiskolákban működőknek a nehezebben hozzá férhető tudományos művekből a legnélkülözhetlenebb tudnivalókat összefoglalják; 3) *gyakorlati tanításokat*, a melyek a leányiskolák tantárgyai köréből vett anyagokat vagy teljesen módszeres feldolgozással vagy csak vázlatosan elkészítve nyújtják; 4) *könyvismertetést*; 5) *tárczát*, a melyben egyes iskolák szervezetére, történetére és a nőnevelésügy körére vonatkozó mozzanatok, tantervek és miniszteri rendeletek ismertetését adjuk; 6) *levelezést*, mely főleg oly hozzánk intézett kérdések megoldását fogja tartalmazni, a melyeknek közzététele többekre nézve hasznos lehet. Folyóiratunk által jó szolgálatot vélünk tenni azon összes népiskoláknak, felső nép- és ipariskoláknak, polgáriskoláknak és tanítóképző intézeteknek, a melyek nőneveléssel foglalkoznak s így irodalmunkban egy már régóta élénken érezhető hézagot akarunk pótolni.

Sikerül-e czélt érnünk, a magyar nemzet tanítónőinek életrevalóságától is függ. Nekünk ebben kételkednünk nem lehet, nem szabad, mivel oly tényekkel állunk szemben, a melyek a legszebb reményekre jogosítanak!

Isten áldása legyen megkezdett munkánkon!

Péterfy Sándor.

EÖTVÖS JÓZSEF BÁRÓ EMLÉKEZETE.

Minden nemzetben támaszt a gondviselés profétákat, kik évszázadokra szóló eszméikkel megjelelik az irányt, melyet nemzetüknek követnie kell a fejlődésben. Boldog a nemzet, mely profétáit meghallgatja, megbecsüli s az álprofétáktól meg tudja különböztetni!

Nemzetünket, a magyar nemzetet sem hagyta az Isten profétáták nélkül, megjelentek ők minden időben s mindig akkor, a midőn nemzetünk a legválságosabb korszakokat élte.

Eötvös József báró ilyen profétája volt a magyar nemzetnek. Nagy időkre szóló eszméi nevelői voltak, nevelői lehetnek még sokáig a magyarnak. S a magyar nemzet meghallgatta, megbecsülte nagy nevelőjének eszméit, törvényekbe foglalta azokat s híven követi őket mind e mai napig.

Nemzetünk életére, jövőjére legkihatóbb eszméje volt Eötvösnek a népnevelés s ennek kiegészítő része a nőnevelés. Mint költő, mint író, mint államférfiú, kora ifjúságától kezdve azon volt, hogy a nemzettel megértesse, felfogassa a népnevelésügy fontosságát. Számtalanszor, különféle alakban szólt ez eszméről a magyar nemzethez s nem szünt meg soha azok ellen harczolni, kik azon nézet mellett érveltek, *„hogy a felsőbb oktatás a szorosan vett népnevelésnél nagyobb befolyást gyakorol a népek míveltségi állapotának emelésére“*. Erősen meg volt ő győződve arról, hogy a népnevelésügynek előtérbe helyezését *„megkívánja az állam biztonsága oly országban, a hol a polgári jogok élvezetére nézve kiváltságok nem léteznek: mert ép az állam biztonságát semmi inkább nem veszélyezteti, mint midőn legfontosabb ügyeiben olyanok határoznak, a kikben*

az arra szükséges míveltség hiányzik. Ezt követeli — szerinte — az igazság, mely szerint azon osztályok érdekei veendők mindenekelőtt figyelembe, melyek a legszámosabbak és együttvéve az állam terheinek

EÖTVÖS JOZSEF BÁRÓ.

legnagyobb részét viselik. Ezt tanácsolja azon körülmény is, hogy azon osztályok, melyek magasabb művelődésre igényt tartanak, nemcsak érzik e szükségét, hanem annak kielégítéséről saját erejökből

gondoskodhatnak is: míg a népnek épen azon osztályai, melyeknek az oktatásra legtöbb szükségök lenne, annak hiányát nem is gyanítják és ha akarnák is e hiányt saját erejökből pótolni, nem képesek".

S ezen erős meggyőződés hozta létre 1868-ban a népoktatásügyi törvényt s azon hathatós intézkedéseket, a melyek rövid néhány év alatt oly lendületet adtak hazánk népnevelésügyének, hogy a művelt világ kénytelen volt nemzetünknek meghozni az elismerés adóját. Azonban már akkor, a midőn nemzetünk a művelt világ ezen adójában részesült, a magyar népnek nagy nevelője megdicsőülve visszatért volt küldőjéhez, a magyarok istenéhez, hátra hagyván eme szavakban kifejtett végrendeletét:

«Eszméim győzedelme
Legyen emlék-jelem!»

S e végrendelet még nincs végrehajtva! Eötvös eszméinek győzedelméhez a nemzetnek évszázados lankadhatlan munkássága vezethet csupán s e munkásságban a nemzet minden egyes tagjának s kiváltképen pedig minden egyes tanítójának, tanítónőjének tehetségéhez képest részt kell vennie. Nagyjainknak igazi szobrot, igazi emlékjelet csak a nemzet életének biztosítását czélzó intézmények kifejtése által állíthatunk. Mit ér az érczszobor, ha eltűnik a föld színéről a nemzet, a mely azt állítja; ha nincs szív, mely felbuzdulna az emlékkőre vésett név hallatára? Lássunk ezért Eötvös eszméinek tanúlmányozásához. Ne legyen e hazában tanító, tanítónő, ki nem foglalkozik Eötvös műveinek tanulmányozásával, hogy megismerhesse azon igazságokat, melyek a népnevelő bölcsességét gyarapíthatják s a nevelőt szent kötelességének teljesítésére képesítik.

Szenteljünk emlékének évenként egy-egy iskolai órát is; szóljunk ilyenkor róla s műveiről a serdülő ifjúságnak, hogy nemzedékről nemzedékre szálljon a nemzet ezen profétájának tisztelete.

S mi magunk adjunk példát a nemzetnek arra nézve, hogy miként kell nagyjaink emlékezetét megőrizni. Csatlakozzunk mindannyian az Eötvös-alap intézményéhez, melylyel a haza nagy fiát dicsőítve önönmagunkat emeljük föl. Az Eötvös-alap intézménye, mely arra van hivatva, hogy a nemzet tanítói között az érdekegy-

ség érzetét fölébreszsze és fejleszsze s az önsegély eszméjének megvalósítása által az egyes kartársak nehéz gondjait enyhítse, szorgalmas és tehetséges tanító gyermekeknek ösztöndíjazást adjon, a véginségben menedéket nyújtson a tanítók özvegyeinek, árváinak: Eötvös nagy nevéhez méltó intézménynyé válhatik. Fölvirágzása hatalmas bizonyítéka lesz annak, hogy a társadalomban méltán elfoglalhatják azon helyet, mely a népnevelőket megilleti.

ÁLLAMI TANITÓNŐKÉPZŐ INTÉZETEINK ELSŐ TIZÉVES ÖRÖMÜNNEPÉN.

Az 1869-dik évi november hónap 19-dik napján nevezte ki a halhatatlan emlékezetű báró Eötvös József m. kir. minister Zirzen Jankát az első állami tanítónőképző intézet igazgatójául. Tíz éve mult tehát annak, hogy nemzeti nőnevelésügyünk érdekében az állami intézkedések kezdetüket vették. A mi ezen tíz év alatt történt a nőnevelés érdekében az állam részéről, az mind szerencsés folytatásául tekinthető ama legelső lépésnek, melylyel a népoktatásügyi törvény nőnevelésre vonatkozó pontjainak végrehajtása megindult. Méltán örömünnepet ülhet tehát a mai napon azon számszerint ötszázra menő kis sereg, melynek tagjai az ez előtt tíz évvel kinevezett tanítónőképző intézet igazgató vezetése alatt szerezték meg a tanítói képességet. S az örömünnep, melyet ők meg is tartanak, a legszebb jele azon iránynak, melyet nyertek. Nem zajos, nem fényes mulatság az, mivel volt igazgatójokat megtisztelik, hanem szerény áldozat, melyet mindegyik meghozott s melylyel hálaünnepé változtatják az örömnapot. Azzal tisztelik meg volt oktatójukat, anyai barátnéjukat, hogy kineveztetésének emlékére *ezerforintnyi alapítványnyal* szaporítják a magyarországi néptanítók *Eötvös-alapját*, s elküldik néhány képviselőjüket a sírhoz, hol mesterük kinevezőjének szíve nyugoszik, hogy a magyar tanítónők e kis serege nevében babérkoszorut tegyenek a haza nagy fiának porait fedő koporsóra. Kit növendékei így meg tudnak tisztelni, az méltó arra, hogy országszerte ismeretes legyen; mert a ki ily irányt ad nőnevelőinknek, attól tanulnunk lehet, tanulnunk kell.

Bővebb életrajzából, melyet Concha Károly közölt a «Magyarország és a Nagyvilág» f. é. 27. számában, itt a következő adatokat nyujthatjuk:

«Zirzen Janka Jászberényben született 1826-ban. Atyját korán eltemetvén, anyja az akkor hirneves Tóthné-féle egri nevelő-inté-

ZIRZEN JANKA.

zetben neveltette. Már mint növendék, kisebb lányok tanításával foglalkozott s onnan kitűnően sikeres eredménynyel távozván, 1844-től egészen 1866-ig nevelősködött. Első növendéke az ötvenes évek beszély-irodalmából ismert Madarassy Klotild volt. Állhatos, törhetlen kitartásának erejét igen jellemzi ama körülmény, hogy

huszonhat éves nevelői pályáján csak három: a Madarassy-, Erdődgh- és Steinitzer-család gyermekeinek volt a szó teljes értelmében mestere. E családok Aradmegyében élvén, ott ismerkedett meg Bohusnéval s általa báró Eötvös József-fel, kinek aztán nem egyszer mutatta meg a nőnevelés terén égetővé vált reformokat. Eötvös fönkelt eszméi az ő lelkében is meggyujták ama világot, mely egész életén át szövetnekéül szolgált s vitte kitüzött czélja felé. Kiváló tehetségeinél fogva számos meghivást nyert előnyös állásra, de magasabbra törekvő lelke rég ápolt tervének megvalósítására ösztönözte. 1868-ban elhagyta nevelői állását, feljött a fővárosba, hogy itt az akkor keletkezett nőnevelésügyi mozgalomban részt vegyen. Nemes tevékenységi vágyának és tehetségének megfelelő munka-kört keresett. Meg is találta 1869-ben, midőn Eötvös az akkor felállított budai nőtanitó-képző intézet vezetésével bizta meg. Nevelői pályájának üres óráit folytonos önképzésre fordítván, igazgatói terhes feladatát kiforrott képességének minden eszközével végezhette. Tapintatossága, szelid és mégis szigorú bánásmódja, de különösen szeretetteljes jósága, melylyel tanítványait a tanévek után is körülveszi: ismeretes. Méltán nevezték el a nőtanitók anyjának. Kiben pályájának megfelelő képességet lát, azt nagy gonddal vezeti kitüzött czélja felé. Az állami nőtanító-képezdék igazgatói, tanitói majd mind az ő tehetségének köszönhetik állásukat, s közülök itt a fővárosban 4, Pozsonyban 4, Győrött 4, Szabadkán 2 és Kolozsvártt 1 vallja őt mesterének. A sugáruti állami nőtanító-képző intézet is nagyrészt az ő szervező képességének köszöni lételét. Méltó jutalmúl ki is nevezték igazgatójának.

A mily ritka jelét adta Zirzen Janka a nőtanító-képzés terén való tehetségének, ép olyan kiváló képességet fejt ki a női kézi munka és házi iparoktatás szakmájában is. Az elsőnek módszeres oktatását hazánkban ő érvényesítette legnagyobb eredménynyel s bocsátá világgá két nagy vaskos szemléltető albumban. A legutóbbi párisi világtárlat tanügyi eszközei közt e két album méltó feltűnést okozott. Az eredeti példány az orsz. tanszer-muzeum tulajdona s a székesfehérvári kiállítás egyik érdekes tárgyát képezte.

A tanügy terén számottevő képessége mellett, minden izében lelkes magyar honleány s ily szellemben vezeti a kezére bizott intézetet. Volt idő, midőn e tulajdonságát nemcsak szóval, de tettel is gyakorolta a haza érdekében. Ujabb izben számos kitüntetés érte: hg. Koburg Fülöpné, felejthetlen József nádorunk unokája, őt választá meg nyelvmesterévé; ez évben pedig, a legfelsőbb kegy és elismerés jeléül, a hazai nőnevelés terén szerzett érdemeiért, királyunk a koronás arany-érdemkereszttel diszítette föl. Példás szerénysége nem kereste e jutalmat; amiért küzdött, annak érvényesülése: a nő kereset-képesítésének diadalmas haladása. Ez az ő legszebb jutalma.»

A NŐK A JÓTÉKONYSÁG TERÉN.

Százával vannak már hazánkban a jótékony nőegyesületek. Jelentékeny részök, sőt ha a kisdedovó intézetek számának rohamos gyarapodását tekintetbe vesszük, ides-tova a nagyobb rész a nevelésügygyel foglalkozik s azért igen jogosúlt, ha e füzetekben egyelőre legalább futólag megemlékezünk rólok.

Létjogukat immár sok oldalról vonták kétségbe. Nehány budapesti nőegyesület, különösen a jelen évtized első felében, jótékony czélú mulatságai alkalmával valóságos hajtóvadászatot rendezett a pénzre s tagjai a női gyöngédség és szemérem követelményeinek meg nem felelő szerepet is vállaltak magokra, úgy hogy a vigadó tombola-estéi egyidőben egyenlő hírűek lettek — s nemcsak az élczlapokban — a Bakony-erdőséggel. Megtörtént nem egyszer, hogy magas állású hivatalnokok s a társadalomban jelentékeny helyet elfoglaló férfiak jutottak csődbe részben nőegyesületekben szereplő nejeik miatt; egy pár főbe is lőtte magát. Előfordúlt, hogy egyik nőegylet egy hírneves kitért papot tisztán azért ostentatióval mozdított el állásától; a másikban nagy lármát csaptak azért, hogy a tanítónő egy párszor férfiakkal is beszél, a harmadikban évekig tartó harcz támadt a bálrendező egyének állítólag helytelen megválasztása miatt. Egyszóval kész volt a gúny s megvetés s itt-ott valóságos divat lett a jótékony nőegyesületeket szidni.

Nem vesztegetünk szót az ily alantjáró érvelések ellen. Gyarló emberek mindenütt vannak s annál inkább a nők között, kik a társadalmi élet nagyrészében még mindig idegenek s kiktől nem is lehet követelni, hogy az alak iránt oly finom érzékkel birjanak, mint a gyakorlott férfiak.

De ne tagadjuk, hogy vannak ezen alkalmi okoknál jelentékenyebbek is, melyek a nőegyesületnek legalább jelenlegi alakja ellen szólanak.

Csak a nevelésügygyel foglalkozó egyesületekről szólunk, mint a melyek e füzetek körébe tartoznak s a hol a bajok inkább is érezhetők.

Jogosan emelik ki első sorban, hogy a nőegyesületek hivatottságuknál nagyobb mérvben avatkoznak be az intézetek szellemi ügyeibe s nagy akadályára vannak a tanító személyzet áldásos működésének. Nem egy példa van erre; különösen oly nőegyesületeknél, hol a hatalom kizárólag avagy csak nagyobbrészt nők kezében van, a külső csillogáson áttekintő szakférfiu igen sok gyarlóságot szokott észrevenni. Sok helyen, hol a nőegyesületek vezetésére alkalmas férfi vagy nő nem létezik, csakugyan óhajtandó volna, hogy ez egyesületek kizárólag direct jótékonysággal foglalkozzanak s a nevelésügyet engedjék át egyenesen a községek vagy más hatóságoknak. A szegények, betegek ápolása, munkaszerzés, a tanulóknak könyvekkel, téli ruhákkal ellátása minden községben elegendő gondot s fáradságot nyújthat a nőknek.

Hasonlóan igazságos panasz, hogy a legtöbb nőegyesület tagjainak fáradsága s költsége nem áll arányban az elért eredménynyel hogy az ügykezelés egyoldalú s complicált; egyesek hatásköre igen korlátozott. Ebből viszont az következik, hogy az intézetek vezetése nem lehet oly pontos s kielégítő, mint oly helyeken, hol az egyéni felelősség elve gyakorlatilag is életbe van léptetve.

De ne szidjuk folytonosan a szegény nőket.

Vannak a nőegyesületeknek jelentékeny előnyös oldalai is. Az a kigúnyolt hiúság gyakran hoz létre mesés eredményeket oly időkben is, midőn a férfi képes volna elcsüggedni; nemessé változik a verseny, ha áldott tárgya van s a nőegyesületek zajos ülései, élénk tánczvígalmai, tombolái nem egyszer fordították már egyes vagyonosabb polgárok s a nagy közönség figyelmét oda, hol tenni és pedig sürgősen tenni kellett. A «nőegyleti hölgyek» között sok, igen sok van, ki valóban buzgón s önfeláldozással működik. Nem ismeri a nőt teljesen azon férfi, ki őket ily tevékenységökben még

soha sem látta. Igen ritka (sok ember egész életén nem lát oly egyént), ki a jótettet öntudatlanul cselekedje, mint a hogy a nap osztja sugarait válogatás nélkül s az ibolya illatát, a nélkül, hogy ezt sejdíteni is látszanék. A szeretetet rokonérzelem, nemes versenyzés s lelkesítő példa neveli nagygyá. Igaz, hogy ott, hol a szeretet ezen nyilvánulása közvetlenül kevésbbé érezhető s hol az értelem mintegy zavaró tényező gyanánt lép fel, ott a verseny is hanyatlik; oldalösvényekre tér, de az alapirányt nem tagadja meg soha. Oly jótékony nőegyesületeknél végre, hol egy vonzó alak vagy kiváló szellemi erő az egyetértést teljes mértékben képes megőrizni, az általok vezetett intézet s annak növendékei is teljes mértékben élvezik a gyönyört, melyet az anyai őrszem nyújt a legtöbb intézet elhagyatottságával szemben.

Összegezzük fejtegetéseinket.

A jótékony nőegyesületek minden tekintetben helyesen cselekesznek, ha első sorban a direct jótékonyságra fordítják figyelmüket, helyesen intézkednek, ha a férfiak tanácsát igénybe veszik, szervezetök egyszerűsítése végett egyes kiválóbb tagtársaknak, például a titkárnak személyes felelősségére minél többet bíznak s csak az ilyeneknek engedik meg, hogy minden részletbe beavatkozzanak. Ne feledjük azonban el, hogy a nevelő-intézeteknek modern szellemben vezetésére testületek mindinkább kevésbbé alkalmasak s a neveléssel foglalkozó nőegyesületeknek, habár úttörő munkájokról elismeréssel is fog megemlékezni hazánk művelődéstörténelme, épen ugy megapad hatáskörök, mint a hogy apad, fogy napról-napra a magán-intézeteké a közös iskolákkal szemben. Szükség lesz ily nőegyesületekre is mindig, de folyton kisebb mérvben s örvendetes lesz az ország helyzete, midőn számuk kevesebb leend.

György Aladár.

MIT TUDUNK A MAGYAR FÖLD ŐSLAKOSAIRÓL?

I. A nemzeti muzeum régiségtárában. A nemzeti muzeum látogatói közül kevesen érdemesítik figyelmükre azokat a betűkkel berovátkolt tört oszlopokat, síremlékeket és csonka szobormaradványokat, melyek mindjárt a följárat tövében, a födött tornácz oszlopai között vannak elhelyezve. Az egyik csak azt látja, hogy régiségek, de nem is kíváncsi többre; a másik beéri azzal, hogy római régiségek; a harmadik talán tudja azt is, hogy e római régiségeket hazánk földén találták. E tény teljesen kielégíti s gondolatait nem fűzi tovább. Valamennyien jobb alkalomra tartogatják érdekeltségüket és sietnek föl az emeletre, hogy a megnyilt tárlatok kincsei között bocsássák szabad szárnyra kíváncsiságukat. Az első emelet jobb szárnyában a régiségek osztálya tárt ajtókkal hivogatja a látogatót.

De ime! mekkorát bámulnak embereink — a kik a földszint szerény régiségei mellett fitymáló közönbösséggel surrantak tova — midőn az első nagy teremben körültekintenek. Álmélkodásuk szülőanyja pedig nem az elragadtatás, hanem a csalódás. A pompás üvegszekrények minő silány dolgokkal vannak megterhelve! így sóhajtanak föl s meg nem foghatják, hogyan fordíthattak ennyi költséget s gondot rendezgetésükre.

Mindjárt az ajtó mellett az első üvegszekrényben *durva kovakőszilánkok* vannak szépen sorjába szedve, kisebb-nagyobb fajta a maga rangja szerint. Az egyik csak nyílhegynyi, az öregebbik baltának is megjárná. Kedvetlenül fordulnak odább. Ösztövér változatosság! A második szekrényben is alig találnak egyebet kőnél meg kőnél. Az igaz, hogy ezek a dolgok már formásabbak, s némelyike oly szépen ki van *csíszolva*, hogy szinte ragyog. Jól meg is lehet

különböztetni, hogy melyik a balta vagy csákány, s melyik készült késnek, tőrnek vagy nyílhegynek. Aztán e kőszerszámokkal vegyest tömérdek a *csontból* készítettek száma is. A legtöbbje nagyon jó szolgálatot tehetett a dárdák s nyilak hegyes végében; míg a finomabbjai tű és ár helyében is megjárhatták. S hogy a szűkecske változatosság tetézve legyen, a tömérdek cserép közt idomtalan *agyagedények* büszkélkednek ép voltukban. S így járja ez szekrényről szekrényre, úgy hogy az ember azt se tudja hamarjában, melyiket látta már, melyiket nem. Az is sovány kárpótlás, hogy tovább-andalogtukban a kő- és csonteszközöket *rézből és bronzból* készültek váltják föl. Itt is csak balta meg csákány, tőr meg kés, dárda- meg nyílhegy kezdi és végezi a sort. De egy dolog van köztük mégis, a mi szemet szúr. Azok a kisebb-nagyobb, vékonyabb-vastagabb, majd egészen összenyomott, majd meg széthúzott dróttekercsek csakugyan különösek. Ezeken legalább találgathatná — ha ráérne — az ember, hogy mi végre szolgálhattak. Azután azok a csaknem rőfnyi hosszúságú gombostűk se megvetendők: egy kitesz annyit, mint egész serege amaz apróbbaknak, a melyektől alig láthatni a szekrény falát. Még holmi ruhakapcsok, arany-ezüst ékszerfélék, sőt apró, idomtalan szobrocskák is fordulnak elő köztük elvétve . . . de utóvégre is szerencse, hogy nincs több s az az utolsó szekrény is ott a terem közepén üresen maradt. Leeresztett szárnynyal gunyasztó kíváncsiságuk amúgy is sovárgó pillantásokat vettetett már velük a tárva tárt szomszéd szobákba.

Itt már eleget láttak, azt hiszik. Tudják, hogy régiségek — mert hisz egyébkép nem helyezték volna ezeket a régiségek osztályába; az is nyilvánvaló, hogy ritkaságok — azért van helyük a muzeumban. Mit is tudnak még? nos magától értődik, hogy ember készítette, fúrta, faragta, csiszolta, olvasztotta, kalapálta valamennyit s hogy az az ember, a ki ennyivel beérte, nem igen büszkélkedhetett műveltségével s nem is állt sokkal magasabban a mai vadaknál. Azután még az is feltünő, hogy nemcsak szavakat, hanem egy árva betűt se láttak bevésve a sok ezernyi szerszám valamelyikének a lapjába. Talán bizony csak az írást se ismerték akkoriban! Ennek a segítségével legalább elmondhatták volna, hogy ez

meg ez, — de így annyit érteni belőlük, mint a néma ember szavából! S ezzel tovább sietnek; vissza se pillantanak. Nem sokat visznek magukkal.

Ne menjünk még utánuk. Nem fogjuk megbánni, ha kissé huzamosabban időzünk az általuk meg nem értett s ezért kicsinyelt, lenézett tárgyak társaságában. Majd meglátjuk, hogy a mint a néma ember szeme, arcza játékával s tagjai lejtésével ki birja fejezni érzését, gondolatát, akaratát: úgy ezek a néma emlékek is bizalmasan elárulják titkaikat, ha értünk az ő nyelvükön s érdeklődésünkért azzal jutalmaznak, hogy az emberi műveltség legrégibb korával ismertetnek meg bennünket — azzal a rég letünt, eltemetett világgal, a melynek emlékezetét ezer meg ezer évek homályos mélységéből egyedül ők őrizték meg számunkra.

II. Az ősrégiségek tudománya, vagy: archaeologia. Alig van félszázada annak, hogy ezek az igénytelen, sokszor formátlan ősrégiségi tárgyak magukra vonták a tudós világ figyelmét. Egyes emberek gyűjtögették ugyan annak előtte is, hol szeszélyes, hol szenvedélyes kedvtelésből; de igazi értéküket nem ismerték s becsüket alig helyezték másba, mint ritka és különös voltukba. Nagyot fordult a dolog, midőn e tárgyak lelési helyeit is szorosabb vizsgálat alá kezdték venni Francziaországban, Belgiumban, Angliában, majd Európa többi országaiban is. Ime, mindjárt az első ilynemű kisérleteknél mit vesznek észre? — Azt, hogy az *egészen durva csiszolatlan kőszerszámok* legtöbbnyire hegyek oldalán, nagy barlangok fenekének mélyen eltemetett földrétegeiből kerültek napfényre, — oly rétegekből, melyek az évszázadok meg nem mérhető sora előtt alkothatták a föld színét. *A finomabb csiszolt kő- és csonteszközök* az *agyagedény-töredékekkel* együtt már jobbára a hegyek tövében, folyamok tág völgyeiben, tavak mellett, tengerek partjainál találtattak legnagyobb számmal, még pedig sokkal fiatalabb rétegekben, mint a durva kovakő szerszámok. Azon dús leleteken kívül, melyekkel az angol és francziaországi folyamok völgyei ajándékozták meg a tudományt, e nemben legnevezetesebbek Dániában a jütlandi tengerpart mentében, s a svájczi tavak sekélyes helyein tett ása-

tások. Amott a hajdanta elfogyasztott kagylók héjaiból keletkezett halmok alatt, (melyeket a tudósok a dán *konyhahulladék-halmoknak* neveztek el) — emitt az ős ember által *czölöpökre* épített *tavilakások* helyén a tavak medrében. Végre a *réz-, bronz* és *egyéb fémeszközök* lelési helyei amazokénál még közelebb esnek a föld mai színéhez, sőt ezt itt-ott el is érik. Nem ritkaság, hogy a szántóvető ekéje, ha egy-egy mélyebb barázdát hasít, bronz-eszközöket borít a rögös hant tetejébe!

Ez volt az első eredménye a tudományos vizsgálódásnak s ez az eredmény nem maradt magára. Vették észre, hogy ezen régiségek csaknem kivétel nélkül állati (helylyel-közzel emberi) csontok társaságában fordulnak elő s egészen pontosan meg birták állapítani, hogy a barlangok durva kőeszközeivel együtt talált csontok olyan állatok maradványai, melyek rég kihaltak s ezer meg ezer év előtt népesítették világrészünket. Igy a franczia-, angolországi s belgiumi barlangokban az elefánthoz hasonló, de hosszú szőrű mammuth, a gyapjas orrszarvú, barlangi oroszlán, hiéna, medve, továbbá a rénszarvas csontjai itt-ott erőszakosan meghasítva, bekarczolva s az égetés nyomait viselve együtt osztották meg a közös sírt az emberi durva kőeszközökkel. Az sem kerülte ki figyelmüket s jól meg is jegyezték a tudomány számára, hogy eme állatok közül csupán csak a rénszarvas maradványaival találkoztak a csiszolt kő- és csonteszközök társaságában, a többiek hiányoztak teljesen. Helyüket az őstulok és bölény, a vaddisznó, farkas és jávorszarvas foglalták el; sőt a tulok, kecske- és juh már mint házi állatok hűségesen megosztották az emberrel élete fáradalmait s a kutya és macska sem hiányzott eme házi állatok társaságából. Végre a réz- és bronzleletek között csaknem kivétel nélkül ma élő házi állataink csontjaival találkoztak, melyek mellett az idő nőttével mind sürűbben fordultak elő a gyümölcs és vetőmagvak megszenesedett maradványai.

A tudományos megfigyelések ezen kettős eredményéből önként kinálkozott a harmadiknak levonása és megállapítása. Semmi kétség sem férhetett többé ahhoz, hogy már abban a rég letünt geologiai korszakban is, — midőn világrészünknek partvonalai,

domborzati és éghajlati viszonyai, növény- és állatvilága egészen mások voltak, mint ma — emberek lakták azon országok területét, a hol ma durva, csiszolatlan kőszerszámaik találhatók. Ez az ember egyedül kőbaltájában bizakodva örök harczot folytatott az irtatlan rengetegek s a nagy kiterjedésű mocsarak óriási vadjaival; tűz mellett készítette s költötte el táplálékát és jól elrejtett barlangok rideg sziklafalai között hajtotta fejét nyugalomra! A lételeért folytatott harcz és küzdelem azonban megedzette erejét, gyarapította ügyességét: időfolytán tökéletesebb, változatosabb s nagyobb számú eszközöket készített. Velük együtt s általuk enyhült küzdelmes életének zaklatottsága: maga fönntartása könnyebbé, életmódja kényelmesebbé vált. A hegyek oldalairól alászállt a völgyekbe, a barlangok helyett a vadak ellen védett helyeken, a vizek tükre fölött czölöpökre kunyhót, házat épített magának, hozzá fogott az erdők írtásához s a vadűzés mellett megbarátkozott a baromtenyésztéssel. Nagy kincsre tett szert, midőn a fémek feldolgozásának titkát kierőszakolta a természettől. Könnyebbé válván eszközeinek készítése, a múlhatatlanúl szükséges mellett helyet foglalhatott a hasznos — és a hasznossal együtt mindennemű ékszerek képében a kellemes is, melynek becsét nem használhatósága hanem a tulajdonos kedvtelése szabta meg. Mire idáig jutott a bronzeszközök embere, régi baromtenyésztő életmódjat is egyesítette lassanként a földmíveléssel s az erdők vadjait inkább kedvtelésből, szokásból s szenvedélyből űzte, mint a szükség kényszerítő hatása alatt. Szerény kunyhói helyén is népes telepek nőttek nagyra, községek, városok keletkeztek s ezek népe a műveltségben odáig kezdett emelkedni, hogy az őskor homályát elhagyva, átléphette az írott emlékek korától számított történeti idők küszöbét.

Ezek szerint az őskort minden tétova nélkül három nagy fejlődési korszakra lehet osztani. Jól megkülönböztethetjük:

I. Az ó-kőkorszakot (paleolith-korszak), midőn az ember együtt birtokolta Európát a mammuth-tal, gyapjas orrszarvúval, barlangi medvével s több más kiveszett állatfajjal; lakása barlangokban volt életmódja vadűzésből állott s az erdők eme vadjaival szemben a *csiszolatlan* kovakő-eszközöknél egyéb fegyverrel nem birt.

2. *Az új kő-korszakot* (neolith-korszak), melyben az előbbi korszak óriási vadjai kivesző félben voltak s helyüket ma élő állataink foglalják el. Az ember lakást készít magának a vadűzéssel a baromtenyésztő életmódot egyesíti s időt és gondot fordíthat eszközei csinosítására. Ez a *csiszolt* kövekből készült szép fegyverek és eszközök korszaka. Ebben azonban még semmi nyomát sem találhatni annak, hogy valamely fém ismeretes lett volna, kivéve az aranyat, a melyet — úgy látszik — néha ékszerül használtak.

3. *A fém-korszakot*, melyben a kőszerszámokat mindinkább háttérbe szorították a *rézből*, *bronzból* vagy *vasból* készített eszközök: főképen fegyverek, kardok, török, kések és soknemű ékszerek. E fémkorszak képezi az átmenetet az írott emlékek korára, tehát a tulajdonképeni történeti időkre.

Ilyen világosságot vetnek az emberi éleslátás által fölfedezett s a tudomány lelkiismeretes pontosságával rendezett emlékek Európa lakóinak őskorára. De emez emlékek értékét és fontosságát nem csekély mértékben növeli azon körülmény, hogy tanuskodásuk nem szorítkozik csupán csak a mi földrészünkre.

Művelt népek által lakott országokban bármelyik világrészen, bárhol tudakozódtak a kutatók az eltemetett földrétegekben az őskor emlékei után — Mexikóban ép úgy mint Egyptomban, a Ganges völgyében ép úgy mint Chinában: a felelet az volt, hogy a *kőeszközök mindenütt megelőzték a fémeszközöket s hogy a csiszolatlan kő használata mindenütt régibb a csiszolt kőénél.*

Azon korszakok tehát, melyekre földrészünk lakóinak őskorát osztottuk, nemcsak az európai, hanem általában az emberi művelődés őskori fokozatait tüntetik fel. Minden népnek meg volt a maga kőkorszaka, mielőtt fémkorszakába átléphetett volna s a fémkorszakban hosszú időkön át kellett kamatoztatnia munkáját, mielőtt írott emlékekkel világíthatta meg útait az utókor számára.

Ugyde a népek fejlődése nem történik egyenlő gyorsasággal. Az egyik nép a természet bőkezű adományai folytán hamarabb haladott át az őskori műveltség fokozatain; a másikat ellenben saját gyöngesége s mostoha természeti viszonyok egyáltalában nem engedték magasabbra emelkedni: élő példák erre az idegen

világrészek vad és félvad népei. A történeti időkben is azt látjuk, hogy a nagy nemzetek egymásután lépnek ki az őskor ismeretlenségéből és úgy foglalnak helyet a világesemények színterén. Egyptom faraói már hegynagyságú pyramisokkal jelölik temetkezési helyüket, midőn Elő-Ázsia legtöbb népei még alig emelkedtek odáig, hogy rendezett állami viszonyok közt éltek volna; s emez elő-ázsiai népek is rég belevegyültek már a történeti idők küzdelmeibe, midőn világrészünk lakói az őskor homályában rejtőztek. Viszont meg Görögország művészei már megalkották örök időkre szóló remekeiket s Róma a világ urának nevezte magát, midőn Európa középső és éjszaki vidékeinek népei durva kő- és bronzeszközeikkel írtották a rengeteg erdőket, hogy barmaiknak legelőt, maguknak szántóföldeket teremtsenek. S ha eme félvad népek torzsalkodásai itt-ott véres összeütközésre lobbantak, is, azoknak zaja nem terjedt túl a honi mesgyéken; a legyőzöttek szenvedéseit, a diadalmasok fenhéjázó örömét magával ragadta az idő: nem volt még a ki legalább emlékezetüket megőrizte volna a késő nemzedékek számára.

Az őskor eme világának földerítésével és megismertetésével foglalkozik az *archaeologia, vagyis: az ősrégiségekről szóló tudomány.*

III. Hazánk őskori leletei. Nálunk eddigelé oly régi *ó-kőkori* emlékek még nem kerültek napfényre, a minők különösen Franczia- és Angolországban gyakoriak. Azonban a *baráthegyi* (Liptóvármegyében) és *haligóczi* (Szepes m.), továbbá legújabb időben az *aggteleki* barlangban nemcsak oly durva kovakő-eszközöket találtak, melyek alakjukra nézve teljesen megegyeznek a külföldiekkel; hanem a kőeszközökkel együtt mammuth-fogakra és a barlangi medve egy oly szárcsontjára is akadtak, melyen a kőkés nyomai világosan láthatók. Mindezen tárgyak a barlangokban részint a márványkemény travertin alól, részint a csepegőkötalajból ásattak ki világos bizonyságául annak, hogy ezen kihalt állatfajok idejében már ember is lakta a Kárpátok déli lejtőjét.

Az *új-kő korszak* csiszolt kova-eszközeiből és agyagedényeiből igen sok maradt fen az ország csaknem minden vidékén. Eme csiszolt kőeszközeink, a mi az alakok változatosságát és szépségét

illeti, vetekednek még a skandináviai hasonló leletekkel is, pedig formáik választékossága miatt ezeket szokták legelső helyen említeni. Igaz, hogy eddigelé hazánknak nem minden része kutattatott még át e tekintetben; azonban a nagy alföldi térségét kivéve mindenütt fordultak elő ily csiszolt kő-eszközök, a hol csak a figyelem feléjük fordult.

Túl a Dunán különösen Mosony-, Sopron-, Győr-, Veszprém- és Komárommegye leletei egy oly szép gyűjteményt tesznek ki, a minő az e tekintetben leghiresebb koppenhágai és stockholmi muzeumnak is díszére válnék. A szabolcsi muzeum szintén bővelkedik kitünő csiszolt kőeszközökben, melyeket e megye területén gyűjtöttek össze. Ezenfelül Bars-, Nógrád- és Gömörből is nevezetes gyűjteményeink vannak, hogy a többi kisebb fontosságú gyűjteményeket ne is említsük. Csiszolt kőeszközeink nagyobb rokonságot tanusítanak a dán- és svéd eszközökhez, mint az olasz, franczia- és angol leletekhez, különösen annál fogva, hogy nálunk a kifúrt eszközök sokkal számosabbak, mint akár Dél-, akár Éjszak-Európában. Felötlő az is, hogy a dunántúli kerületben, az egykori római Pannoniában találjuk a legszebb kőeszközöket, holott a réz- és bronz tárgyak itt annál ritkábbak; ezek a Kárpátok és Mátra aljában fordulnak elő gyakrabban, míg a nagy alföldi síkság főképen a csonteszközök hazája.

A híres svájczi tavi lakásokhoz hasonló *czölöp-építmények* nyomaira is akadtak a Fertő tavának déli részén azon években, midőn a tó teljesen kiszáradt. Igaz ugyan, hogy magukat a czölöpöket, melyeken a tavi lakások nyugodtak, nem találták meg, mert a mint mélyebbre ástak, mindenütt víz bugyogott fel s ez a tovább kutatást akadályozta: de találtak kovaszilánkokat, lapos kőékeket, kifúrt baltákat és szabad kézzel készített, rosszúl égetett durva cserépedény-töredékeket, melyek mindenben hasonlók azokhoz, a minők a svájczi tavaknál fordulnak elő.

A fémek ismerete előtt a csiszolt kőeszközökkel egyetemben a csonteszközök használata is nagyban el volt terjedve. Ilyen őstulok és bölénycsont-kalapácsok egyéb csonteszközökkel, árakkal, tűkkel, késekkel, az állati csontváz maradványaival, kagylókkal és

halpikkelyekkel együtt igen gyakran fordulnak elő hazánkban s valóságos konyhahulladék-halmokat alkotnak. Ezek ugyan különböző időkből valók; de a jütlandi dán konyhahulladék-halmoknál mindig ifjabbak és a svájczi régibb czölöpépítményekkel lehetnek egyidősek.

Legismeretesebb e tekintetben a *szíhalmi lelet* (Hevesmegyében), melynek nagyobb részét a nemzeti muzeum, kisebbik felét az egri gymnasium gyűjteménye őrzi. A halom maga benn fekszik Szíhalom községben, a falú végén, többnyire szegény sorsú lakók házaitól környezve, oly helyen, melyet régi időben az Eger vize és a Tisza áradása érintettek. Hossza 420, szélessége 72, magassága 12 láb, s bizonyos távolságra félkör alakú, mintegy 2000 láb hosszú földsáncz által vétetik körül, a miért is a parasztok Földvárnak nevezik. A halom nem hősök porait jelölő emlék. — a mint sokáig hitték, — hanem az itt megszállott őskori népek állandó megtelepülési és tüzelő tanyája, a hol ők, mint valami nagy konyhán, közösen, vagy családok szerint csoportokra oszolva, vastag fazekaikhoz mért hatalmas tüz mellett készíték s fogyaszták el ételeiket. Ezt bizonyítják legalább a halom egyik fő alkotó részét tevő hamurétegek s a közöttük talált különféle eszközök és konyhahulladékok. E hamú-rétegek a halom 12 lábnyi magassága mellett különböző vastagságban, néhol 15—20 sorjával is kanyarognak egymás fölött úgy t. i., hogy mindjárt legalól a televény föld fölött 1—2 hüvelyk vastag hamuréteg vonúl el, melyet ugyanoly vastagságban hányott föld borít. E fölött ismét hamuréteg, majd meg hányott föld, — s így váltakoznak egészen a halom tetejéig. A különféle leletek főképen a vastagabb hamurétegekben fordulnak elő. Kisebb-nagyobb fazekak és bögrék hevernek itt, még pedig néha rendes álló helyzetben s ilyenkor bennük mindig ételmaradék, csont, kagyló, sőt bizonyos veteménymag is található, mely utóbbi olyszerű, mintha kölesmag volna. Emez edények társaságában kőbalta-töredékeket, szarvasagancs-kalapácsokat, csontkéseket, tűket, vésőket, árakat stb. találtak, melyeket az állatok bőrének lehántására, ezen bőrökből való ruhák varrására és az edények készítésénél is használhattak. A hamu közé vegyülve ne-

hány szem ugorka- vagy dinnyemagot is találtak s a halom legfelső rétegeiből két madártojást is teljesen ép állapotban sikerült kivenni. Figyelmet érdemelnek továbbá az eme halomban talált égetett *agyagállatocskák*, melyek idomtalanok ugyan, de a disznó, tulok, kutya és juhalakra azért azonnal rá lehet ismerni bennök.

Ilyen halmot már többet kutattak fel, s a bennük talált emlékek többé-kevésbbé megegyeznek a szíhalmi leletekkel. Ezek között legnevezetesebb az abonyi uradalomhoz tartozó *tószegi halom* a Tisza mellett. E halom valószinűen régibb a szíhalminál is, mert itt azon állatok maradványain kívül, melyek amabban is találtattak, több őstulokcsont-darab is került napfényre. De e mellett *kisszemű megszenesedett búzamagra* is akadtak, annak bizonyságául, hogy e telep lakói szántóvetők voltak s a földmíveléshez is értettek ; noha hat őrlőköven kívül oly szerszám, mely egyenesen földmívelésre lett volna szánva, (kapa, ásó, vagy sarló) még eddig nem találtatott.

A *fémkorból* való leleteink sok tekintetben még érdekesebbek és fontosabbak, mint a kőkoriak. Európa nyugati és éjszak-nyugati országaiban a csiszolt kőeszközök használata után közvetlenül a bronz-eszközöké következett ; rézszerszámokat és fegyvereket csak elvétve, nagy ritkán találhatni. Mivel azonban a bronzot a réz és ón összevegyítése adja, igen természetes, hogy az ember előbb használta a rezet, még pedig hosszú időn át használhatta, míg a tapasztalás a két fém összekeverésére vezette. A réz eme *eredeti, általános* használatának — a mint mondottuk — Nyugat Európa őskori emlékei ellentmondanak ; míg a magyarországi rézleletek aránylag tekintélyes száma mellette bizonyít.

Ilyen *vörösréz-eszközöket* az ország legkülönbözőbb vidékein találtak : a Csallóközön, Nyitramegyében, a Mátra vidékén, a Garan mentében, Gömör-, Szabolcs- és Békés-vármegyében, Lippa és Temesvár tájékán, valamint Erdélyben. Ezen egymástól oly távol eső helyeken talált rézeszközök pedig valamennyien hasonlítanak egymáshoz, *tehát egy és ugyanazon kornak készítményei*. Mivel alakjukra, készítésük módjára nézve valamennyien durvábbak, egy-

szerübbek és kezdetlegesebbek, mint a bronzeszközök: korra nézve is régiebbeknek kell lenniök emezeknél.

Bronzkorszaki emlékeink is igen tekintélyes számmal vannak képviselve a nemzeti muzeumban s egyéb gyüjteményeinkben. S hogy a bronzeszközök nem csupán idegen földről kereskedés útján jutottak hazánk őskori lakóihoz, hanem azokat itt is gyártották: bizonyítják többek között az *erzsébetfalvi* (Hammersdorf, N.-Szeben közelében) és *pilini* (Nógrád m.) leletek, melyek között az öntésre szolgáló minták is napfényre kerültek. — A bronzkori eszközöket teljes változatosságukban feltűntetik a hazai ásatások eredményei az átfúrt, idomtalan, nehézkes kőfejszétől és csákánytól kezdve (a mely alig különb rézkori testvérénél) egészen a finoman hajlított és gonddal dolgozott csinos ékszerig. Emez emlékek nagyobbára hasonlítanak a külföldön találtakhoz; de meg sok tekintetben el is ütnek amazoktól. S ha a skandináviai és irországi leletek fejlettebb műveltségről és ízlésről s nagyobb gazdagságról tanúskodnak is: a mieinktől sem lehet elvitatni bizonyos eredetiséget és meglehetős magas fokra jutott önálló fejlődést.

IV. Milyen népek lakták Európát és hazánkat az őskorban? Emez őskori emlékek, ha egyébről nem, arról az egyről kétségtelenül meggyőznek bennünket, hogy hazánk földje ama régi-régi időben sem volt lakatlan, a melynek távolságát ezredévekkel mérhetjük s a hova a történet írott emlékeinek világossága el nem ér. Midőn Európa nyugati felében az ó-kőkorszak barlangi embere a ma már kihalt óriás állatfajokkal együtt osztotta meg a küzdelmes lét fáradságait: a Kárpátok déli lejtőjén is vadászó embercsoportok riadása verte föl a rengeteg erdők borzalmas csöndességét. Ily messzeségbe vezetnek bennünket vissza az őskori emlékek. Az őskor kezdete azonban homályba vész előttünk; évekre nem fejthetjük, az idő mértéke kihull kezünkből. Annál világosabban látjuk eme kor végét, bezáródását.

A római világbirodalom magában foglalta már a Földközi-tenger mellékének három világrészre szóló országait. A tengerparti országokból beljebb vitték hódító fegyvereiket a világrészek belsejébe. Eddig a művelt római a Kelet régi műveltségű népeivel állt

szemben ; ezentúl barbarokkal, vad- és félvad néptörzsekkel — a melyek az őskor homályában rejtőztek eladdig — kezdte meg a küzdelmet. Julius Caesar áthágja az Alpok nyugoti lánczait s a római birodalmat a Rajnáig terjeszti ; utána Augustus az Alpok keleti szakaszán vezeti át hadait s a Dunáig terjedő földet hódítja meg a római műveltségnek. Igy kerültek Közép-Európának addig homályos ismeretlenségben élő népei a történeti események áradatának sodrába. Hazánk földjének a Duna jobb oldalán fekvő része Augustus császár idejében, tehát Krisztus születése körül, jut római uralom alá. Eddig terjed hazánk lakóinak őskora. A római fegyverek vasa új korszakot nyit. A római hódítástól kezdve a római emlékek föliratai, a római írók följegyzései lesznek vezetőinkké az őskor titkolódzó, kevésszavú emlékei helyett. Szinte sajnáljuk, hogy meg kell tőlük válnunk.

Még egy kérdést intézünk előbb hozzájuk : Milyen népek voltak azok, a melyek az őskor emlékeiképen ama kő, csont- és bronzeszközöket örökbe hagyták ránk a történeti idők embereire ? Milyen nyelven beszéltek, milyen nemzetséghez tartoztak ? Hol keressük rokonaikat, megtalálhatjuk-e ivadékaikat ? — Erre nem felelnek. Tanúskodásuk nem terjed többre mint, hogy : emberek éltek e földön, a kik küzdöttek, fáradtak s küzdelmük és fáradságuk árán a műveltségben mind magasabbra meg magasabbra emelkedtek.

Ezzel nem érhetjük be. Ha másképen nem lehet, kerülő úton kell kicsikarnunk a feleletet fölvetett kérdéseinkre. Lássuk, lehetséges-e.

Az őskori eszközökkel együtt — a mint fentebb említettük — az emberi csontváz egyes részeire s a mi fő-főfontosságú, emberi koponyákra is akadtak. E koponyákat a tudósok szoros vizsgálat alá vetvén, megegyeztek abban, hogy azok oly néptől maradtak ránk, a mely nem tartozhatott a földközi-tengeri (kaukazusi) fajhoz. Hasonlóságuk rendkívül nagy a ma is élő mongol fajú emberek koponyájához. S így nem lehetetlen, hogy világrészünk s egyúttal hazánk földjének legrégibb lakói, az *ó-kőkorszak barlanglakó emberei a mongol fajhoz tartoztak.* Európa legéjszakibb részén, a Jeges tenger partjai mentében, ma is ily fajta népek laknak s itt

laktak már emberemlékezet előtt. A lappok, Európa legkietlenebb vidékeinek eme gyérszámú lakói, nem amaz őslakosok megtört, megfogyott maradékai, ama eltemetett korszak élő emlékei-e — ? El nem dönthetjük; de számos körülmény unszol rá, hogy elfogadjuk.

A csiszolt kő- és bronzeszközökkel együtt már a ma élő állatfajok csontmaradványait találták. Házi állataink legtöbbje ott volt már akkor az ember környezetében. S ez az ember is különbözött már az ó-kőkorszak emberétől. Úgy látszik, mintha új fajta lakosság tódult volna a régi lakosok örökébe s mivel erősebbek, életretermettebbek voltak emezeknél, vagy leigázták s magukba olvasztották, vagy feljebb szorították őket a világrész éjszaki kietlenebb vidékeire. Nem tudhatnánk-e meg valamit eme újabb lakosság eredetéről, rokonságáról s helyéről a többi népek között? Talán; kísértsük meg.

Már az ősidőkben, de csak a mongol fajú népek terjeszkedése után, kezdték meg a földközi-tengeri fajhoz tartozó népek is vándorlásaikat. Egyes rajaik — kelet felől el lévén előttük zárva az út — átvetődtek Európába is s tán épen a világrészünk kellő közepébe vezető Duna völgyén vonúltak nyugat felé. Az utánuk tóduló rokon népek tovább s tovább szorították őket nyugotra, délre. Tekintélyes tudósok nyilvánították azt a véleményt, hogy alkalmasint az új-kőkorszak eme nagy népvándorlása alkalmával Európába tódúlt földközi tengeri fajú népek késő maradványaiúl tekinthetjük *az ibereket*, *baszkokat*, *ligurokat*, *sikulokat*, Spanyol- és Olaszország eme ősi lakóit, kikkel mindjárt a történeti idők kezdetén találkozunk.

De eme első vándorlásnál sokkal fontosabb és nagyobb mértékű lehetett ama másik, a melyet nagy idők elteltével *a kelta* népek idéztek elő. A kelták is a földközi-tengeri fajhoz tartoztak A műveltségnek már magasabb fokán álltak mint az előttük rég kivándorlott rokonaik. Nem is lehetetlen, hogy ázsiai bölcsőjükből a fémek készítésének titkát is magukkal hozták új hazájukba, Európába s itt az őskori művelődés utolsó szakát, a réz- és bronzkorszakot nyitották meg.

A kelták után kezdik meg vándorlásaikat azon népek, melyeknek utódai, származékai világrészünk mai lakosságának uralkodó többségét teszik: *a germánok és szlávok*. Európa éjszaki és keleti szélein telepesznek le s minden rokonaik közt legtovább maradnak homályban; míg a *görögök* és *italok*, a déli félszigeteket szállván meg, a keleti műveltebb népek hatása alatt gyorsan emelkednek műveltségükben s rövid idő alatt túlszárnyalják mestereiket. A görögök urai voltak már a Földközi-tengernek — melynek partjain virágzó gyarmataik rajzottak — midőn Róma még kis város volt, midőn a kelták a világrész belsejében, a tengertől elzárva, műveltségök őskorát élték, s a germánok és szlávok messze éjszakon és keleten az ismeretlenség homályában bolyongtak. A tengerparti görög gyarmatok sürgő-forgó népe itt-ott a szárazföld belsőbb vidékeire is elhatolt, s ha érdemes volt, kereskedést űzött az ott talált népekkel. Így jutott érintkezésbe a klasszikus műveltségére büszke de élelmes görög nép ama barbár törzsekkel, melyeknek ránk maradt bronzemlékeit muzeumainkban őrizzük. E kelta törzsek az írást még nem ismerték; nem lehettek tehát maguk-maguknak szószólóivá! A mit róluk tudunk — eltekintve emlékeik tanúskodásától — a görög írók följegyzéseiből tudjuk.

Lássuk, mit jegyeztek fel a görög írók hazánknak és szomszéd országainak őslakóiról. Kevés az eredmény; de ez a kevés, többnek híjában, annál becsesebbé válik előttünk.

A görögök a VII-ik század óta jártak már sűrűbben a Fekete-tenger mellékén. A VI-ik században Darius perzsa király hadjárata —melyben görögök is vettek részt —rázta fel az al-dunai népeket; az első hiteles írott adatokat azonban csak az V. század idejéből hagyta ránk a görögök első nagy történetírója, *Herodotos*. Ő leírja a Duna alsó szakaszát (Ister) s elősorolja nehány mellékfolyóját is. Megemlíti a Tiszát és Marost s elmondja, hogy a Don folyó baloldalán a *sarmaták* laknak, a Don és Duna közta *szkythák*, a Duna jobb oldalán (a mai bolgár fejedelemségben) a *gétak*, *a Maros mellékén pedig* (tehát a mai Erdélyben) az *agathyrsek*. Ezekről az agathyrsekről még azt is megjegyzi, hogy „*igen kényes emberek s nagyon szeretik az aranyat*.“ Tovább nyugotra a Duna forrásai felé mindenütt *kelták* laknak.

Ez az első világosság, melyet a történetírás hazánk őskorára vet. Ha Herodotos értesülése nem volt hibás, a *Kr. e. V-ik századból tehát tudunk legalább annyit, hogy hazánk keleti felében, a Maros folyó táján, az agathyrsek, innen nyugatra pedig kelta népek laktak.*

A következő két századból megint alig van adatunk. Annyit tudunk, hogy nagy népmozgalom zavarta föl ekkor a Duna mellékének lakóit. A kelta népek a IV-ik században — miért, miért nem? — Európa nyugati feléből kelet felé kezdenek tolongani. Útjokat a Duna völgyének veszik. Elárasztják a szomszéd vidékeket s kalandozásaikat Csehországtól Thrácián és Macedonián keresztül egész Thessaliáig kiterjesztik. Vándorlásaik csak Kis-Ázsiában érnek véget, a hol — mivel magukat *gall*-oknak* nevezték, — Galatia királyságot alapították, a mely csaknem kétszáz évig állott fen.

Ez a kelta mozgalom az egész Duna mentén — így tehát hazánk földén is — nagy változást okozott a népségek között. A géták (a kik Herodotos idejében, az V-ik században, még a mai Bolgárország területén laktak) a Duna bal oldalára szorúlnak s itt idővel a *dák* név ragadt rájuk. Ezek a dákok szállják meg azután az agathyrsek egykori hazáját s elnevezik azt *Dák-országnak* (Dácia). Az agathyrsek pedig eltűnnek; tehát vagy beleolvadtak az új népbe vagy tovább költöztek. Azon kelta népek közül is megtudjuk egyiknek-másiknak a nevét, a melyek a nagy népmozgalom lecsillapodta után hazánk földén telepedtek le. Igy a *boiok* Csehországból (Boio-haim) átterjeszkedtek az éjszaknyugoti Kárpátok területére, a Vág, Nyitra és Garam mellékére is; a *tauriszkok*** Stiriát, Karinthiát és Salzburgot foglalják el, tehát szomszédaivá, részben lakosaivá is lesznek a dunántúli vidéknek; a *szkordiszkok* meg a Száva, Dráva és Duna mellékeit borítják el, kiszorítván vagy magukba olvasztván az előbbi lakosokat. Végre a Duna és Tisza közén a *szarmata* népek közül elszakadt *jazygek* tanyáztak.

* A „*gall*“ és „*kelta*“ név egyet jelent; az előbbi szót a latin írók, az utóbbit a görögök használták.

** A *Tauern* hegység név tőlük származik, vagy ők maguk nevezték el magukat a hegyekről, mivel „*taur*“ kelta nyelven hegyet jelent.

Ím, ezek a népek lakták hazánk földét az őskor utolsó szakában, akkor, midőn a római fegyverek élesre voltak már fenve ellenök s közelről fenyegette őket a veszély, hogy őskori barbár függetlenségüket a történeti idők szolgaságaért kell cserébe adniok. Már J. Caesar tervezte eme dunamelléki népek meghódítását; de az orgyilok előbb vetett véget életének. *Pannonia Augustus császár alatt lett római provinciává. S ezzel megnyiltak hazánk területén is a történeti idők kapui.*

V. Archaeologiai, vagy ősrégiségi társaságok és kongresszusok. A történeti eseményekről az események megtörténtének korából fenmaradt írott följegyzések tudósítanak; ezeket a följegyzéseket gyűjti, mérlegeli, rendezi s foglalja össze a *történet-tudomány, vagy historia.* Minél több az egykorú adat, annál teljesebb s hívebb lehet a kép, melyet a história a múltról nyújt. A történeti feljegyzések idejét megelőző kornak nincsenek egyéb tanúi, mint ama igénytelen kő-, csont- és különféle fémeszközök, melyeket fentebb ismertettünk. Ezeknek tanúvallomását hallgatja ki, gyűjti össze, szedi rendbe s foglalja egybe *az archaeologia vagy ősrégiségek tudománya.* Minél több az őskori lelet, annál világosabbak, érthetőbbek lesznek vallomásaik, s annál biztosabban tekinthetünk be az őskori műveltségnek oly sokáig rejtegetett titkaiba.

Az őskorról szóló tudomány csakis azáltal s azóta válhatott tudománynyá, a mióta az ásatások Európaszerte nagyban és rendszeresen megindúltak s a napfényre került leletek nem szóródtak többé szét egyes régiségkedvelők fiókjaiba, hanem az országos közgyűjteményekben hordattak össze, a hol valamenyiöknek áttekintése lehetővé vált. Így keletkeztek részint magánegyesülés által, részint tekintélyes tudományos testületek s itt-ott az állam védelme és támogatása alatt majd minden európai országban az *archaeologiai társaságok.*

Ezek az archaeologiai társaságok azután időről-időre majd egyik, majd másik európai ország fővárosában közös összejöveteleket, *nemzetközi kongresszusokat* szoktak tartani, hogy így mindenről, — ami az általuk művelt tudomány körébe esik — annál pontosabb tudomást vehessenek s ne hagyjanak elveszni semmi olyas leletet,

adatot vagy gondolatot, a melyet czéljaik érdekében értékesíteniök lehetséges.

Régebben hazánkban is csak egyes régiségkedvelők foglalkoztak archaeologiai dolgokkal, s a tudomány bizony csak nagy nehezen jutott előbbre. Majd a tudományos akadémia egyik bizottsága, az *archaeologiai bizottság*, vette szárnyai alá a támogatásra szorúlt ügyet. Ő lett vezetőjévé, s egyúttal középpontjává az e téren támadozó mozgalomnak. S a mily mértékben, úgyszólván napról-napra, világosabbá vált a külföldi kutatások és fölfedezések által az ifjú tudomány életrevalósága és fontossága: úgy szaporodtak idehaza is a magános és közgyűjtemények leletei s növekedett a nagy közönségnek feléjük irányzott érdeklődése is.

Hogy mit és mennyit tettek a tudomány ezen mezejének munkásai hazánkban az utóbbi évek alatt: legjobban bizonyítja az a tény, — mely nagy kitüntetést és elismerést foglal magában — hogy az európai archaeologiai társaságok 1876-ban Budapesten tartották meg nemzetközi nagy kongresszusokat. E kongresszus alkalmával a külföldi tudósokat ép úgy meglepte a nemzeti muzeumban kiállított gyűjtemény gazdagsága, mint szakavatott berendezése. *Pulszky Ferencz*, nemzeti muzeumunk igazgatója, *Römer Flóris*, a muzeum régiségtárának volt őre, jelenleg nagyváradi kanonok, *Hampel József*, az előbb említett fáradhatatlan tudósnak tanítványa s hivatalbeli utóda, *Henszlmann Imre*, *Nyári Jenő* báró s több mások nemcsak elismerést, hanem tekintélyt is szereztek e téren kifejtett törekvéseinknek. Nem hagyhatjuk ki a tudósok e fényes csapatából *Torma Zsófiát*, eme kitünő műveltségű nőt sem, a ki különösen az erdélyi ősrégiségek felkutatása és ismertetése által kötelezte hálára maga irányában a vele egy téren működő hazai és külföldi tudósokat.

Eme nemzetközi kongresszus ideje óta annak serkentő, búzdító hatása alatt még serényebb tevékenységet látunk az ősrégiségekkel foglalkozók között. Már a múlt évben alakult egy *archaeologiai társaság*, a mely az akadémia archaeol. bizottságától függetlenül szervezkedett, s czélúl nem csupán a tudomány előbbre vitelét tűzte ki, hanem azt is, hogy a nagy közönségben minél eleve-

nebb s minél tágabb körökre kiterjedő érdekeltséget keltsen az ősrégiségi leletek — s ezeknek tudományos méltatása iránt.

Bizvást hiszszük, hogy nemes törekvésük sikert is fog aratni. De ez nemcsak rajtuk múlik, hanem a nagy közönségen is. S ha a művelt közönség odáig jut, hogy emez igénytelen és formátlan, többször gyermekes mint művészi, de egyiránt megviselt és megrongált kő-, csont- és fémeszközökben az emberi műveltség legrégibb korszakának tolmácsait ismeri meg: lehetetlen, hogy közönbösséggel viseltessék irántuk s megmentésükre, fentartásukra és összegyűjtésükre kegyeletes gondot ne fordítson.

A tanítónőktől és tanítóktól — a kik a kicsinyeknek minden jóra kész seregében első magvetői a műveltségnek — megvárja a nemzet, hogy a multak emez ősi emlékei iránt való érdekeltségnek és pietásnak hű gondozói legyenek!

Sebestyén Gyula.

KÉPMELLÉKLETEK A FÖNTEBBI CZIKKHEZ.

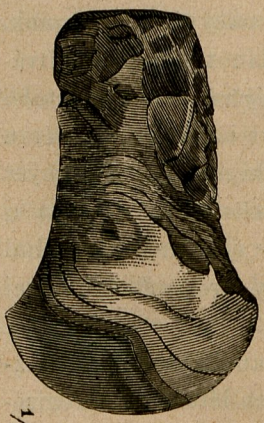

1

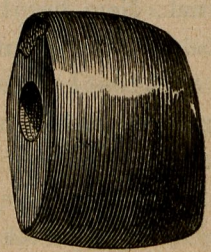

2

3

1. és 3. Csiszolt khalcedon-kő balta elölről s oldalt tekintve (találták Szabolcs megyében). — 2. Csiszolt kő balta fúrt lyukkal (Győr).

4

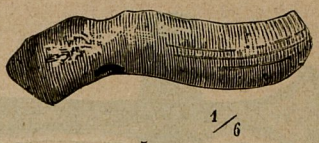

5

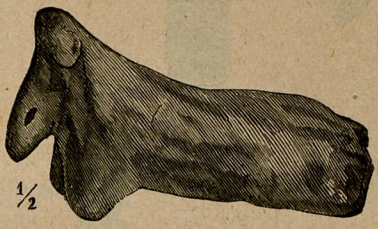

6

7

8

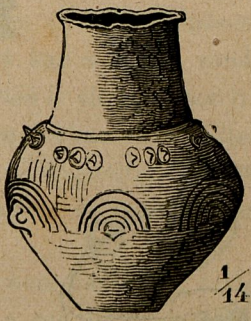

11

9

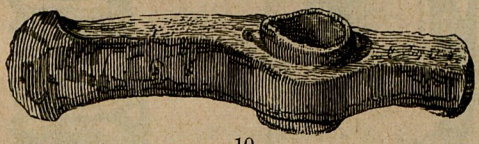

10

12

4. Csontbalta nyéllel (Pilin, Nográd m.). — 5. Átfúrt csont balta (Magyarád, Hont m.). — 6. Agyag állatocska (Pilin). — 7—10. Réz csákányok. — 11. Agyag edény (Pilin). 12. Agyag edény, finomabb (Pannoniai).

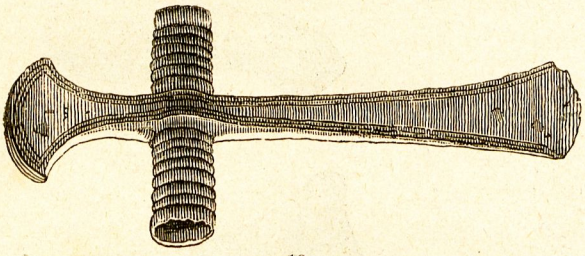

13

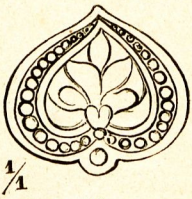

18

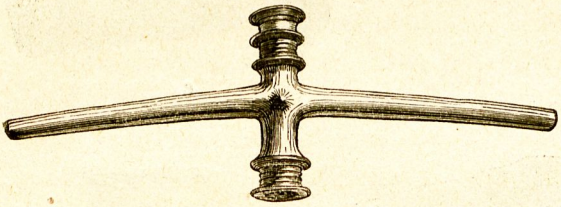

14

19

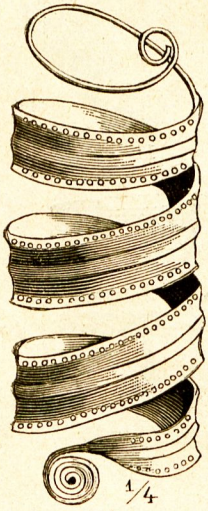

16

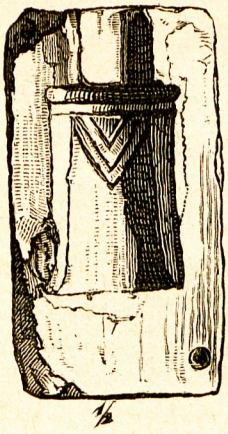

15

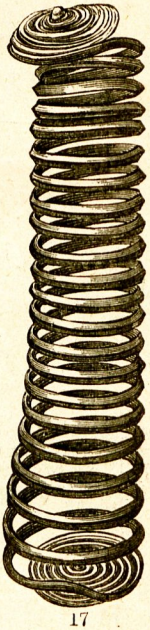

17

13—14. Bronz-csákány (Nemz. muzeum). — 15. Agyag öntvény-minta (Tisza-Földvár). — 16. Bronz dísztekercs (Heves m.). — 17. Bronz dísztekercs (Temes). — 18—19. Ezüst ékszerkék.

A KONYHASÓ.

Nagyon csekély azon szervetlen testek száma, melyek oly szorosan forrtak volna össze az emberi élettel s oly nagy befolyást gyakoroltak volna az iparra és az emberi nem fejlődésére, mint a konyhasó. Nálunk a köznép kenyérrel — mint legbecsesebb isteni ajándékkal — kínálja meg vendégét; keleten pedig (különösen a szláv népeknél) egy darabka sót és kenyeret kap a magas vendég a kiváló vendégszeretet zálogául. Már e pietás is eléggé bizonyítja a konyhasó rendkívüli becsét; azonban még jobban szól mellette azon körülmény, hogy — nehány nyers és elszigetelten élő néptörzs kivételével — az egész emberiség ismeri és ismerte használatát.

E pár néptörzshöz, mely a konyhasót nem használta, tartoztak Sallustius* római történetiró szerint a numidok, és tartoznak még jelenleg is, Wrede állítása szerint, egyes beduin törzsek Arábia belsejében, más utazók szerint pedig egy pár néptörzs Dél-Amerikában, Közép-Afrikában és a Csendes tenger szigetein.**) A műveltebb népeknél ellenben a konyhasó használata ősrégi időkbe vezethető vissza, mire nemcsak az indogermán népek nyelvében a konyhasó megjelölésére szolgáló szavaknak ugyanazon töve mutat (latinul: sal, németül: Salz, tótul: sol stb.), hanem a régi írók állításai is. A biblia számos helyen szól róla. Plinius azt mondja a germánokról és gallokról, hogy «sós vizet ön-

* A Iugurtha elleni háboruról szóló műve 89-ik fejezetében ezt mondja: „*a numidok többnyire tejjel és vad hússal táplálkoznak és sem sóval, sem másnemű fűszerekkel nem élnek.*“

** Dr. Möller: Über das Salz.

töttek az égő tüzre és azt, a mi a hamuban visszamaradt, ételeik fűszerezésére használták.» Ős népeknél a sós források oly becsben állottak, hogy egyes népek e sós vizek miatt véres harczokat is vívtak egymás ellen, a mint azt Tacitus a khattok- és hermunduro-krol állítja.

Azonban minél jobban tágult a megfigyelések és ismeretek köre, annál jobban meggyőződött az emberiség arról, hogy földünk kérge a konyhasót itt-ott oly hatalmas tömegekben és a tengeri víz oly roppant mennyiségben tartalmazza, hogy annak egykori kimerülésére gondolnunk sem kell.

Mielőtt a természetben való szerepléséről röviden szólanék, legyen szabad előbb egy pár fontosabb tulajdonságát felemlítenem.

Nálunk a szürkés-fehér és szerkezetére nézve szemcsés kősót árulják a boltokban. Ez leggyakoribb ugyan a természetben, de nem a legtisztább. A teljesen tiszta kősónak — a minőből a bányászok dísztárgyakat, szobrocskákat is szoktak faragni a látogatók számára — szorosan véve nincs szine és annyira átlátszó, hogy rajta, mint egy üveglapon keresztül olvashatni. Ilyen víztiszta kősó azonban ritka, s még ritkább az, mely a szemcsés kősó közt netán előforduló üregekben koczkajegeczek alakjában képződött ki. Nagyobb és szépen kifejlődött jegeczek — mivel ritkák — csak nagyobb muzeumokban láthatók; de apró jegeczeket magunk is nyerhetünk, hogyha a sós vizet lassan el hagyjuk párologni. Az ilyen víztiszta és a roppant tömegekben előforduló szemcsés kősón kívül létezik még az ú. n. rostos kősó, mely — különösen a kősó környékén — a sóagyagban ereket képez.

De nemcsak a kősórészecskék elhelyezési módjában létezik különbség, hanem a kősó szinében is.

Legnagyobb tömegeket képez a piszkos vagy szürkésfehér, gyérebb a fehér és vörös, még ritkább a víztiszta és mint valódi ritkaság ismeretes a kék és a zöld kősó. Legtisztább a víztiszta és fehér; a színárnyalatokat bizonyos festő anyagok idézik elő, így pl. a vörös szint csekély mennyiségű vasoxyd.

Csekély tömöttsége és keménysége, vízben való oldékonysága,

de különösen tiszta sós ize teszi ama tulajdonságát, mely által a konyhasót mindennemű körülmény közt felismerhetjük.

Ha a konyhasót bizonyos vegyi hatásoknak teszszük ki, azt fogjuk tapasztalni, hogy az nem egyszerű test, hanem hogy két — magában véve veszedelmes — testből van alkotva. Ezen alkotó részeinek egyikét *Chlornak*, a másikát *Natriumnak* nevezik, melyek ősrégi időkben szent frigyre lépvén egymással, ezen annyira fontos anyagot eredményezték. Mily áldásos hatással van ez a frigy ránk nézve! De veszedelmes helyzetbe jutnánk, ha nagyobb kősódarabot porrá zúzván, e port barnakő porával összekevernők és a keveréket kénsavval leöntvén az egészet nyilt edényben melegítenők. Ezen anyagok tolakodását annyira rossz néven venné a Chlor, hogy hű társát, t. i. a Natriumot, a tolakodóknak engedné át; maga pedig, a meleg által még jobban felingerelve, útra kelne mint könnyű légnem, büszke sárgászöld ruhában, hogy új élettársat keressen magának. A levegővel együtt bejutna az orrba, innen pedig a légzési szervekbe, s itt a légzési szervek nyákhártyájának ingerülése folytán eleinte csak köhögést, nagyobb mennyiségben belehelve pedig vérhányást, sőt halált is okozna. — A konyhasónak másik alkotó része t. i. a Natrium, gyúrható, víznél könnyebb ezüstfehér fém, mely mar, éget és gyújt. Igy tehát, ha nagyobb darabot, melyben e két — magában véve — veszedelmes test oly békés egyetértésben van, alkotó részeire felbontanánk, csak sebes távozás segíthetne rajtunk.

A konyhasó legbecsesebb tulajdonságainak egyike: *antiseptikus* hatása, t. i. azon tulajdonsága, hogy a szerves testeket, pl. a húst, káposztát stb. képes egy ideig a rothadástól megóvni. Ezen megbecsülhetlen tulajdonságát a régiek is ismerték, s e miatt a sót — Agricola szerint — halottaik konzerválására használták.

Antiseptikus hatását igen szépen bizonyítja egy szomorú eset, melyről Leonhard tesz említést.* Elbeszélésének veleje a következő: 1670-ben Mats nevű fiatal bányász egyedül ment be egy falusi sóbányába éjszaki Svédhonban. Bement s nem tért

* Leonhardt, Populäre Vorl. III. 307.

többé vissza. Eltűnt a bányában mint egy szellem; hiába sírt utána jegyese, hiába keresték szerető társai. 1719-ben a sóbánya egyik zúgának tisztítása alkalmával egy holt testre akadtak, mely a sótól teljesen át volt hatva. Lábai és jobb keze össze voltak zúzva, arcza halovány, de fiatal vonásai szépen megtartották épségüket; lenből készült ruhája, haja, körmei nem szenvedtek semmit — szóval a suhancz oly szinben volt, midőn napfényre hozták, mintha csak aludt volna. A bámuló nép hozzá tolakodott, de nem ismerte senki. Oda sompolyog egy búbánatban meggörnyedt anyóka is és a borzadás s öröm sikoltásával megismeri benne rég eltűnt kedvesét. Nem tudom, mennyire igaz az a német közmondás: alte Liebe rostet nicht, de kérdem, melyik szív nem indulna meg, midőn viruló ifjúságban a balsors által elragadt jegyesét félszázad múlva változatlan vonásokkal maga előtt látja! Az egész város sajnálta a szegény leányt. Még 30 esztendeig őrizték e holttestet a bányászok egy üvegszekrényben, csak aztán kivánta meg a természet saját jogait; mire a 79 éves hulla az egész bányásznép részvéte mellett tétetett örök nyugalomra. — Kell-e szebb példa, hogy a só antiseptikus hatását bemutassuk? Nem azért sózzuk-e a sonkát, hogy még húsvétkor is élvezhessük, s nem azért sózzák-e a halászok a heringet és egyéb halakat, hogy nekünk még hosszabb idő múlva is ép halhússal kedveskedjenek?

Még nagyobb fontossággal bír azonban a konyhasó mint fűszer; mint ilyet roppant mennyiségben fogyasztja az emberiség. Itt valaki azt kérdezhetné, vajjon a konyhasó nem megszokásból vált-e nélkülözhetlen fűszerré, aféleképen, mint a dohány vagy a különböző hevítő italok? Ezen kérdésre *nemmel* kell felelnünk. Az utóbbiak tisztán csak a luxus követelményei, melyeket igen változó mennyiségben és nem folytonosan használnak az emberek. A konyhasó rendes élvezése ellenben nélkülözhetlen kellék úgy az ember, mint a magasabb rendű állatok számára. E miatt a természet, az élők e gondos anyja, maga is megsózta a fő tápláló anyagokat, mint a minők a tej, a hús, tojás, — hogy így a csecsemőnek, a vad embernek és az állatoknak is jusson valami belőle. Miután a tej, a hús és a tojás nagyobb mennyiségben tar-

talmazzák a sót, mint a növények, megmagyarázhatjuk már most azt is, hogy miért lehettek el a Sallustius által említett numidok, és miért élhetnek jelenleg is egyes néptörzsek ezen fűszer nélkül? Nemde azért, mert pásztor-, vadász- vagy halászéletet élvén, húst, tejet, sajtot — tehát konyhasóban nem szükölködő táplálási anyagot — használtak és használnak eledelül. Ebből következik egyúttal az is, hogy miért mondjuk a kenyeret jobb izűnek, ha megsózzuk; miért bizonyultak a krumpli és a só, a hüvelyes vetemények és a só, a krumpli meg hering praktikus összetételeknek.

A marhatenyésztők régóta tudják azt, hogy a marha jobban hízik, sőt jobban kiállja az egyes betegségeket, ha sót tesznek ételébe. Mily élvezettel nyalja a sót, különösen a szarvasmarha, s mily mohón eszi a megsózott ételt; vadaink epedve keresik fel a sós forrásokat vagy a vadásztól számukra kiállított sót — tisztán csak azért, hogy testöket e nélkülözhetlen anyaggal elláthassák.

De ha egyszer annyira szükséges, hogy a test által felvétessék, hát mire való tulajdonképen, s mily szerepet játszik az emberi és az állati szervezetben?

Ez irányban — különösen Voit által — tett kísérletek eredménye gyanánt röviden csak annyi legyen felemlítve, hogy elősegíti az emésztést, könnyebbé teszi a vérkeringést és általában az anyagcserét az egész szervezetben.

Újabb időben fontos szerepet játszik a gyáriparban is; a konyhasó képezi ugyanis azon nyers anyagot, melyből a gyertya, szappan és az üveggyártáshoz nélkülözhetetlen *szóda* gyárilag állíttatik elő. Szódagyár nálunk is van, még pedig Bocskón Máramarosban, hol 1874-ben 30,000 mázsa szódát készítettek. De ezen összeg csekély azon szíksó-mennyiséghez képest, melyet a külföldi gyárakban, pl. az aussigi szódagyárban Csehországban, évenkint produkálnak a kősóból.

Ha csakis azt vetjük latba, a mit röviden eddig megemlítettem; ha csupán a só antiseptikus hatására, a szervezetben és az iparban való szereplésére reflektálunk is: nem fogjuk-e kincsnek tekinteni az emberiségre, — áldásnak az egész szerves világra nézve?

Lássuk mármost, hogy honnan kapja az emberiség e nagy becsű anyagot.

Nálunk mázsányi, négyszögű darabokban árulják a boltokban vagy — hogy fáradságunkat megkiméljék — előbb porrá zúzzák s így adják el. Ezen kősódarabokat Máramaros-megye és Erdély több pontján a föld alatt elterülő hatalmas kősótömegekből — ú. n. sótestből (Salzkörper) — csákányok segítségével fejtik. Előfordulási helyén rendesen messzire terjedő s számos esetben több száz méter vastag sótömegeket képez a föld alatt, mely tömegek részint mint hatalmas táblák-, rétegek-, részint mint gömbölyded óriási tömzsök tünnek elő. Ezen sótömegeket agyag s egyéb agyagos anyagok veszik körül, melyek vízáthatatlan természetöknél fogva távol tartják a vizeket az oldékony anyagtól. Ha e természetes burok felső része valami módon eltűnt, péld. víz által vitetett el, akkor szabadon látjuk a kősótömzs egyik részét valódi szikla alakjában; azonban legtöbb esetben a földburkon kell előbb áthatni és csak aztán jutunk a sóbányászat tárgyához.

A következő két ábra a deésaknai és a maros-ujvári kősótestet tünteti fel eszményi átmetszetben.*

A deésaknai kősótest — mint az az I. ábrából látható — ívszerüleg görbült kősótáblát (*b*) képez, mely a völgy által részben megvan szakítva. Ezen 120 méternyi vastagságban ismeretes kősóréteg gypsz- és az ú. n. trachyttuffon (*a*) nyugszik, felül pedig a völgynek két lejtőjét alkotó sóagyag és tuff (*c*) — és a közbülső része tiszta agyag (*d*) által van borítva.

A maros-ujvári kősótömzs (*a*) — miként azt a II. ábra mutatja — nem szabályosan, hanem összevissza, szegzugosan egymásra helyezett kősórétegekből áll; két oldalt márga és sóagyag (*b*) határolja s felül agyagos talaj által van fedve.

Azon helyeken, hol véletlenül vagy más uton ily kősótömzsre akadtak, egy elég tágas, függélyes nyilást — ú. n. aknát — mélyesztenek a sótestbe a végből, hogy azon a lefejtett kősódarabokat kihozhassák. Ezután a sótest hátától hosszúkás kúp stb.

* Hauer: Geologie 1875. 607.

alakban terjeszkednek lefelé. Számos helyen a só kivitele folytán — a mint az a mellékelt ábrákon feketére festett terekből kitünik — a tiszta kősótömegben oly óriási üregek keletkeztek, hogy azokba templomokat tornyostul is lehetne beállítani. Ezen kivájt csarnokokban egyuttal igen jól látható az egész kősótestnek szerkezete is, mely egészben véve réteges. A sófalak ugyanis majd víz-

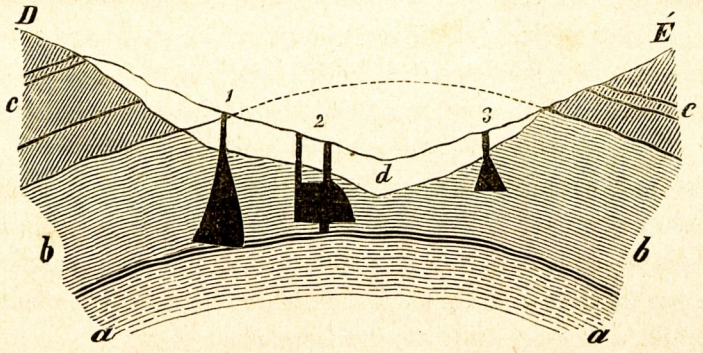

I. ábra. *A deésaknai sótelep.*
a—a trachyt-tuff. — *b—b* kősó. — *c—c* sóagyag- és tuff. *d* tiszta agyag. — 1. Nagy akna. — 2. József akna. — 3. Kis akna.

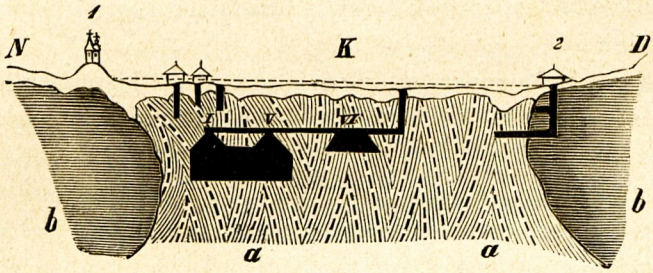

II. ábra. *A szamos-újvári sótelep.*
a—a sótest. — *b—b* sóagyag, márga stb. — I. V. VI. sóaknák.

szintesen, majd hullámzatosan vagy ránczosan lefutó világosabb és sötétebb rétegek — a bányász nyelvén: évgyűrűk — által vannak alkotva, melyek egymáson fekve az egész óriási kősótömeget teszik. Nincs meglepőbb, mint midőn az ember első ízben — kivált fényes kivilágitásnál — egy ilyen vájt csarnokba lép s maga körül tekint. A csákányütések sokszoros visszhangjára, mely e hatalmas katakombák tiszta kősófalai által idéztetik elő, szent félelem és

bámulat fogja el a lelket; önkénytelenül áldást és szerencsét rebegnek ajkai . . . áldást azon honra, mely ily kincseket rejt méhében s szerencsét a merész bányásznak. Ha a nagyszerűről nem volt fogalma, azt itt megtanulja ismerni.

Utazni vágyó fiatal honfiaink a külföld természeti nagyszerűségei után epednek; vasutainkon sokan csak úgy átrepülnek, hogy valahol kint költsék el megtakarított krajczáraikat; pedig mennyi érdekes, mennyi nagyszerű van nálunk is, ha az egyes vidékeknek akár tájképi szépségeit veszszük tekintetbe, akár földtani szerkezetét, floristikai vagy faunistikai, néprajzi és egyéb sajátságait. Már a máramarosi vagy erdélyi kősótelepek megszemlélése is dúsan megfizeti a fáradságot, mert azokhoz hasonló kősótelep kevés van Európában, sőt kevés az egész földön. Bányászaink és erdészeink barátságos és szíves volta is ritkítja párját; csak elfogulatlan itélet és a körülményeknek tekintetbe vétele ne maradjon el tőlünk.

Nagyszerű kősótelepeket nem csak hazánk, de — mint említettem — a föld egyéb pontjai is képesek felmutatni. Hogy rövid legyek, csakis az osztrák-magyar birodalom kősótelepeire fogok reflektálni.

Az osztrák-magyar birodalom kősótartalma kifogyhatatlannak mondható. Az éjszakkeleti Alpesek — a Sókamara jószág (Salzkammergut) — területén már régóta aknázzák.

A Sókamara jószág sómennyisége azonban aránylag csekély azon hatalmas kősótömegekhez képest, melyek a Kárpátok éjszaki és déli lejtőin terülnek el.

A Kárpátok éjszaki oldalán Krakó közelében mutatkoznak a kősónak legelső nyomai, melyeket innen — egyes félbeszakításokkal — Galiczián keresztül Bukovinába, sőt egészen Moldvába követhetni; 11 sóbánya van ezen hosszú vonalon. Azok tartalmát 371 millió mázsára becsülik.* E bányák közül leghíresebb, de legjelentékenyebb is a wieliczkai, melyet állítólag 1044-ben egy Wieliczek nevű pásztor fedezett fel.

* Industrie-Statistik d. österr. ung. Monarchie.

A wieliczkai kősótelep közvetlenül a város alatt terül el. Belsejében a több mint 800 évi igen élénk bányászat folytán annyi menet és annyi vájtcsarnok keletkezett, hogy azok egyenes vonalban már majdnem 90 mértföldet tesznek ki. A vájtcsarnokok közt vannak itt 126′ hosszú, 90′ széles és 84′ magas csarnokok is. Az eddig elért legnagyobb mélységet 140 ölre tették. Csak kevés akna vezet ezen földalatti üreghálózathoz s e miatt lóvonatú vasutat építettek a bányákban, hogy így a kősókoczkákat kényelmesebben szállíthassák a kivezető aknákhoz. Vagy 60 ló van elfoglalva a bányákban s ezeknek ott lent kősóból van istálójuk is. Azon ló, melyet egyszer lebocsátottak, nem látja többé a napvilágot; de mind a mellett igen jó húsban vannak, mert lent a levegő fris és egészséges; sőt a felszinen elsoványodott lovakat leeresztik a bányákba, hogy ott felüdüljenek. — A wieliczkai sóbányák hire igen sok látogatót csábít oda, kivált Krakkó városából. Nagyobb társaságok — miután a bánya érdekesebb pontjait, a sószobrokat stb. megszemlélték — egyik csarnokban az élvezet betetőzéseül itt-ott tánczot is rendeznek.

A Kárpátok déli lejtője — tehát Magyarország — még gazdagabb a kősóban mint Galiczia. Már Eperjes mellett Sóváron találkozunk a kősóval, hol azt ezelőtt bányászták is. Egyes jelek, különösen sós források arra látszanak mutatni, hogy e sóképlet Sóvártól kezdve Ung-, Bereg- és Ugocsamegyéken keresztül tovább húzódik Máramaros felé, hol azt a *szlatinai*, *rónaszéki* és *sugatagi* bányákban igen szépen feltárva találjuk.

Az egész birodalomban leggazdagabb azonban Erdély. Erdély belseje tudvalevőleg völgyeletek által szaggatott medencze, mely magas hegységek által vétetik körül. Az ismeretes erdélyi kősótömzsök azon körvonalban fordulnak elő,* melyben e medencze széle a határhegységhez simúl (lásd az alább mellékelt ábrát). E körben (Vizakna, Torda, Deés, Besztercze, Parajd, Kőhalom, Homoród stb.) kisebb nagyobb medenczéket és völgyeket töltenek ki. Legtöbb helyen e nagyszámú sótömegek csak bányászati mun-

* F. Ritter v. Hauer : geol. Karte v. Siebenbürgen.

kálatok által vannak feltárva, de vannak helyek, hol mint valóságos sziklák bujnak ki a felszínre; különösen Parajd környéke nevezetes a só ilynemű megjelenéséről, hol 20—23 öl magas kősósziklák is léteznek. Az erdélyi sóképlet a hozzá tartozó anyagokkal együtt 450 mértföldnyi területet foglal el.* Vastagsága óriásinak

III. ábra.
A fekete csillaggal megjelölt helyek az erdélyi medencze párkányán elterülő sótelepek fekvését tüntetik föl.

bizonyult be, a mennyiben Tordán 120, Deésaknán és Marosujvárt 84, Parajdon 72, Vizaknán 76 ölnyi vastagságban ismeretes, de teljesen még sehol sincs áthatva. Hitelt érdemlő adatok alapján az erdélyi sótömeg mennyiségét 5,501.400 millio kgr—ra teszik.

* Földtani közlöny 1873 évf. 178. l.

A sótelepek környékéről fakadó és azokkal szorosb összeköttetésben álló forrásvizek sós izüek s e miatt sós vizeknek neveztetnek. Az ilyen vizek — sós források, sós kutak, sós lápok és posványok — száma igen nagy; csak Erdélyben legújabb összeirás szerint: 235 sóskút és 415 sós forrás ismeretes, melyek sótartalma 2—26% között ingadozik. Helyenként az ilyen vizeket a só előállítására használják; a vizet t. i. elpárologtatják és azt, a mi hátramarad, mint *főtt sót* küldik a kereskedésbe. Nálunk csak Sóvárt és Austriában a Sókamara jószág területén léteznek sófőző helyek; másutt patakokba és folyókba vezetik a sós vizeket vagy (a mi azonban csak kevés helyen s csakis erre kiváltsággal biró polgároknak szabad) haza is engedik vinni.

Európa más országaiban szintén léteznek sófőző helyek, egyebek közt igen hires a halle-i Németországban, hol a sós vizet — az ottani igazgató állítása szerint — 735-ben K. e. fedezték fel. A hallei sós vizet a város alsó részében levő forrásból gőzgép segítségével a főző helyre emelik s itt aztán sokszorosan vissza meg visszatérő zsilipeken és medenczéken eresztik át, hogy az iszap ezekben leülepedhessék és az oldat concentrálódjék. A concentrált oldat 1100 köblábnyi katlanokba kerül, melyekben aztán tűz által szárazra párologtatják. Átlag 300.000 mázsa igen szép fehér főtt sót produkálnak évenként Hallében. — Nálunk és a Sókamara jószág főző telepein hasonló módon járnak el.

Ha a régi istenek egyike ajándékozta e kincset az emberi nemnek, akkor csak Poseidon — a tenger istene — lehetett az; mert nemcsak hogy birodalma, t. i. a tenger, kifogyhatatlan mennyiségben tartalmazza feloldva, hanem oda — mint tulajdonképeni hazájába — iparkodik jutni a folyó vizek póstáján a szárazföldi só is. Csak a körülmények, a kősótömzsöket beburkoló vízáthatatlan anyagok gátolják sok helyen e természetes vándorlást.

A tenger vize sóskeserű; sós ízét a konyhasó, kellemetlen keserűségét pedig leginkább a keserű só idézi elő. E két só átlag 0·5%-ot teszen, melyből 2·5% a konyhasóra és 1% a keserűsóra esik. Ha megfontoljuk azt, hogy a tengerek a földfelületnek kétharmadát borítják és tekintetbe veszszük azon több ezer lábnyi mélységeket,

melyeket az oceánok sós vize kitölt : elképzelhetjük azon óriási sómennyiséget, melyet a tengerek feloldva tartalmaznak. Számítás útján az oceánok sótartalmát 300,000 billió mázsára teszik.* Ezen összeg oly sógolyót adna eredményül, melynek 30 mértföld az átmérője.

Magától értetődik, hogy az ember ily nagymennyiségű sókészletet nem hagy érintetlenül, hanem mindenütt, a hol csak lehet, saját czéljára fordítja azt. Azon országokban ugyanis, a hol ezt az alacsony tengerpartok engedik, széles gödröket, u. n. *sókerteket*, ásnak a partok hosszában, ezeket agyaggal vagy cementtel kiverik és keskeny csatorna által összeköttetésbe hozzák a tengerrel. A tenger víz dagály alkalmával a sókertekbe tódúl s azokat megtölti; mire a közlekedő csatornák elzáratnak. Déli tartományokban a meleg behatása folytán a medenczékben levő víz elpárolog és a só szilárd állapotban válik ki. Most halmokra hordják össze s vízzel való többszöri leöntés által megtisztítják az oldékonyabb keserű sótól. — A tengermelléki országok — így Európában Portugál, Spanyol-, Franczia-, Olaszország — a szükségletek nagy részét a tenger vizéből e módon nyert sóval fedezik; sőt nálunk is Dalmáczia partjain — hatalmas telepeink daczára — egy millió mázsánál több sót nyernek évenként a tenger vizéből.**

De nem csak oczeánok, hanem egyes beltengerek és tavak is nagyobb mennyiségben tartalmaznak sót, kivált azon belföldi álló vizek, melyek nem birnak lefolyással s melyeket a sótól áthatott terűletek vizei táplálnak. — E tekintetben különösen a Volga környéke nevezetes. Oroszország e terűlete még nem rég a tenger fenekét képezte, melynek maradványai gyanánt az azon tájakon oly nagy számmal előforduló tavakat tekinthetjük.

Ezen tenger visszahúzódásának alkalmával az elhagyott terűleten a föld között igen sok sóanyag marad vissza, melyet jelenleg a folyó vizek feloldanak és az érintett tavak egyikébe vagy másikába szállítanak. A tavakban a víz párolog és a só mint szilárd

* Dr. Quenstedt: Klar und Wahr. 236.

** Industrie-Statistik d. österr.-ung. Monarchie.

kéreg kiválik; egyik kéreg a másik után a fenékre száll s itt lassanként egész rétegeket hoz létre. Legtöbb ilyen sós tó Astrachan kormányzósági kerületben fordúl elő, hol az oroszok 129 nagyobb tó közül 32-ben* a vízben uszkáló vagy a tavak fenekén levő sóhéjakra valóságos sóhalászatot tartanak. Elton tavából — Pallas állítása szerint — több mint 1.400,000 font sót halásznak ki évenként. Sőt vannak ott tavak — ilyen a Baskuncakskoj tava — melyekben a nyáron kivált só oly szilárd kősóréteggé merevül a víz fölszínén, hogy azon egyik partról a másikra terhes szekerek is járnak.

Engedje meg a t. olvasó, hogy figyelmét még azon képződési mód bemutatására fordítsam, melynek a kősótelepek igen valószinűen keletkezésöket köszönik.

E czélból visszapillantást kell vetnünk a kősótelepeknek az eddigiekben is röviden vázolt előfordulási körülményeire, a kősótömegek szerkezetére és környékére, valamint azon módra is, mely szerint kősó képződik most emberek szemeláttára a tengerpartokon, a sókertekben és egyes beltengerekben, — szóval, a jelenlegi állapotból és viszonyokból kell kiindulnunk.

Miként már említettem, a kősótestet agyagos anyagok veszik körül. Ezen anyagoknak és magának a kősónak pontos vizsgálásánál az tűnt ki, hogy növényi, de különösen állati maradványokban nem épen szegény. E szerves maradványokra már több természetvizsgáló fordította figyelmét, kik közül különösen dr. Reuss bécsi egyetemi tanárt kell kiemelnünk, ki a vieliczkai bányákban 20 éven át a legnagyobb gonddal és szakismerettel gyüjtött fontosabb tapasztalatait a bécsi tudományos akadémia kiadványaiban bocsátotta közre. Reuss ezen «Die fossile Fauna der Steinsalzablagerung v. Wieliczka in Galizien» című értekezésében 274 parányi állatfajt hoz fel részint az agyagból, részint magából a kősóból, melyek ott milliom meg milliomnyi számmal fordulnak elé. Ezen parányi állatmaradványokon kívül, melyek majdnem kizárólag tengerek lakói, egyes szárazföldi növények maradványait is említi. Magam is láttam az ottani bányahivatal gyüjteményében egyes

* Berg u. hüttenm. Jahrb. 1877. XXV. 3. H.

kövületeket egyebek közt, pl. fenyőtobozt megszenesedett állapotban, korallokat, Fusus és Nucula nevű tengeri puhányokat a kősótól túlságig áthatott agyagban beágyalva. — Erdélyi és magyarországi sótelepeinkre vonatkozó ismereteink hiányosabbak ugyan, de ezekben is találtak már kövült állatokat és növényeket. Igy pl. a tordai és maros-ujvári telepekből ismeretesek: * Turbonilla, Trucatulina, Cerithium, Gasteropodák, Trochus, Dentalium stb. a foraminiferák közül: Amphistegina, Globigerina sp. stb.

Ha tekintetbe veszszük a sóképletekben található e kövületek természetét, a kősónak réteges szerkezetét, előfordulási módját a természetben stb., — elfogulatlan megfontolás után azon meggyőződésre jutunk, hogy az egyes sórétegeknek s így tehát a kősótelepeknek vagy ugyanazon az úton kellett keletkezniök, mint a hogy most is keletkeznek az említett oroszországi tavak fenekén és egyes tengerparti gödrökben; vagy pedig — s ez különösen hatalmasabb kősótömegekre látszik állani — a sótelepek jelenkori helyén mély tengeröblöknek kellett létezni, melyek a nyilt óczeántól időszakokként el voltak zárva,— szóval, hasonló körülményeknek kellett nagyban szerepelniök ott, hol jelenleg a kősótelepek terjeszkednek, mint a minők most a sókertekben kicsiben láthatók. Csak így magyarázhatjuk meg a valódi tényeket. Képzeljünk csak egy nagy tengeröblöt az oczeántól elzárva, melybe vagy folyó vizek hoznak sót valahonnan a szárazról vagy a nyílt tengernek bizonyos tényezők folytán megmozgatott vagy szél által felkorbácsolt hullámai, melyek ezen öböl sekély partjain átrohanva annak máris kiszáradt és sókéreggel bevont fenekét tengeri vízzel újból megtöltik. De misem állandó az ég alatt; a szél dühöngése és azon tényezők működése is megszünik, melyek a sós víznek odavaló ömlését okozták, a hullámok lecsendesednek, régi ágyukba húzódnak vissza és a sós vízzel megtöltött öböl megint elszigetelten áll a nap alatt. Felületéből a parányi vízbúborékok miriadjai szállnak a levegőbe és a só, mely könnyebb társát ez útjában követni nem bírja, kénytelen végre egy új sóréteg — egy új évgyűrű — kelet-

* Földtani Közl. 1873. évf. 179.

kezéséhez anyagot szolgáltatni. Az idők hoszszabb sorában — ha a körülmények kedvezők — az újból meg újból kiváló sórétegek hatalmas kősótömegekké nőhetik ki magukat .... S mi történik a vízben foglalt állatokkal és a vízzel oda került növényrészekkel? Eltemettetnek mint az a Mats nevű bányász vagy a lerakodó só vagy a víz iszapja — az agyag — közé.

Igy tehát ott, hol most Wieliczka áll, honnan annyi ezer ajak, annyi boldog kebel őszinte imát küld ég felé a város alatt elterülő kincsért; ott, hol jelenleg máramarosi és erdélyi kősótelepeinket a természet maga — de különösen a bányászok fáradhatlan keze által oly szépen feltárva láthatjuk: régibb időkben — a geologok nyelvén szólva: a neogen kor első felében (Lajtha) beltengerek, öblök vagy tavak sós vizei terjeszkedtek, melyek végre elhúzódván, a kősótelepeket és a bennök eltemetett szerves maradványokat hagyták hátra, mint egykori ott hosszasan tartó uralkodásukról tanuskodó emlékeket.

Furcsának látszik ugyan ezen állítás, de hiába, így van ez a természetben: lassú bár, de folytonos változásnak van alávetve a mi földünk. A most is működő tényezők nagyszerű változásokat, nagyszerű műveket hoztak létre földünkön a múltban s fognak eredményezni a jövőben is. Csak idő kell hozzá, — és ez végtelen!

Rybár István.

KÖLTEMÉNY-TÁRGYALÁS.

Rozgonyiné.

(Arany Jánostól.)

1 «Hová, hová, édes férjem?»
«Megyek a csatába:
Galambóczon vár a török,
Ne várjon hiába.»
«Megállj, megállj, édes férjem!
Ne menj még csatába:
Befordulok egy kicsinyég
Öltözőszobámba.»

2 «Én kegyesem, szép hitvesem,
Ellenemre jársz-é?
Sima vállad, puha kebled
Töri az a pánczél;
Félve tartod a nagy kardot
Remegő kezedben:
Mit keresnél, gyönge asszony,
Véres ütközetben?»

3 «Azt keresem, hiv magyar nő,
Véres ütközetben,
Hogy lehessek élve, halva
Mindig közeledben:
Súlyos a kard, de nehezebb
Százszor is a bánat;
Jobban töri, mint a pánczél,
Kebelem utánad.»

4 Gyöngyös arany fejkötőjét
Sisakkal boritja,
Karcsu, füzött selyem vállát
Pánczélba szoritja;
Kardot is köt: bársony övre
Gyémántos fogantyút;
Piczi piros csizmáira
Szép ezüst sarkantyút.

5 Csalogatja csemegével
Muczi paripáját;
Lebke szellő lebegteti
Tengerzöld ruháját;
Széles uton, poros uton
Felleget ver a ló,
Csillámlik a ... villámlik a
Fényes aczél patkó. —

6 «Fogadj Isten, húgom asszony
Itt az ütközetben;
Nyilat ugyan, a mint látom,
Hoztál szép szemedben —»
«Uram király, Zsigmond király!
Nem oly divat már ma
Nyillal lőni, mint felséged
Fiatal korába'.»

7 Galambóczot a Dunáról
Ostromolni kezdik;
Folyamon is, szárazon is
Egyre törik, vesztik.
Elől, elől Rozgonyival
Kedves élet-párja,
Hiv szerelme, szép Czeczille,
Szentgyörgyi leánya.

8 Pogány török a Moraván
Érkezik uj haddal:
«Most vitézek! hajós népek!
Közül — akarattal!»
Maga vivé Rozgonyiné
Ellenök a gályát.
Követi a sok dalia
Lobogós ruháját.

9 Szól az ágyu — szokatlanul
Durva ozmán fülnek;
Hajóira tüz kanóczok,
Koszorúk repülnek:
«Vizet, vizet!» a pogányság
Orditoz hiában;
Mind odaég, bár van elég
Viz a nagy Dunában. —

10 Maga Murad ezt a dolgot
Nem veszi tréfára.
Közeledik nagy hadával
Törökök császára;
Százezerre megyen serge,
Sok basával, béggel,
Török, tatár, — spahi, jancsár,
Válogatott néppel.

11 Kár volt neked, Zsigmond király,
Mindjárt megijedned,
Gyalázaton a pogánytól
Egér-utat venned;
Fut a farkas néha-néha,
De szikrázó foggal:
Népedet te átkeletted
Szökve, mint a tolvaj.

12 Spahi, jancsár utóhadnak
Ered az inába:
Sok rohan ott éles tőrbe,
Még több a Dunába;
Gyalog szerrel a király is
Csak nehezen futhat;
Jó Rozgonyi karja, kardja
Csinál neki utat. —

13 «Hej! ki hozza, kormányozza
Ide azt a gályát?
Vagy már senki meg nem menti
Magyarok királyát?»
«Én, én hozom, gyönge asszony,
Hajómat az éjben:
Ülj fel uram, Zsigmond király,
Te is, édes férjem!»

14 László várott a magyarság
Vala bátorságban.
Hire futott a csatának
Szélyel az országban.
Egy árva szó sem beszéli
Zsigmond győzedelmét;
Mind a világ, széles világ
Rozgonyi Czeczillét. —

I. Történeti tájékoztatás.

A törökök a XIV. század vége felé kezdték meg Magyarországba való betöréseiket. Eleinte legtöbbet szenvedtek tőlük az anyaországtól már ekkor meglehetősen független melléktartományok: Moldva, Havasalföld, Bosnyák- és Szerbország. 1426-ban az öreg Lazarevics István, szerb fejedelem, I. Murad török szultán ellenében Zsigmond királyunknál keresett segítséget. Zsigmond szivesen hajlott kérésére, s a létrejött szerződésben megigérte Szerbiának a török ellen való védelmezését; más részt a szerb fejedelem hűséget esküdvén Zsigmondnak s Magyarországnak, megigérte, hogy halála után több fontos vár, mint pl. Nándorfehérvár, Macsó, Galambócz stb., a magyar kormány hatalma alá, — melytől nem rég szakadt el, — visszaessék.

1427-ben meghalt Lazarevics István. A szerződésben kikötött várakba most magyar őrségek vonultak be; csak Galambócz nem

jutott Zsigmond birtokába, mert e várat hűtlen szerb kapitánya 12,000 aranyért a törököknek elárúlta.

Galambócz (ma *Kolumbács* vagy *Golubács)* Szerbiában, a Duna jobb partján fekszik, a krassó-megyei Új-Moldava várossal szemközt. Régi vára ma csak romjaiban áll fönn ; düledező falai s szikla-repedései közt a híres kolumbácsi legyek tanyáznak. Galambóczról több mérföldnyire nyugotra, szakad a Dunába Szerbország főfolyója, a *Morava.*

Zsigmond az árúlásnak hirét vevén, előkészületeket tett Galambócz elfoglalására. Galambóczczal szemközt a Duna balpartján várat építtetett, melyet *Lászlóvárának* nevezett el, s olasz tüzérekkel rakott meg. 1428 tavaszán a magyaroknak 25 ezernyi szárazföldi és hajós serege érkezett Galambócz alá. A sereg vezére Rozgonyi István volt, kit hős lelkű neje, Cziczelle, is követett a hadjáratba. Mindenekelőtt a török hajóhadat támadták meg, mely a Morava folyón érkezett a Dunára. E harczban egy hadihajót a vezér vitéz neje vezérlett. A török hajókat a magyarok ágyúkkal, melyeket a törökök akkor még nem ismertek, felgyújtották vagy elsülyesztették. (A puskapor használata a XIV. században lett általánossá Európában ; az ágyut állítólag ebben a háborúban használta először a magyar sereg a törökség ellenében). Azutan szárazon és vízen magát a várat kezdték ostromolni, s az ágyúkkal nagy pusztítást vittek végbe a védő művekben. Ennek hirére Murad roppant sereggel közeledett a vár védelmére. Zsigmond nem mert szembe szállni a háromszorta nagyobb ellenséggel, s a vár átengedésének, más részt a Dunán való békés átkelhetésnek föltétele alatt fegyverszünetre lépett a szultánnal. De midőn a sereg átkelőben volt, a törökök hitszegően rárohantak a még hátramaradt csapatokra. Maga a király is veszélyben volt, s Rozgonyi István mentette meg egy csolnakon; a sereg megmentése pedig a lászlóvári olasz tüzérek ügyességének volt köszönhető.

II. *A költemény szerkezete; tárgyi és nyelvi magyarázatok.*

Miután a tanító a föntebbieket előre bocsátotta, felolvassa, vagy ügyes olvasóval fölolvastatja magát az egész költeményt egy folytában, hogy lássák a növendékek a történeti tények egyszerű elősorolása, s azok költői előadása és alakítása közti kölönbséget. Átalánosságban legalább, már ez első fölolvasásnál fölfogják a tanulók a költemény tartalmát. Ezután következik a szakaszonként való fölolvastatás és tárgyalás, melyben már a részletekre is ki kell terjeszkedni.

1—3. verssz. Rozgonyiné *kijelenti férjének, hogy elmegy vele a galambóczi hadjáratba.*

E részletet nem a költő beszéli el, hanem elbeszélteti magával a két szereplővel: a férjjel és nejével. Az ilyen előadási forma neve: *párbeszéd.* Az itteni párbeszéd kezdetben meglehetős gyors menetü, később azonban terjengősebbé válik.

kicsinyég = egy kevés ideig. (Soká, sokáig; kicsinyé, kicsinyéig, kicsinyég).

páncz él = hadi fegyverzethez való öltözék, rendesen vas- vagy rézlemezből, melynek rendeltetése az illető vitéz testét az ellenség szúrásai, vágásai, lövései ellen biztosítani. (Nsz.).

4. verssz. Rozgonyiné *hadi fegyverzetbe öltözik.*

váll. Itt nem testrész értendő alatta, hanem női ruhaderék. Mondják így is: ingváll.

fogantyu = valamely kézbeli eszköznek, különösen fegyvernek azon vége, melynél fogva azt kézbe veszszük. Itt *fogantyú* kard helyett van használva, tehát rész az egész helyett (synecdoche).

5. verssz. R-né *lóra ül s a csata színhelyére indúl.*

tengerzöld = világoszöld szín, milyen a nyugvó tengervíze szokott lenni.

E versszakban az elindulás és útazás nincs megnevezve, de azért nagyon jól értjük, hogy arról van szó. A költő itt az esemény elbeszélése helyett egyes jellemző képeket tüntet föl annak

folyamatából; az elbeszélés helyett a szemléltető (de nagyon rövid) leirást használja, s ez által igen emeli a költői előadást. Figyelembe veendő az a gondolatbeli hézag, mely itt az első és második kép közt van. Az első kép még csak azt tünteti föl, hogy Rozgonyiné magához hívja a lovát; s már a másodikban, a nélkül, hogy a ló eléállásáról, a reá való fölülésről, a megindulásáról szó volna, azt látjuk, hogy lengeti a szellő R-né ruháját. Ez az, a mit *hézagos, szakadozott előadásnak* nevezünk.

6. verssz. *R-né megérkezik Galambócz alá.*

Az 5. és 6. versszak tartalma közt is meglehetős hézag van. Az 5-dikben látjuk, hogy Rozgonyiné gyorsan halad előre lován; de azután sem útazása lefolyásáról, sem Galambóczba megérkezéséről, sem Zsigmond elé meneteléről s a királyhoz intézett üdvözlő szavairól említés sincs; hanem egyszerre csak halljuk, hogy Galambócz alatt fogadja a király a köszöntését. Látjuk tehát, hogy a költő ilyenkor az eseménynek csak kiválóbb részleteit jelzi, s a többit magunknak kell kiegészítésül odagondolnunk.

A király szavainak értelme ez: Az ütközet nem asszonynak való, kik csak szemök nyilaival tudnak hódítani. A harczias menyecske nem marad adós csipős válaszával a csipős megszólításra. Ne gondold, úgymond, hogy még most is úgy lövöldöznek rád az asszonyok szemök nyilaival, mint fiatal korodban tették. Különben e válasz szántszándékkal kétértelmű, s másik értelme ez: Fiatal korodban a nyilat használták az ütközetben, de mai napság a lőfegyverrel mind jobban-jobban kiszorítják azt.

7—9. versz. *Galambócz ostroma.* R-né az elsők közt harczol férjével. A török hajóssereg ellen ő maga vezérel egy hadi hajót. Az ágyúk s a kilőtt gyujtó szerek nagy zavart idéznek elő a törökök közt; hajós seregök tönkre jut.

közül akarattal = közös akarattal. (Jegyezzük meg, hogy ezt a sort Rozgonyiné mondja).

gálya = nagy tengeri hajó; itt általában: hadi hajó.

dalia = deli termetü vitéz.

10—13. verssz. *Zsigmond hátrál, s élete veszélyben forog.* Rozgonyiné *menti meg őt és saját férjét is.*

basa, katonai rangjára nézve a. m. tábornok; polgári tekintetben tartomány-kormányzó.

bég, szó szerint a. m. úr; itt főbb tisztet jelent.

spahi, a. m. lovas katona.

jancsár, a. m. gyalog katona, de a gyalogok legjava; azért mondja a költő válogatott népnek.

egérút. Mikor a gyermekek játék közben kergetik egymást, a kergetett így szól a másikhoz: «Adj egy kis *égérutat*»; azaz: engedd, hogy egy kicsit előre futhassak, s csak azután szaladj utánam. Ez elnevezés az egér futásától vétetett, mikor az félénken, magát összehúzva, gyorsan fut a legközelebb talált búvó helyre üldözője elől. Átalában tehát = menekülő út, a jelentésnek azon árnyalatával, hogy azt az üldözött kegyelemből kapta. — Gúnyosan mondja tehát a költő, hogy kár volt Zsigmondnak magát a török kegyelmére bizni, s gyalázata árán venni meg tőle a menekülést; kár volt szökve, éj idején fordúlni vissza. Vitézhez illőbb lett volna harczolva, mint a szikrázó foggal menekülő farkas, vonúlni vissza.

— — utóhadnak ered az *ináha*. In = izom, különösen a lábat mozgató nagy izom; jelenti továbbá (rész az egész helyett) az egész lábszárat, lábat. V. ö. ezzel: «Ináha szállott a bátorsága.» Valakinek ináhan lenni = nyomában, sarkában. Tehát: *ináha ered* a. m. közelről üldözi.

szer, itt a. m. mód; pl. könnyű szerrel = könnyű módon, szép szerivel = szép módjával.

A 11. és 12. versszakban is láthatjuk a költői elbeszélés szakadozott, töredékes voltát. A török szultánnal kötött fegyverszünetről, annak föltételeiről, a magyar sereg visszaindúlásáról szó sincs; a költő csak azt emeli ki, hogy már menekülőben van a magyar had.

A 13. verssz. párbeszéd Zsigmond és Rozgonyiné közt. Rozgonyiné válaszában ez a hely: »Én, én hozom, *gyönge asszony*» czélzással van mondva Rozgonyi és a király azon föntebbi nyilatkozatára («Mit keresnél, *gyönge asszony*, véres ütközetben», és: «Nyilat ugyan, a mint látom, hoztál szép szemedben»), hogy

Rozgonyinénak, mint nőnek, nincs helye a csatában. Mintha mondaná: lám ti engemet ide sem akartatok ereszteni, s most épen én mentem meg életeteket.

Rozgonyinénak ezen válaszában van kifejezve a jelen költemény alapgondolata, mely a következő: *A szerető asszony a férjnek őranygyala, s képes őt követni oly sanyarúságok és veszedelmek közé is, melyek a nő hivatásával össze nem egyeznek.* Ez képezi a költemény magvát, a többi részlet mind ehhez a főgondolathoz tapad. Innen van, hogy a költő nem beszéli el Galambócz ostromát kimerítően, a tények egymáshoz kapcsolódása szerint, mint a hogy a történetírónak kell eljárni, hanem az ostrom lefolyásából csak azon tényeket emeli ki, melyek költeménye alapgondolatának részletes föltüntetésére alkalmasak. Innen van, hogy míg a történet szerint a király életét Rozgonyi mentette meg: addig a költő mind a király, mind a férj megmentését a bátor nővel hajtatja végre. Csak így kerekedhetett ki e költemény a fölvett alapgondolat szerint. Ez az, mit *költői alakításnak* nevezünk, midőn t. i. a költő a maga tárgyát, pl. itt a történetet, bizonyos szabadsággal saját czélja szerint idomítja. A költőnek nemcsak szabad, sőt épen feladata a valót szépíteni, eszményíteni; csakhogy mindig a valószínűség határai közt maradjon.

14. verssz. Rozgonyiné *dicsőítése*. Az előadandó történet már a föntebbi versszakokban el van beszélve; ez itt a költemény *berekesztésére* szolgál.

Költeményünk elbeszélő költemény, mely valamely megtörtént dolgot ád elő. Minden elbeszélő költeményben kell lenni *kezdetnek, fordulatnak* és *kifejlésnek*. A föntebbiekben már rá mutattunk e költemény egyes tagozataira; most kísértsük meg ezen három főrész szerinti fölosztását. Az alapondolatot tekintve, a 9 első versszakot a kezdethez kell számítanunk; a 10—12-dikben a fordulat, a 13-dikban a kifejlés van előadva, s a 14. versszak a berekesztés.

(Olvassuk először a kezdetet! Mondjuk el saját szavainkkal, micsoda részletek képezik ennek tartalmát. Azután a fordulatot, és így tovább).

III. A költemény külalakja.

A versszakok nyolcz sorosak. A páratlan sorok 8, a párosak 6 szótagúak. Amazokban van két 4 szótagos ütem, emezekben két 3 szótagos. A sorok ütemeinek képlete tehát ez:

Páratl. sorok: 4, 4.

Páros sorok: 3, 3, (néha 2, 4- vagy 4, 2-vel váltakozva).

Népdalainkban is feltaláljuk a soroknak ütemekre fölöszlását; épen ez az, mi őket dalolhatókká teszi. Ez a költemény is könnyen *dalolható alakban van írva.*

Tekintsük a rimeket. Csak a páros sorok rimelnek. Tehát a rimek itt, elhelyezésükre nézve, ú. n. félrimek. A sorrimeken kívül még középrimek és betűrimek (alliteratiók) is fordúlnak elő. Középrimek pl. a 2. verssz. 1. (Én ke*gyesem*, szép hit*vesem*) s 5. sorában (Félve *tartod* a nagy *kardot)*; a 8. verssz. 5. és 7., a 9. verssz. 7., a 10. verssz. 5. és 7. sorában. Betűrimek az 5. vsz. 1. és 3. sorában. (*C*salogatja *cs*emegével, *L*ebke szellő *l*ebegteti).

IV. Valami a balladáról, és életrajzi adatok.

«Rozgonyiné», mint mondtuk is, elbeszélő költemény. De, mint láttuk, nincs benne nyugodtan, folyamatosan elbeszélve az egész történet, hanem ennek csak kitűnőbb részletei; mi az elbeszélést töredékessé, szakadozottá tesz i. Mintha sietne az elbeszélő hogy mennél előbb elmondhassa, a mit mondani akar.

Láttuk, hogy itt az elbeszélésnek csak egy részét mondja maga a költő; a többit magukkal a szereplőkkel beszélteti el. Az eseménynek magukkal a szereplő személyekkel való elbeszéltetése különösen a szinműben, a drámában szerepel.

Láttuk, hogy e költemény dalolható versformában van írva. A dalolhatóság különösen a dalnak a kelléke. A népdal nem is elmondásra, csak dalolásra való.

A kezünk alatti költemény tehát oly elbeszélő költemény, melyben a drámával meg a dallal is van valami közös. Az ilyen

dalolható alakban, drámai beszélgetésekkel, s e mellett darabosan, szakadozottan előadott elbeszélő költeményt balladának nevezzük.

Gondoljunk csak valamely, általunk már olvasott más elbeszélő költeményre! Tekintsük pl. a «Keveházát» (Aranytól). Ebben nem találjuk az itt most megfigyelt gyors menetet, sem az elbeszélés darabosságát, sem sok párbeszédet. A költő maga beszéli el, még pedig részletezve, kényelmesen az eseményt; itt-ott megáll, s hosszadalmasan leír egyes jeleneteket (pl. az elesettek eltemetését). A «Keveháza» tehát nem lehet ballada, hanem neve: költői elbeszélés.

(Később tárgyalandó lesz egy pár székely népballada, hogy a ballada népies eredete, s azon sajátsága, hogy az leginkább a nép érdeklődését különösen fölébresztő eseményeket énekel meg, fölfogható legyen.)

A magyar irodalomban a legjobb balladákat Arany János írta. Ő írta «Rozgonyiné»-t is. Előtte nem is írtak valódi balladákat költőink: ő a magyar műballadai formának megteremtője. Arany kiválóan elbeszélő költő. Elbeszélő költészetünknek egészen új irányt adott: igazi magyar és nemzeti irányt. Tárgyait a magyar életből, jobbára nemzeti és népmondákból meríti, jellemei magyarosak, nyelve tős-gyökeres magyar. Arany János nyelve az igazi magyaros kifejezések bibliája. Nincs költőnk, ki Aranynál mélyebben tanulmányozta volna s ismerné népünk jellemét, költészetét, nyelvét. Erre őt születése is kiválóan képessé tette. A nép közül való; gyermek-, ifjúkorát s férfikora egy részét a nép közt élte le. 1817-ben született Nagy-Szalontán, szegény földmívelői családból. Azt a szerénységet, tiszta nemes lelket, mely őt különösen jellemzi, vallásos szüleitől örökölte. Debreczenben tanúlt, majd Kisújszálláson, később szülőföldén tanítóskodott, hol utóbb városi jegyzővé lett. Az 50-es években a nagykőrösi gymnazium tanára volt. 1860. óta Budapesten lakik, hol előbb a Kisfaludy-Társaság igazgatója utóbb a magyar tud. Akadémia főtitkára lett. Arany nem apródonként, egyes szétszórva megjelent költeményekkel hódította meg a közönség tetszését, mint legtöbb költővel történik; hanem egyszerre nagy elbeszélő költemények-

kel lépett föl s lepte meg a nemzetet. Első föllépte az „*Elveszett alkotmány*“ című gúnyos epószszal történt 1845-ben, melylyel a Kisfaludy-Társaság pályadíját nyerte el; majd 1847-ben „*Toldi*“-jával legelső költőink közé emelkedett. Ezt követték: „*Murány ostroma*“, „*Nagy-idai czigányok*“, „*Toldi estéje*“, „*Buda halála*“ című különféle fajú epószi művei. Irt számos apróbb elbeszélő költeményt, s egyszerű, nemes érzéseket dalló lyrai verseket. Költeményeit a népies hangon kívül a külső és belső formai tökéletesség tünteti ki. Arany költeményeit legnagyobb részt a nép embere is megérti, s kiválóan alkalmasok azok a nép gondolat- és érzelemvilágának nemesítésére. Ő reá magára legjobban ráillenek ezen, más czélzással mondott, szavai: „*A népköltő feladata nem az, hogy elvegyüljön a durva nép között, hanem hogy tanulja meg a legfensőbb költői szépségeket is a népnek élvezhető alakban adni elő*“.

V. Irásbeli dolgozat vázlata.

Azon történeti dolgokat, melyekről most tárgyalt balladánkkal összeköttetésben szó volt, foglaljuk össze egy elbeszélésbe! Az elbeszélés szerkezete a következő lehet:

Tétel: *Zsigmond király galambóczi veresége.*

1. A *bevezetésben* határozzuk meg Galambócz földrajzi fekvését.

2. A *tárgyalás* menete:

a) A háború oka (szerződés Lazarevics és Zsigmond közt, Lazarevics halála, a galambóczi várparancsnok hűtlensége).

b) Zsigmond előkészületei a háborúra (szárazföldi és hajósereg gyűjtése, vezér: Rozgonyi, Lászlóvár építtetése, tüzérek.)

c) Az osztrom szerencsés kezdete (Rozgonyiné is részt vesz benne).

d) A hadi szerencse rosszra fordulása. Zsigmond hátrálása s megmenekülése.

3. A *berekesztésben* ügyesen oda illeszthetők a tárgyalt ballada 11-ik versszakaszában foglalt gondolatok.

«Rozgonyiné» magosabb osztályú növendékek, így pl. a polg. iskola 3—4. osztályú tanulói számára való olvasmány; költeménymagyarázatunkban tehát ezek fejlettségére s ismereteire voltunk tekintettel. Sok mindent el lehetett volna még mondani költeményünk magyarázata közben; de czélunk nem lehetett egy költemény olvastatása mellett egész irály- és verstani elméletet állítani össze. Némely ismereteket már meglevőknek vettünk, másokat későbbi olvasmányok mellett közlendőknek. Ha néhol talán túl mentünk volna a megjelölt osztály növendékeinek felfogási körén: ennek oka az, hogy magyarázatunkban itt-ott a tanítóra is tekintettel voltunk.

Komáromy Lajos.

A NŐKRŐL.

A maga képére alkotá Isten az embert, így szól a szentirás. A maga képére alkotja a társadalom a nőt, így tanít a történet. Mily állást foglal el tehát a nő más-más időben, az nemcsak ezen idők tényе, hanem ítélete is.

És a mi áll a társadalomra és korra, az áll egy nemzetre, áll az egyénre is. Ezektől függ, hogy a nő — a kifejezéseket szószerinti értelmökben vévén — asszonyi állat, vászoncseléd vagy feleség legyen-e? De csakugyan ezektől függ, ezektől egyedül? Minthogy a kivételek nem czáfoló erejűek, mondhatni: igenis, csakis ezektől függ, s nem magától a nőtől. Mert a nő bámulatos alkalmazékonyságánál fogva letesz a férfi mellett nézeteiről, szokásairól, egyéniségéről. A mi mellettünk önállóságát biztosíthatná, épen azt áldozza fel nekünk. S ha mi mindezt csak addig viszonozzuk gyöngédséggel s tisztelettel, a míg érzékeink lebilincselvék, ki a hibás? Valóban, magunktartása a nőkkel szemben, műveltségünk és erkölcsi érzésünk fokmérője.

Semmit sem énekeltek meg a költők annyiszor, mint a tavaszt, a rózsát és a nőt. És méltán. Mert mintha a természet már magában nem volna eléggé elbűvölő, ezekben mintegy művészetté magasztosúl. Persze mint minden nagy fénynek, megvan ezeknek is a maguk árnyéka, de azért a fagy és dér nem tart vissza a tavasz élvezésétől, s mindenki tudja, hogy a tövis sem arra való, hogy miatta a rózsát észre ne vegyük. A nő, hál' isten, szintén nem merő fény. Madách, e nagy férfiú, a ki szerelmében oly végtelenül szerencsétlen volt, azt mondja ugyan:

Minő csodás keverete rossz s nemesnek
A nő, méregből s mézből összeszűrve.
Mégis miért vonz? *mert a jó sajátja,*
Míg bűne a koré, mely szülte őt.

Ámde bennünk, kik — vagy mert — szerencsésebbek vagyunk, nincs meg az elnézésnek és megnyugvásnak ily idealis foka. Azt hiszszük, hogy a nőnek is meg vannak a maga tulajdon gyöngéi és tulajdon hibái.

«Bizony vannak», hagyja rá a józan köznapiság, egészen másfelé járván elméjével, mint a merre az igazság fekszik, «oh vannak! és menynyi! Vagy nem akar, nem szeret-e a nő minden áron szép lenni?» Persze hogy szeret, és jól teszi; hát nem ezzel hódíthat-e meg titeket legkönnyebben, legbiztosabban? A nő szépsége, a nő igazsága. — «De hát a másik: a nő hiusága? kérdik. Egy bókot szivesebben vesz száz gondolatnál, udvarolni kell neki, nem vele társalogni.» Dehogy veszi, dehogy kell, — vagy ha igen, ti vagytok az oka, mert nem mondtok neki egye-

bet, nem szoktatjátok többre. Ne az udvarlás bódító tömjénével, hanem igazsággal tartsátok. Nem birja el? Meglehet — hisz többnyire oly ferdén nevelkedik! Jó, de hát tartsátok legalább őszinteséggel, s meglátjátok, hogy a társadalom a nőt a maga képére alkotja. Tulajdon gyöngéi azért megmaradnak, de hiba nélkül valók vagyunk-e mi? És vajjon a nőt tökéletlenségei miatt szeretjük-e?

Persze, más oldalról meg el kell ismernünk, hogy, ha ez így tovább megy, maholnap a józan udvarlás és érdek nélküli elfogulatlanság fogja ép úgy jellemezni érintkezéseinket a nőkkel, mint férfi-feleinkkel, mert egyiket sem akarjuk majd nőül venni. Prózában szólva: a házasság lehetsége egyre súlyosodó föltételektől függ. A mily arányban bonyolódik a társadalom szervezete, ép oly mértékben növekednek a követelések, melyeket minden tagja iránt támaszt. Ezenfölül haladásunk is a vidék lakosságát a városokba telepíti, s minél nagyobb a város, annál nehezebb a más-más rang szerinti megélhetés. S mi történik ennélfogva? A férfi úgy segíthet magán, hogy későn nősül vagy épen nem. De mit csináljon a nő, kit természetes hivatása a családi életre utal?

Így állott elő egy új társadalmi föladat: Fölszabadítottuk a gondolatot és a rabszolgát — föl kell szabadítanunk a nőt is! De minden új kérdésnek vitatása szélsőségekbe szeret átcsapni; a nőemancipatió híveinek is nem egy követelése olyanforma, mintha azt mondanák: már elég régóta voltunk mi a férfiak, hadd legyenek már egyszer a nők is azok. Pedig a kérdésnek maga a természet szabott határt: a meddig anya nem a férfi lesz, addig a «teljes fölszabadítás» lehetetlen.

Ámde a természetes határokon belül mi sokat lehet tenni! Föl kell szabadítani a nőt — mire? önálló, független munkára! A mihez őt hajlama vonzza, és a mire tehetsége képesíti, annak az ügynek mért ne élhetne, azt az állást mért ne foglalhatná el? Udvariasak vagyunk a nők iránt világszerte; elég volt már ebből, legyünk már egyszer igazságosak is.

Csakhogy ez soká, soká nem fog történni. Mert a nő szüli ugyan a férfiut, de a férfi alkotja a törvényt.

Pedig az ellenkező eljárás bizonyára megteremné gyümölcseit. Vagy képzelhetni-e egyebet? A nő, ki részt vesz a küzdelemben a létért, nemcsak függetlenségét, hanem egyéniségét is növeli. Ez a harcz szörnyű lovagiatlan és végtelenül udvariatlan; oly harcz az, melyben nemcsak az oroszlán falja fel a bárányt, hanem a bárány is a bárányt. Egyéni erőt, egyéni munkát és egyéniséget követel az mindenkitől, akár férfi, akár nő.

A mi társadalmunk «jóvolta» is megnyitotta már némely helyen a nő előtt e harcz sorompóit, s nincs oka megbánni, hogy tette; azt hiszi ugyan, kegyelmet osztott, pedig csak jogot ismert el. Ámde hagyján. Egy új társadalmi alak lép elénk, ki nem fog többé eltűnni, hanem mind nagyobb tért hódítani, mert létezésének oka és joga társadalmi viszonyainkban gyökerezik. Ez új alakok a nők, mint a társadalom munkásai.

Szerencsét és sikert kivánunk nekik minden téren. De megvallom, rokonérzésem leginkább azokat kiséri, kik a leghasznosabb és leghálátlanabb munkára — a tanításra vállalkoztak. Őket, tagtársaimat üdvözlöm legmelegebben. Mert úgy vagyok meggyőződve, hogy a nevelés terén párosúl a nőkben első sorban a hivatal és a hivatás.

Bánóczi József.

NEHÁNY SZÓ A NŐIPAROKTATÁSRÓL.

Az új idők egyik rohamosan hódító divatos eszméje jelenleg az ipar, női ipar, házi ipar, műipar stb. oktatás kérdése. Érzik, hogy különösen a női munkásságnak más tért is kellene meghódítani a tanítói pályánál. Ez utóbbin már oly sikerrel működnek a nők, hogy ép e miatt, s mert csak ez a valamennyire jövedelmező is, tömegesen mennek e pályára, sokszor hivatás nélkül is. De hát mit tegyenek? Őrülnek, ha elélhetési eszközt kapnak a kezökbe. Hogy e hiányon segítve legyen, igyekszik úgy az állam, mint egyletek a női munkásságot más térre is irányozni, t. i. az ipar terére.

Hanem hogy mit értenek tulajdonkép e szó alatt, maguk az emberek sincsenek tisztában. Mint az iparos tanitónőképezde több év óta igazgatójának, elég alkalmam van tapasztalni, mily sok gyakorlatiatlan eszme uralkodik e téren férfiak és nőknél egyaránt. Igen sokan árkádiai boldogságot, hamar gazdagodást remélnek attól, ha pl. a gyékény- s kosárfonást, kefekötést, czipővarrást, szövést stb. iskoláinkban meghonosítjuk. Pedig ezek mind csak experimentátiók. Legelőször is mi a czél? Czél első sorban a középosztály leányainak tisztességes megélhetési módot biztosítani. A köznép asszonyainak kevés igénye, kevés műveltsége lévén, kevesebb kell az elélésre is. Sokkal fontosabb tehát ránk nézve a művelt, de szegény uri nők sorsa. Már pedig ha ezeket akarjuk az ipar olyan kezdetleges nemeire oktatni, mint a fent említtettek, bizony mondom, hogy a legkisebb eszközt sem nyujtottuk nekik a megélhetésre. Szalmafonás, gyékénykötés jó mellékkereset lehet egy parasztasszonynak, de elélni az sem képes belőle. Hogy éljen tehát el belőle egy több igénynyel biró, műveltebb osztályhoz tartozó nő? Nem mondom azért, hogy ne tanítsunk ilyet is. Az ember sohse tudja minek veszi hasznát; csak azt ne reméljük, hogy ebből valaki nemcsak hogy elél, hanem meg is gazdagszik. Igen, de micsoda munkák legyenek tehát azok, a mik segítenének a bajon? Azok, a mik sem nem piperetárgyak, sem túlságos csekély értékű iparczikkek; azok a mik minden ember szükségletét képezik: a ruhaneműek. Ne tanítsuk addig a nélkülözhető iparmunkákat, a míg a nélkülözhetlent se tudjuk. Pedig a dolog úgy áll, hogy leányaink, különösen vidéken, hol arravaló iskolák nincsenek, a női munka legnélkülözhetlenebb ágait sem tudják. Ha szükségből maguk varrják is ruhájaikat, abban hanyagság, gondatlan munka, s mindenekfelett izléstelenség nyilvánúl. Az az irány tehát, a mely az iskolákban minden áron az idegen iparmunkákat akarja meghonosítani, mielőtt a nélkülözhetlent tud-

nók, szerény nézetem szerint határozottan káros. Ezt épen iskolánknál elég alkalmam volt tapasztalni.

Mielőtt fejtegetéseimben tovább haladnék, legyen szabad egy téves eszmét megemlítenem, mely ellen szinte sokat kell küzdenem. Azt már az emberek legnagyobb része belátta, hogy a női munkát kell tanítani, terjeszteni, s alaposabbá tenni; de azt állítják, hogy annak, a ki női munkából akar elélni, akár úgy, hogy azt maga készítse, akár úgy, hogy tanítsa, semmi szüksége az elméleti képzettségre, csak tisztán a kézi ügyességre. Ennél tévesebb eszmét egyhamar nem is mondhatnak; de hogy ez eszme mennyire uralkodó, mutatja az, hogy ha valami szegény nőn, teszem azt elhalt tanító özvegyén, árváján akarnak segíteni, beteszik kézi munkatanítónőnek, gondolván, hogy ahhoz úgy sem kell egyéb műveltség, mint hogy kötni varrni gépiesen tudjon. Nincs oly kézimunka, a melynek theoriája is ne volna, s ha ezt nem tudja, a czél, a keresetképesség csak félig lesz elérve Ez áll azokra is, kik kézi munkából élnek. Mennyivel inkább áll azokra nézve, kik kézi munkát tanítanak! Hogy a kézi munka tudása nem csupán gépies ügyességet igényel, azt tapasztalhatjuk épen a tanítónőképezdékben, hol annyi különböző műveltségű leány kerül össze. Vannak egyszerű képzettségű leányok, kik már a szülei háznál folyvást kézi munkával foglalkozva, abban némi ügyességre tettek szert, de egy bizonyos fokon túl nem viszik. Hiányzik belőlök az izlés, s mindenekfelett a találékonyság, a mi a női munkánál egyik elengedhetlen feltétel. Egy másik leánynak, ki szellemét művelhette, úgy szólván tanúlni sem kell a kézi munkát, csak rá nézni, s mert szellemi műveltségénél fogva a munka theoriáját hamar felfogja, a kéz, még ha nem gyakorlott is, engedelmeskedik a szellem akaratának. Igen természetes, hogy legjobb ha a praxis a szellemi műveltséggel karöltve jár; de, ha kettő közt kell választani, egy nő, ki gyakorlat folytán bizonyos kézi ügyességre tett szert, de szellemi műveltsége nagyon hiányos, s egy másik nő közt, ki talán mennyiség tekintetében nem állított elő annyi munkát, de szellemi műveltséggel, gondolkozási képességgel, találékonysággal s izléssel bír, mindig ez utóbbit választanám.

Van egy régi közmondás: a jó pap holtig tanúl. Sokkal jobban alkalmazhatjuk ezt a tanítónőkre, különösen a kézi munkatanítónőkre. De, ha nincs meg neki a kellő szellemi műveltsége, a közmondás aligha teljesedik be rajta.

E kis kitérés után nézzük mik azon munkák, a miket az iskolában czélszerűen taníthatunk.

Először tekintetbe veendők az iskola czélja, a növendékek szellemi müveltsége, s azok igényei, s ebből kifolyólag a család s vidék szükséglete.

Nézetem szerint a nőt első sorban a családéletre neveljük, s így azt tanítsuk neki legelébb és legnagyobb mértékben, a mire, mint család tagjának, okvetlen szüksége van. Legnagyobb bizonyságúl szolgál erre nézve épen a mi iskolánknál szerzett tapasztalás, hol évek óta, eleinte mint tanítónő, s néhány év óta mint igazgató, működöm. Az orsz. nőiparegylet bazárt állított fel női munkák eladására, s akkor kisült, hogy munka ugyan temérdek van, de annak csak egy tizedrésze használható, s olyan pedig, mely a külföldiekkel versenyezhetne alig akadt. Pedig mindennapi szükségletről, házimunkáról volt szó. Ezt tehát előbb

tanítani kell. S hogy ezt kell előbb tanítani, s nem egyes iparágakat, mutatja ismét csak a mi iskoláink példája. Behoztuk a művirágkészítést, a könyvkötést, a keztyűvarrást stb. A tanítványoknak ez iparágakra tandíjmentességet adtunk, kedvezményekben részesítettük őket, s mikor ez sem használt, kényszerítettük a tanulásra. De mindez semmit sem használt, mert nekik másra volt szükségök, s lassanként iskolánkat is elhagyták miatta. Midőn az igazgatást átvettem, mindezeket tekintetbe véve, olyan munkákat honosítottam meg, a minők a fővárosi leányok szükségleteinek megfelelők, s most annyi növendékünk van a társadalom minden osztályából, hogy alig van elég helyünk. Ezen növendékek aztán kereshetnek kézi munkával is, tanítással is. De a női munkának a nők egyéniségéhez kell mérve lenni, s nem tartom helyesnek, hogy fővárosi intelligens leányok gyékénykötés, kosárfonás, stb. házi iparágak által akarjanak elélni, a mi végtelen csekély jövedelménél fogva csak falusi parasztnőnek szolgál mellékkeresetül. Ne ringassuk magunkat ábrándképekben, s ne higyjük azt, hogy, mert az iskolákban szövőszékeket állítanak fel, ez által visszavarázsoljuk a régi idők árkádiai egyszerűségét, a midőn az uri kisasszonyok szőttek, fontak.

A parasztasszony sem azért hagyja el némileg a szövést, mert restelné, hanem mert nem versenyezhet a géppel. Hogy tehát ezt is a többi házi iparmunkák közt az intelligens osztály között akarják meghonosítani, az tökéletesen tévesztett dolog, mely magától kialszik. Ne kössünk tehát oly nagy reményeket a házi iparoktatáshoz; s mindenekfelett ne tanítsunk olyat, a mit már vagy túlhaladtunk, vagy még el nem érhetünk. Ne várjuk azt, hogy a nemzet, vagyis a nemzet zöme, a középosztály a házi ipar által meggazdagszik. Megjön az is később, a midőn minden nő már otthon megtanulja a szükségest, a nélkülözhetlent s az iskolába azért megy, hogy egyes oly iparágat tanuljon, mivel esetleg pénzt kereshet. Akkor taníthatjuk aztán a fínomabb műipari dolgokat. Addig pedig elégedjünk meg vele, ha a női munkát első sorban a család szükségleteire való tekintetből tanítjuk, s elégedjünk meg vele, ha annak paedagogiai oldalát, a szív- és jellemképzést elértük.

György Aladárné.

RÖVID ÚTMUTATÁS A FELSŐRUHA-SZABÁS TANÍTÁSÁRA.

Ha egy jól álló ruhaderekat akarunk szabni, mindenekelőtt pontos mértéket kell vennünk ; ezt leginkább a most általánosan használt métermérték (egy centiméterekre beosztott mérő szalag) segítségével tehetjük. Szükséges, hogy a mértékvételnél mindig a mérendőnek jobb oldalán álljunk, mert a jobb oldal rendesen erősebben fejlett, és mert, mint mondani szokták, a mérés így jobban kezünkre esik. Figyelemmel kell lennünk az illető testtartására is, mert csak az egészen természetes, szokott testtartás mellett vett mérték után szabott ruhaderék lesz eléggé kényelmes. Hogy a derék hosszát pontosan meghatározhassuk a mérés alkalmával csatoljunk fel a megmérendő derekára egy-két újjnyi széles vászonszalagot. Ezután elkezdhetjük a mértékvételt, melyhez következő 12 méret tartozik. (Lásd az I-ső ábrát.)

1. Övbőség. Az öv bőségét nyerjük, ha a felkapcsolt övön a megfeszített mérőszalagot körűlvezetjük ; e méretnél a talált mértékszámnál rendesen 2, — ha az illető szorosabb ruhát kíván 4 — centiméterrel kevesebbet kell vennünk, s az így kevesbített mértékszámot a megfelelő elnevezés után feljegyezzük.

2. Felső bőség. A ruhaderék felső bőségét nyerjük, ha a sem nagyon szorosan, sem nagyon tágan tartott mérő szalagot a háton keresztűl a honaljak alatt elvezetve elől a mell közepén összefogjuk.

3. Alsó bőség. A most általánosan szokásos hosszú derék szabásánál a derék alsó bőségét is meg kell mérnünk ; e méretet nyerjük, ha a tágan tartott mérőszalagot a csípők alatt körűlvezetjük.

4. Hátmagasság. A ruhaderék hátrészének magasságát hátúl az öv közepének alsó szélétől az előre álló nyakcsigoláig mérjük.

5. Oldalmagasság. Az oldalrész magasságát a kar alatt, az öv alsó szélétől a honalj öblének közepéig számítjuk.

6. Vállmagasság. A váll magasságát mérve, a mérő szalag végét hátul az öv közepének alsó széléhez illesztjük, innen a mérő szalagot a váll legmagasabb pontján keresztűl függélyesen vezetjük le az övig.

7. Mellmagasság. A derék előrészének magasságát elől az öv közepétől a mellcsont felső részénél fekvő nyakgödröcskéig mérjük.

8. Hátszélesség. A hátrész szélességét mérve, a lapoczkákon át a jobb kartól a bal karig símán fektetve vezessük a mérő szalagot.

9. Mellszélesség. Az előrész szélességét a jobb kartól a bal karig a mell fölött lazán vezetett mértékkel mérjük.

10. Karbőség. A ruha újja felső bőségét — az alsót a divat és ízlés határozza meg — egy a váll alatt a felső kar körűl tett mérés mutatja. A mérő szalag kényelmesen legyen a kar körűl forgatható.

11. Nyakbőség. A nyak bőségét a puszta nyakon tágan körűlvezetett mérő szalaggal mérjük.

12. Újj hossza. A ruha újja hosszát, két méret határozza meg: *a)* az első mérést elől, kinyújtott karon eszközöljük úgy, hogy a mérő szalagot a kar kezdetétől egyenesen vezetjük a kézfejig; *b)* a második mérést hátúl a kar azon állásában végezzük, mikor az alsó kar a felső karral derékszöget képez, ekkor a mérő szalagot a könyöknél meghajtva vezetjük a csuklóig.

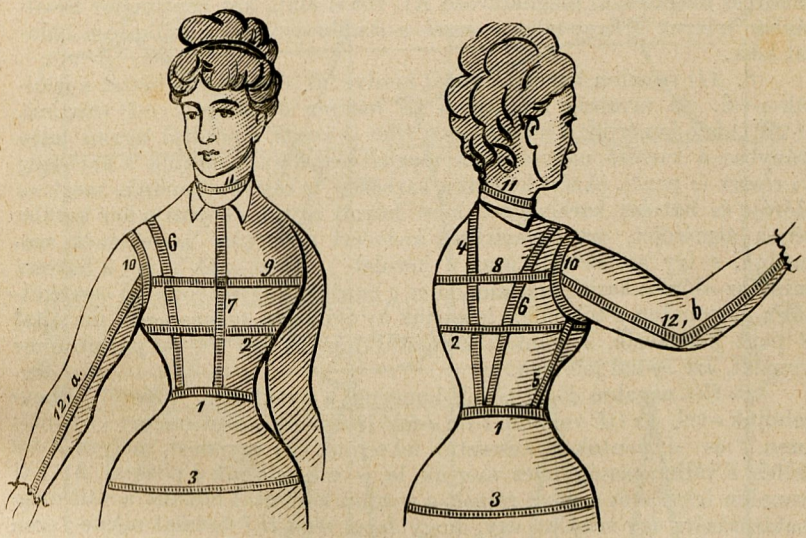

I-ső ábra.

A ruhaderék rajzolásánál következőképen járunk el: Rajzolunk egy vízszintes és egy azt metsző függélyes vonalat. A metszési pontot jelöljük *A*-val, a vízszintes másik végpontját *B*-vel, a függélyes vonal végpontját *C*-vel, amint ezt a II-ik ábra feltűnteti. A függélyes vonalra a magassági mértéket, a vízszintes vonalra a bőségi és szélességi méretek felét kell átvinni. (Ábránk a mértéket kicsinyítve, $^1/_4$ rész nagyságban tűnteti fel.)

1. *A*-tól *B*-féle lemérjük a felső bőség felét (mivel csak felét rajzoljuk ki a deréknek) s a távolságot *D*-vel jelöljük; *D* ponton állítunk egy függélyest *AB* vonalra, s e függélyes végpontját *E*-nek nevezzük.

2. *A*-tól *C*-felé lemérjük a hátrész magasságát s az azt jelölő pontot *F*-nek nevezzük, ugyanezt a mértéket *DE* vonalra is átviszszük *D*-től felfelé, az itt keletkeztetett pont neve *G*; *F* és *G* pontokat egy egyenes vonallal összekötjük.

3. Az *AC* vonalon *F* ponttól felfelé, a *DE* vonalon *G* ponttól fel-

felé egy centiméter távolságban rajzoljuk *H* és *J* pontokat, melyeket egy egyenes vonallal összekötünk.

4. Ugyancsak az *AC* vonalon *A*-tól felfelé lemérjük az oldalrész magasságát s ezen *K* pontot összekötjük a *DE* vonalra ugyenezen magasságban rajzolt *L* ponttal.

5. *K* és *L* pontok felett két-két centiméter távolságban rajzoljuk az *M* és *O*, illetőleg *N* és *P* pontokat s *M* pontot *N* ponttal, *O* pontot *P* ponttal egy egyenes vonal által összekötjük. *M N* vonal az előrészen, *OP* vonal a hátrészen határozza meg a karöltő fekvését.

6. A mellmagasságot mind az *AC*, mind a *DE* vonalon lemérve az azt jelölő *Q* és *R* pontokat összekötjük.

7. Végre az előrész bevarrásai magasságának meghatározására az oldalrész magasságát meghatározó *KL* vonal alatt két centiméter távolságban húzzuk *ST* vonalat s ezzel a derékrajzoláshoz szükséges hálozat kész.

8. *AD* vonalon lemérjük *A*-tól kezdve az övbőség $^1/_4$ részét s jelöljük *a*-val. *Aa* távolság mutatja a fél hátrész övbőségét; *OP* vonalon, *O*-tól *P*-felé lemérjük a hátszélesség felét (*b* pont), *b* ponttól ugyan azon irányban a karöltő nagyságának meghatározására lemérjük a karbőség $^1/_6$ részét (*c* pont). (Azért kell itt a karbőség $^1/_6$ részét vennünk, mert az előrész és hátrész karkivágása közé húzott egyenes képezi a kar kerületének átmérőjét, ezt egyszerűség kedvéért a kerület $^1/_3$ részének számítjuk, s így annak fele azaz a kerület $^1/_6$ része esik mind a hátrész mind az előrész karkivágásához) *a* és *c* pontokat egyes vonallal összekötjük; *ac* vonalon *a*-tól felfelé lemérjük az oldalrész magasságát, mi által *d* pont keletkezik, *d* ponton keresztül húzunk egy *AC*-vel párhúzamos vonalat, azt *xy*-nal jelölvén.

9. *FG* vonalon *F*-től *G*-felé lemérjük a nyakbőség $^1/_4$ részét, s megjelöljük *e*-vel. Az *OP* vonalon *b*-től *d*-felé lemérünk 4 centimétert (*f* pont); ezen *f* és *A* pontokon keresztül fektetünk egy egyenest, melyen *A*-tól felfelé a vállmagasság felét mérjük le, s megjelöljük *g* ponttal. Az *FG* vonalon fekvő *e* és a most rajzolt *g* ponton keresztül húzunk a váll meghatározására egy vonalat úgy, hogy felső vége *HJ* vonalat messe; ezen metszési pontot *h*-nak nevezve, egy ívalakú vonallal összekötjük *f* ponttal, miáltal a hátrész nyakkivágását szerkesztettük meg.

10. *h* ponttól a vállat jelölő vonalon lemérjük a váll hosszát, mely divat és ízlés szerint változik, rendesen azonban az oldalrész magasságával egyenlőnek vehető (mostanában rövidebbre szokás szabni). A váll hosszát jelölő *i*, a hát szélességét jelölő *b* és az oldalrész magasságát jelölő *d* pontokon húzunk a karöltő meghatározására egy ívalakú vonalat.

Ha most a vállat egy kissé lekerekítjük, úgy hogy az *ib*-ből 2 centiméternyit elveszve levágunk, *ad* vonalon a «jól-állás» kedvéért egy kevéssé hajlott vonalat rajzolunk, a derék hátrészének vázát elkészítettük. A derék ezen fél hátrészét azonban a divat szerint hosszában két-három részre szoktuk osztani (ezen beosztást ábránkon szakgatott vonalak jelölik) s szétvágás után az alsó részt hozzá szerkeszteni.

11. Az előrész rajzolhatására le kell mérvünk *B*-től *A*-felé a mellszélesség felét (*k* pont), ugyanezt a mértéket átviszszük *NM* vonalra is *N*-től *M* felé itt lesz *l* pont. *k* és *l* pontokat egy egyenes által összekötjük, s ezen egyenesen lemérjük a vállmagaság felét s *m* ponttal jelöljük meg.

12. *JH* vonalon *J*-től *H*-felé lemérjük a nyakbőség egy negyedrészét s ezen itt keletkezett *n* és az előbbi *m* ponton keresztül fektetünk egy egyenes vonalat, mely a vállat jelöli, s melyből a hátrész vállával egyenlő részt metszünk el *n* ponttól lefelé s e távolságot *ó*-val jelöljük.

13. *n* ponttól *K*-ig húzunk egy ívalakú vonalat, mely az előrész nyakkivágását alkotja.

14. *xy* vonal azon pontját, melyet *KL* az oldalrész magasságát jelölő vonal metsz *p*-vel jelölve, egy *l* pontnál legerősebben hajló ívalakú vonal által összekapcsoljuk a váll végpontjával *o*-val s ez által az előrész karkivágását nyerjük. Az előrész vállából *o* ponttól számítva egy centiméternyit szintén lekerekíthetünk.

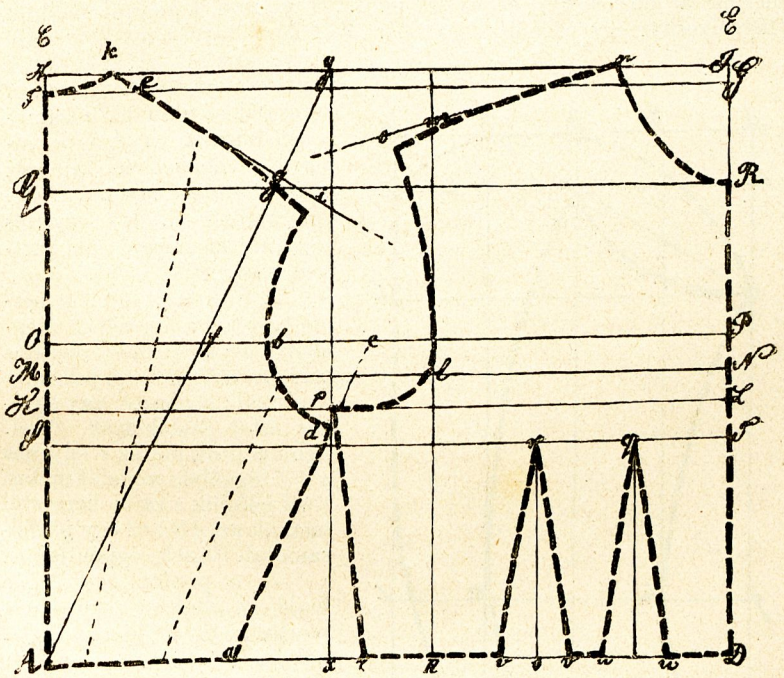

II-ik ábra.

15. Az előrész bevarrásainak magasságát jelölő *ST* vonalon *T*-től kezdve lemérjük a mellszélesség $^1/_3$-át (ezt *q* jelöli) *q*-tól tovább ugyanazon irányban ismét a mellszélesség $^1/_3$-át jelöljük meg *r* pont által; *q* és *r* két bevarráshoz szükséges (tetszés szerint 3 bevarrást is lehet csinálni) két egyenszárú háromszög csúcsát képezi; *r* és *q* pontoktól függélyest bocsátunk az alapvonalig s a függélyesek végpontját *s* és *t*-vel jelölve a bevarrások nagyságát következőképen határozzuk meg:

A két bevarrás között 2 centiméternyi köz maradhat, a többit bevarrjuk; leszámítunk tehát az *st* távolságból 2 centimétert, s a fenmaradt részt 2 egyenlő részre osztva, az alapvonalon *t* és *s* mindkét olda-

lán lemérjük, (az ábrán nn' és vv' pontok jelölik ezen méreteket) uu' és vv' pontok q és r-rel összeköttetnek.

Ezek után a mennyivel a Du', nv' és vx között terjedő vonal hosszabb mint az övbőség $^1/_4$ része, annyi centimétert vágunk el x-től D felé s ezen távolságot jelölő z pontot összekötjük az oldalrész magasságával.

Ez meglévén a rajzot a vastag vonalak irányában szétvágva ruhaszabásnál mintául használhatjuk, megjegyezvén, hogy a minta körül a szövetből $1^1/_2$ centiméternyit kell bevarrásra számítani.

A ruha újját a következőképen rajzoljuk. (Lásd a III-ik ábrát).

1. Húzunk egy függélyes és egy ennek felső végpontját metsző vízszintes vonalat; a metszési pont neve A, a vízszintes vonalra lemérjük a karbőség $^2/_3$-át ez B pont. B ponton keresztül húzunk a függélyeshez egy párhúzamosat, az A B közti távolságot 4 egyenlő részre osztjuk C, D és E pontok által s ezen pontokon keresztül szintén párhúzamosokat húzunk az első vonalhoz, s azokból az újjhossz *hátsó* hosszával egyenlő részeket vágunk el. FG egyenes által (a párhúzamosak metszőpontjai H, J és K).

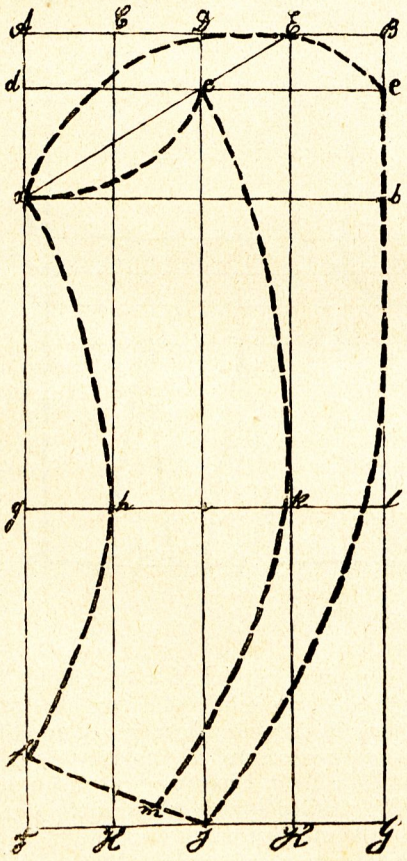

III-ik ábra.

2. F ponttól A felé lemérjük az újj *első* hosszát s megjelölve a-val az AB vonalhoz párhúzamos ab-t vonjuk rajta keresztül; a pontot egy egyenes által összekötjük E-vel. Azon pontot, hol az E egyenes a DJ függélyes vonalat metszi c-vel jelöljük s rajta keresztül húzunk az AB-hez egy párhúzamosat. Ennek végpontjai dc.

3. a pontot egy lefelé hajló ív által összekötjük c ponttal. (Ez az újj alsó részének karkivágása).

4. a pontot egy felfelé D és E pontok között legerősebben domborodó ívalakú vonal által összekötjük c ponttal. (Ez az újj felső részének kar kivágása.)

5. Az FA vonalon F-től felfelé lemérünk 6 centimétert (f pont) s f pontot összekapcsoljuk J ponttal. Ugyancsak az FA vonalon A-tól felfelé lemérjük az újj első hosszának felét; az ezt jelölő g pontból

húzunk az *AB*-hez párhúzamosat, azon pontokat hol ez a vonal a párhúzamosokat metszi *h*, *i*, *k*, *l* betűkkel jegyezzük.

6. *a* és *f* pontokat egy *h*-nál legjobban domborodó ívalakú vonal által összekötjük.

7. A *Jf* vonalon *J*-től kezdve elmetszünk 4 centimétert (ha szűkebbre akarjuk az újj alsó részét 6-ot), az ezen távolságot jelölő *m* pontot összekötjük *c* ponttal egy ívalakú vonal által úgy, hogy legnagyobb domborúságát *k* fölött éri el (*f m a c* idom az alsó újjat ábrázolja.)

8. *e* és *J* pontokat szintén összekötjük egy vonal által, mely fölső részén egyenes, kevéssel *l* fölött azonban meghajlik és ívalakot ír le *J* pontig (*f*, *J c a* idom az újj felső részét kézezi).

Az így nyert idomot a vastag vonalak irányában kivágjuk s a szabásnál mintának használva a szövetből köröskörűl $1\frac{1}{2}$ centimétert adunk hozzá az összevarrásokra.

ST—A J—A.

MUNKAEGYESÍTÉSRE TARTOZÓ SZÁMTANI FÖLADVÁNYOK FEJTEGETÉSE.

I.

Daczára a nagy eltérésnek, mely a számtan tanításánál követett módszerek közt fölmerül, lehetséges két főirányt megkülönböztetni, a melyek körűl a különféle módszerek alkotói olyformán helyezkednek el, a mint az egyik vagy a másik irányhoz nagyobb vonzalommal viseltetnek. Az egyik iránynak követői zászlójukra írják: «Nem az iskolának, hanem az életnek» és ennek alapján így okoskodnak: czélunkat elérendők, legfőbb gondunknak ismerjük el a reánk bízott nyájnak minél nagyobb mennyiségű utravalóval szolgálni, őt szabályokkal ismertetni meg, a melyeket biztosan alkalmazhatnak majdan életpályájuknak bármiféle fordulóján, szóval, támogatókkal látjuk el s a mennyire kitelik, nagy mennyiségű ismeretek halmazával küldjük szét tanítványainkat! A másik iránynak követői ugyanazon jelszót használják «Nem az iskolának, de az életnek» a mit ők ilyformán magyaráznak: nem képzelhető, hogy jobb útravalót adhassunk növendékeinknek, mintha oly helyzetbe törekszünk terelni azokat, hogy minden támasz nélkül igazodjanak el, legyenek képesek tájékozni magukat és eltalálni az uralkodó körülményeknek megfelelő leghelyesebb utat! Szóval nem a vagyonnak átadásában, mint inkább a vagyonszerzésre való képesítésben látjuk törekvésünknek főczélját. Egyik is, másik is jót akar, de a kivitelben nagyon eltérő egymástól a két út.

Az első iránynak követői előtt a kézzel fogható haszon lebeg, szerintök a tanításnak fősúlyát a szabályok ápolása képezi, nem annyira a «miért?» mint inkább a «miként?» jön tekintetbe. Számtani nyelven ez ennyit tesz: utóvégre is mellékes dolog, *miért* jelent az első tizedes jegy tizedrészeket; a fődolog, tudni, hogy tizedrészeket jelent, valamint a törtek összeadásánál mindig boldogulni fog, a ki ismeri az eljárást, melyet ezen műveletnél követni kell, ha mindjárt nem is képes számot adni működéséről.

Nem kell félteni azt, így folytatják, a ki jól ismeri a szabályokat és az eseteket, melyekben a begyakorolt szabályok alkalmazhatók. Hogy ez utóbbi kelléknek megfeleljenek, a legtöbb számtani munka utasítása szerint elkülönítik a feladványokat, úgy hogy a kamatszámolásra kitűzött példák között hiában keresnénk olyanokat, melyek más előrebocsátott szabályok segélyével, társaság vagy hármasszabály segélyével oldhatók meg. Hisz ez a nagy gonddal gyűjtögetett utravalónak időelőtti fölforgatásával lenne egyértelmű! Legalább examenig tartogassák a tanítványok

jó rendben az átadott kincseket, azután az ő gondjuk lesz azokat a körülményekhez képest fölhasználni.

Az csak nem képzelhető, hogy valaki kamatszámolást vagy társaságszabályt fog alkalmazni, ha majd láncszabályra tartozó föladványra akad!

Aztán hát vigye magával hosszú útjára a tankönyvet is, mely igen biztos támogatója leend kétes esetekben. Eladni úgyis bajos dolog lenne, csak font számra fizetnék, mert hát a mult évben *legjobbnak* és *egyeseggyedül* ajánlhatónak nyilvánított első kiadást a bíráló és szerző szerint egészen elhomályosítja az ujonnan megjelent második kiadás! Ekként fölszerelve egész biztossággal indulhat a növendék további czélja felé. Ilyenforma programmja van az első irány szélső részének.

A másik irány követőinek főtörekvése gondolkodást és önállóságot ébreszteni a tanítványokban; szélsőségében jelszava: a mennyire lehet, kiirtani a szabályokat! Az eredmény ez esetben nem oly kézzel fogható, hisz a tanításnak czélja a távol jövőbe van helyezve. Sok szülő keserűen fog nézni a vizsgálaton, sok elnök szörnyűséges komoly alakot ölteni, mert hát a várt eredmény nem látszik!

Másrészt tagadhatlan, hogy itt a nem eléggé lelkiismeretes tanító, ki semmiféle eredményt sem képes fölmutatni, bő tért talál a mentségre. «Tessék tizenöt év mulva eljönni és megvizsgálni volt tanítványaimat, majd akkor meg fog látszani rajtuk az én vezetésemnek eredménye is!» Az ellenőrzés itt nehezebb, de hát nem is sokat ér az a tanítás, melyet ellenőrzés tart a kitűzött úton!

A szabályoknak mellőzése sokkal fárasztóbb az előadóra nézve, mert az egyszerű leczkefeladás helyett beható fejtegetésnek lesz helye, a minek keresztülvitele annál nehezebb, minél fiatalabbak a növendékek, kiktől sok esetben nem lehet követelni, hogy azt, a mit megértettek, határozott alakban legyenek képesek előadni. Ezen irány szélsőinek számára az évi tananyagot nem lehet előre megállapítani, az előírt tanrendben kijelölt mennyiséget csupán határnak tekintik, melyet a kürülmények szerint kisebb-nagyobb mértékben meg kell közelíteniök, a mi nagy hátrányára van azon növendékeknek, kik más tanintézetekben folytatják tanúlmányaikat.

A szélső irányokat röviden jellemezvén, kérdezzük már most, nem lehetséges-e oly utat választani, a melyen haladva leginkább sikerűlhet az említett hiányoknak kiirtása, úgy mindazonáltal, hogy a tanítás semmit se veszítsen a többi irányok előnyeiből. Azok, kik a szabályok meghonosítása ellen harczolnak, abból a szempontból indúlnak ki, hogy az axiomaként odaállított igazságok nem fejlesztik a gondolkodást és a növendék csakhamar visszaretten a szabályok nagy halmazától és ebben teljesen igazuk van. És mégis, nem a szabályok ellen folyik a harcz, hanem a szabályok átadása ellen! A mely tanító akként vezeti tanítványait, hogy azok az előrebocsátott egyes esetekből maguk képesek levezetni az átalánosat és így saját erejükből állapítják meg a szabályt, az a tanító elérte e tárgyban az elérhetőnek tetőpontját. Ily értelemben a szabály nem a tudatlanoknak utravalója, hanem oly eredmény, melynek ereje van, a mely éltet. Nem is kell attól tartani, hogy csupán egynéhány tehetségesebb növendék lesz majd képes levezetni a szabályokat; épen abban rejlik a tanító ügyességének súlypontja, hogy vonzóvá teszi tár-

gyát, elragadja hevével a tehetséges növendékeket, ezeknek segítségével a többit, míg végre az egész tömeg mozog és élénken részt vesz a tárgynak kifejtésében.

Az ily módon való szabályképzés megengedhető és helye van kiválólag a számtani műveletek tanában. Gondoljunk csak arra, mily körülményes és fárasztó munkába kerülne a közönséges számok osztása, ha a megelőző műveletekre semmiféle szabálylyal sem bírnánk. Másként áll a dolog a számtannak alkalmazott részével, a hármas szabály, társaság, vegyítés szabály stb. azaz a közönséges életbe vágó példákra szánt szabályokkal, a melyeknek épen a szokásos alakban nincs oly nagy jelentőségük, mert a gyakorlati életben előforduló feladványok az esetek többségében nem oly világosak és egyszerűek, mint a hogy a szabályok föltételezik és gyakran meg sem fejthetők szabályokkal. Sok szerző gyönyörűen fejtegeti a szabályokat, melyeknek elkülönített fejezeteit számos példából álló gyűjteménynyel megtoldja, de mindennek nem sok a gyakorlati értéke, mert példáiban nincs meg a kellő változatosság. A különbség csak abban áll, hogy egyikben korcsmáros, a másikban földmíves szerepel. A ki az első példát megfejtette, az a többit is megfejtettnek tekintheti. 5 klg. kávénak az ára 9 frt 40 kr., mennyibe kerül 7 klg.? Nem volna-e helyén az efféle módosítás: 5 klg. kávénak az ára 9 frt 40 kr., mennyibe kerül 7 klg., ha a kávénak ára 8 krral emelkedik? Nem egyszerűbb-e itt a szabályt végkép mellőzni és következtetés alapján fejteni meg a föladványt? Mennyivel inkább áll ez az összetettebb példák fejtegetésénél! Az úgynevezett *keverési* szabályra elég példa szokott fölhozatni, melyekből a tanuló megtanulhatja, hogy például a 40 krajczáros és 50 kr. bornak keveréke hány krajczárba kerül, ha a mennyiség adatik, a miben egy mákszemnyi sincs a gyakorlati életből; ellenben efféle föladvány: hány ezüst forintból szerezhető meg az ezüst egy 400 gr. súlyú $^{8}/_{10}$ fínom ezüst kanál készítéséhez? .... ritkábban található a tankönyvekben! A hármas szabály nagy alkalmazásnak örvend, de sok esetben direkte nem használható, a mire szintén nem fektetnek súlyt. Csatornát ásatnak, oly nagyot, hogy a Duna odakölcsönözhetné vizét, de arra nincsenek tekintettel, hogy a talaj keménysége más és más tájakon különböző fog lenni, hogy a munkásoknak munkaképessége nem egyenlő, ünnepnapokon a munkások egy része szünetel és hogy ezen és ezekhez hasonló körülmények az eredményt megváltoztatják. Persze ilyen példák mellett nem lehetne oly kényelmesen odajegyezgetni a k (kilométer), m (munkás) ... stb. betűket, alá szép rendben két sort, melyeknek egyikében díszlik x, alatta a vízszintes egyenes!

A kamat és százalék számolás a gyakorlati élet köréből valók, de a szabályok szerint való haladás itt is nehézkes, kivált ha a föladványok mindig a kamat, a tőke stb. meghatározása körül forognak.

A szabályokkal való fejtegetésnek egyik igen hátrányos oldala az, hogy a tanuló nehezen képes fölismerni az esetet, melyben ez vagy az a szabály jó alkalmazásba. A mely tanító az ellenkezővel hajlandó kecsegtetni magát, csak kísértse meg vegyes feladatokkal lepni meg tanítványait. A nehézséget növeli az a körülmény, hogy esetleg a szabály nem is elégséges a megfejtésre, vagy épenséggel elégtelen.

Mendlik Ferencz.

GYAKORLATI TANÍTÁSOK A TERMÉSZETRAJZ KÖRÉBŐL A NÉPISKOLA SZÁMÁRA.

A népiskolák számára kiadott tanterv szerint a természetrajz a a népiskola mind a hat osztályában szerepel, még pedig úgy, hogy az I. és II-ik osztályban a «Beszéd és értelem gyakorlatokkal», a III-ik és IV-ik osztályban pedig az olvasás tanításával és a földrajzi oktatással kapcsolatban lép fel, de az ötödik és hatodik osztályban már mint rendes tantárgy vétetik elő».

Tantervünk tehát a természetrajzi oktatásra igen nagy súlyt helyez, s méltán; mert nincs is a népiskola tantárgyai között, a vallástanon s történeten kívül, olyan, a melynek oly mindenoldalúlag képző ereje volna, mint a természetrajznak.

A mi az alaki képzést illeti, rendkívül nagy haszonnal alkalmazható ezen tantárgy az értelem fejlesztése körül, mivel, ha helyesen kezeltetik, a folytonos szemléltetés mellett nemcsak az érzékek élesítését, a képzetek és fogalmak bőségét, s az ítélőképesség erősödését eredményezi, hanem hat az érzelmekre is, s azok nemesítését eszközölheti; mert a természet valóságos főiskolája az aesthetikának. Gyakorlati haszna és anyagi képző ereje is kétségbevonhatlan. Van-e tantárgy, a melyre az oly országban, a mely előkelőleg gazdászatból él, mint a mienk is, nagyobb szükség volna, mint a természetrajzra, s van-e iparág, kereskedés, mely a természeti testek ismeretét nélkülözhetné, és vezethet-e nő helyesen háztartást természetrajzi ismeretek nélkül, s nem a legalkalmasabb-e ezen tantárgy az ismeretek anyagának gyarapítására?

Nagyfontosságú lévén a természettudomány, a természetrajz a népiskolában, nagy jelentőséggel bír annak módszere is.

Ha valahol, úgy e tantárgynál igen szükséges, hogy tisztában legyünk a *mit* kérdéssel, mert a czélhoz képest nem mindegy az, hogy a tanító a kolibriről szól-e vagy a czinkéről, a majomról-e vagy a juhról stb. A miniszterium által kiadott tanterv a népiskolák számára, mely dióhéjba szorítva, a természetrajzi oktatás módszerét is nyújtja, az inductio útját ajánlja, mint azon útat, a melyen a tanító helyes eredményhez juthat, s ez által kárhoztató ítéletet is mond azokra, kik a természetrajzi oktatást nem az egyedek leirásával, szemléltetésével, hanem a rendszerek ismertetésével kezdik meg. A tanterv ugyanis megköveteli, hogy a népiskola négy első osztályában a növendékek a természet mindhárom országából vett oly tárgyakkal ismertettessenek meg, a melyek az ötödik osztályban a tanító által a természetrajzi ismeretek rendezése alkalmá-

val czélszerűen felhasználhatók, mivel oly kiváló alapjellemmel bírnak, melyeknél fogva körülöttük könnyen csoportosíthatók a rokonjegyűek.

Ugyancsak a miniszteri tantervből olvashatók ki még a következő szabályok is:

A természetrajzi oktatás földrajzi alapon halad, azaz az első osztályban, míg a gyermek csak az iskolát és a szülői házat ismerheti, csak az itt előforduló természeti testekből vegye a tanító a természetrajzi oktatás anyagát — mihelyt a gyermek a helységnek és határnak ismeretével foglalkozik, tehát a második osztályban, ismertessen meg a tanító oly állatokat, növényeket és ásványokat is, melyek a határban fordúlnak elő. A harmadik osztályban, melyben a gyermekek a vidék s megye ismeretének megszerzésével foglalkoznak, vegye a természetrajzi oktatás anyagát ezen nagyobb körből, a negyedik osztályban pedig, mely az ország ismeretével foglalkozik, a tanítónak az ország legfontosabb termékeinek ismertetésével kell foglalkoznia. S ha a tanterv szerint jár el a tanító, így folytathatja a természetrajzi oktatást földrajzi alapon az ötödik s hatodik osztályban is, hol egyes külföldi termények ismertetését is fölveheti már.

Ne sokat ölelj föl, de a mit fölvészsz, azt tüzetesen ismertesd! „*Keveset, lassan, de jól*," ez Brassai-nak azon módszertani kérdésre, hogy *mit tanítsunk* az egyetlen, rövid, de mégis sokat mondó szabálya. Természetes, hogy ezzel nem az mondatik, hogy a mit az első osztályban föl kell ölelnünk, azt ott tökéletesen megismertessük, hogy p. o. a tehénnek, juhnak, krétának, cseresznyének ismertetése az I. osztályban oly tüzetes legyen, hogy az a fölvett tárgyat teljesen kimerítse. Mindig figyelemmel legyen a tanító arra, hogy kinek mit kell, mit lehet nyújtania, hogy a negyedik osztálybeli növendékek előtt mindig bővebben kell valamely tárgyat ismertetnünk, mint a 3-dik osztályban. Ha valamely állatot az első osztályban megismertetett, elégedjék meg azzal, ha a gyermekek a következő kérdésekre tudnak felelni: *Mi ez?* Ez a tehén. *Mije van a tehénnek?* Van neki feje, nyaka, derekteste, lába, farka. *Mit eszik a tehén?* Füvet, szénát, szalmát. *Hol tartják a tehenet?* Az istálóban tartják a tehenet. *Mit ád a tehén?* Tejet ád a tehén. *Mit készítenek a tejből?* Turót, vajat, sajtot készítenek a tejből. Ha a második osztályban ismertet a tanító valamely állatot, ott már bővebb ismertetést vehet elő, ott már a következő kérdéscsoportra kell a növendékeknek az ismertetés befejezése után megfelelni tudniok. Mi ez? Melyek ezen állat testének főrészei? Mit látunk ezen állat fején? Mit a nyakán? Mit a törzsén? stb. — Mire való az állatnak a szeme? a füle? stb. Mit eszik ezen állat? Hol tartózkodik? Mi által használ az embereknek, vagy mi által árt az embereknek? Melyik másik állathoz hasonlít ezen állat.

Így kell minden egyes évfolyammal a kérdéscsoportoknak szaporodniok.

Oktatásod legyen érdekes. Ha valamely tantárgy lekötheti a gyermek figyelmét, úgy bizonyosan ez az, s mégis a legtöbb methodikus s tantervünk is erősen hangsúlyozzák, hogy a természetrajzi oktatást az olvasástanítással hozzuk kezdetben kapcsolatba, mivel, mint a tapasztalás bizonyítja, csak a legügyesebb tanítók tudnak úgy szemléltetve oktatni, a hogy a figyelmet a tárgy iránt az érdekköltés által fölébresztő oktatónak tanítania kell. Ezen előrebocsátott szabályokon kívül természetes,

hogy a ermészetrajzi oktatásnál a didaktika többi szabályai is figyelembe veendők. S ezek után térjünk át egy a III-dik osztályban tartott gyakorlati tanításnak megtekintésére; de még előbb lássuk meg, hogy miként készül az.

Ha valamely természetrajzi tárgyat a népiskola harmadik osztályában ismertetni akarunk, első teendőnk legyen, hogy a tárgyat magunk tüzetesen megismerjük s többet tudjunk arról, mint a mennyit növendékeinkkel közölni akarunk, közölnünk lehet. Készüljünk tehát el tanítói teendőnkre tüzetesen. Az oktatási vázlat készítésénél merítsük az ismereteket megbízható művekből, s azután szemeljük meg, hogy van-e tárgyunkra vonatkozó alkalmas olvasmány olvasó-könyvünkben, s ha nincs, keressünk oly alkalmas anyagot máshol, mely a növendékek előtt előadva, a tárgy iránti érdeklődést fel képes költeni. Bizonyos, hogy nem helyes, ha a tanító akkor jár az ily dolgok után, a midőn már szüksége volna reá, s épen azért a jó tanító tartson egy a természetrajzi oktatásra vonatkozó tárczát, melybe mindazt írja be, a mit e tantárgyra vonatkozót akár látott, akár olvasott. A jó tanító mindig iskolájának él, s a szépirodalmi lapok olvasása közben sem feledkezik meg arról, s a mi hasznavehetőt lel, tárczájába bevezeti. Az ily tárcza vezetése igen megkönnyíti az előkészületet. Hogy mily haszonnal jár az ily jegyezgetés, a következő lecke mutatja, melyben olvasmány helyett a «Magyarország és a Nagyvilág» czím ű folyó iratban megjelent természetrajzi életkép segítette ki a tanítót. Az életkép valóságos mintájává vált a természetrajzi olvasmányoknak, minők népiskolai olvasókönyveinkben kis számmal léteznek. Az olvasmány, melyhez a tanító az éneklő rigó ismertetését csatolja, a következő:

Éneklő rigóék gonosz vendégének gonosz vége.

(Herman Otto után.)

1) Hol volt, hol nem volt, csak a madár-históriás Otto bácsi a megmondhatója, hogy hát melyik erdőben, melyik fán volt egy becsületes éneklő rigópárnak egy szép kis madárkastélya. Becsületes úton szerezték ők e lakó helyet; a tavaszszal rakták maguk. Páratlan ügyességgel hordták össze száraz fűszálakból a mesterszálakat, töltögettek, fonogattak rajta sokáig, s végre kitapasztották a belsejét szép sárga agyaggal. Mikor aztán készen állott a fészek, egy darabig gond nélkül élt a rigópár. Örültek a kész fészeknek, s örömükben naponta vigan fütyörésztek; mert még arról sem kellett igen gondoskodniok, hogy mi legyen a reggeli, s honnan kerítsék az ebédet, vacsorát? Százával fogdoshatták a legízletesebb bogarakat, s a patak fínom forrásvízzel kinálta őket.

2) Ezen gond nélküli élet idejében az éneklő rigó jérczéje egymás után öt vagy hat pompásan kékes-zöld tojást rakott a fészekbe. Épen a költés ideje állott volna be, s nagy volt e miatt a rigópár boldogsága. Hanem hát a madarak életében sincs zavartalan boldogság, nincs öröm üröm nélkül. Ezt kellett a rigópárnak is tapasztalnia. A midőn rigó ur egyszer legszebben bucsúznék a leszálló naptól, s rigóné asszony leszállana a patakhoz, hogy szomjúságát eloltsa, egyszerre csak kibuvik egy

pele a tölgyfa odvából, fekete szemét körüljártatja, aztán hirtelen ott terem azon a villás ágon, a melyen a rigófészek állott.

3) Természetes, hogy a pele mókázáson kezdi: ugrándozik, bakfittyez, csuszszan az ágon, a galy legvégébe kapaszkodva himbálódzik, s minthogy rendkívül kandi, hát meg is látja a rigófészket és beleugrik. No hiszen csak ez kellett! Rigóné még ivás közben is félszemmel tartotta fészkét, valami keserves, krákogva sivító hangot hallat, szárnyra kap, s ott terem urával együtt a fészek fölött. Erre azután elkezdődött a nagy «hadd el hadd». Ha a ökörszem bátran szembe száll a siklóval, ha a fecske megtépi a vércsét: mit végezhet egy pele két éneklő rivóval szemben. Fölborzogatták a rigók a tollazatot, neki estek hegyes csőreikkel s megtépázták a pelét keményen. A gonosz vendég kénytelen volt odujába visszamenekűlni. A rigópár megvizsgálja a fészket, s elbusúl azon, hogy két szép tojást eltört a pele; de csakhamar meg is vigasztalódik s álomba szenderűl. Nem így a pele. Nem tud az aludni, fáj neki a sok csípés, kiült hát az odu szájába a szellőre, s nem ügyel magára, pedig az éj ura, a bagoly arra kószált, s rajta ütött, s könyörtelenűl fölfalta.

Miután az olvasmányt a tanító kiszemelte, el kell azt sajátítania, úgy hogy azt a gyermekek előtt érthetően, s érdekkeltőleg elő tudja adni. Azután megállapítja, hogy mit lehet a szemléltetendő természetrajzi tárgyra vonatkozót az olvasmányból kivonatni s mi az, a mit ezenkívül a növendékeknek tudniok kell a tárgyról, s hogy mindezt az oktatás alkalmával a növendékek el is sajátíthassák, — nemcsak összeállítja azon kérdéseket, a melyekre a növendékeknek az oktatás után meg kell felelni tudniok, hanem meg is állapítja az utat és módot arra nézve, hogy miként fogja az egyes ismeretre reá vezetni a növendékeket, s végre összegyűjtvén azt is a mi a szemléltetéshez szükséges lehet, jól fölfegyverkezve, jól elkészülve lép az a gyermekek elé. — Az oktatást azzal kezdheti meg a tanító, hogy a föntebbi olvasmányt értelmesen és élénken, minden megszakítás nélkül, előadja élő szóval szabadon. — Ha jól adta elő az olvasmányt, föl kel a gyermekekben az éneklő rigó iránt való érdeklődés, s ezt fokozhatja a tanító egy kitömött énekes rigónak szem elé állítása által is. — A midőn a mesének és szem elé állításnak első hatásán túl van a növendéksereg, a tanító újra előlről kezdi az életképet, de annak csak első szakaszát mondja el. — S így kezdi számon kérni a mondottakat? Miről szól ez a történet? Mi az éneklő rigó? Hol élt az éneklő rigópár? Mikor rakták fészküket? Mivel tapasztották ki a fészek belsejét? Mit reggelizett, mit ebédelt s mit vacsorált a rigópár? Mit isznak a rigók? Ha a gyermekek e kérdésekre meg tudnak felelni, jele, hogy a tanító jól végezte dolgát s a második szakasz elmondására térhet át. A második szaka elmondása után a következő kérdések következnek: Hány tojást rakott a fészekbe az éneklő rigó jerczéje. Milyenek voltak azok? (Ha lehet, a felelet után mutasson be a tanító egy rigó tojást). Minek az ideje következik a tojásrakás ideje után? Mi zavarta meg a madarak örömteljes életét? Mi az a pele? Mikor szokott a pele tojásrablásra kiindulni? Hol volt akkor a rigópár? (Ha a pelét még nem ismertette volna a tanító — akkor itt helyén van, hogy képét rövid közbevetett magyarázattal bemutassa; de ne időzzön vele

sokáig, hanem fogjon a 3-dik szakasz elmondásához). A harmadik szakasz elmondását a következő kérdések követik: Mivel kezdte a pele a dolgát? Min végezte azt? Mi vette ezt azonnal észre? Mit tettek az éneklő rigók? Mi lett a harcz vége? Hogyan járt még az éjjel a pele?

Miután így a gyermekek az olvasmány elmondása és kikérdezése által egyet-mást megtanultak volna az éneklő rigóról, fölirja a tanító a nagy táblára a következő kérdést:

1) *Miféle állat az éneklő rigó?* s megfeleltet erre valamely ügyesebb gyermekkel élőszóval így: *Az éneklő rigó éneklő madár*, és a jó feleletet ismételteti karban a többi növendékkel; azután leirja a nagy táblára eme kérdést: 2) *Mekkora az éneklő rigó?* Összehasonlítás után, a minél a kitömött vagy festett rigó jó szolgálatot tesz, a következő feleletre vezeti növendékeit: *Az éneklő rigó nagyobb a verébnél, de jóval kisebb a galambnál.* Ezen felelet is több ízben ismételteti karban. — A 3-dik kérdésre: *Melyek ezen madár testének főrészei?* a növendékek már könnyen megfelelhetnek a kellő szemléltetés mellett. A harmadik kérdés után ezen kérdést irja föl a tanító a táblára: 4. *Milyen az éneklő rigó csőre?* s kellő szemléltetés után ezen feleletet adatja: *A rigó csőre egyenes, oldalt összenyomott* — és e feleletet is többször ismételteti, s ezután a következő kérdést irja a táblára: 5. *Milyenek a lábai?* A feleletet szemlélet után így alkottatja a tanító. *Lábai csupaszok, de szarúnemü borítékkal mégis el vannak látva.* 6. *Milyen az éneklő rigó tollazata?* Az éneklő rigó tollazata fölül barnás, mellén rozsdasárga, hasán sárgásfehér és barna foltokkal tarkázott, csőrükön sertenemű toll is van. 7. *Mivel táplálkozik ezen állat?* Ezen állat tavaszszal és nyáron rovarokkal, őszszel és télen bogyóval táplálkozik. 8. *Hol tartózkodik az éneklő rigó?* Az éneklő rigó az erdőben tartózkodik. 9. *Melyek ezen madár ellenségei?* Ezen madár ellenségei, a pelék, a görények. 10. *Melyik madár hasonlit az éneklő rigóhoz leginkább?* Leginkább hasonlít hozzá a léprigó s fenyőrigó. Végül e tiz kérdést, melyeket a tanító a nagy táblán hágy, s egymásután felolvastatja, s több ízben megfeleltet azokra előszóval — s ha ebben már a gyöngébbek is jártasak, akkor meghagyja a növendékeknek, hogy irják le a nagy tábláról a kérdéseket füzeteikbe, és feleljenek meg azokra irásban is.

—r.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

— *Fontosabb miniszteri rendeletek kivonatai:*

Az okl. tanítók közül a polgári tanító vagy tanítónő-képzőintézetekbe ezentúl csak kiváló tehetségű s jól készült egyének vehetők fel, s a jelöltek szükség esetén felvételi vizsgára kötelezhetők (1879. jul.).

A községi tanítók próbaideje az állami iskolákban is 3 évben állapíttatik meg, a már előbb 3 évig működött okt. tanító próbaideje 1 év. Az iskolaszék ellenőrzi a tanító működését.

Az izraelita népiskolákban nyáron évenként egyfolytában legalább két hónapra terjedő szünidő tartassék, s a heti tanítási órák száma 25-nél több semmi esetre sem lehet. 1878. szept.

A néptanítói nyugdíjalapba az évi járulékokat a hitközségek s hatóságok még azon esetben is tartoznak befizetni, ha az illető tanítói állomás nincs rendesen betöltve. 1878. szept.

Az iskolai kirándulások alkalmával azon növendékek, a kik tanító vezetése alatt legalább is 10 főre menő csoportokban kirándulást tesznek, 50% vitelbér-mérséklést nyernek a vasutaktól, s az illető tanintézeti hatóság az illető vasút igazgatóságához tett bejelentés alapján a szükséges utalványt akadály nélkül megkapja. 1878. jul. 26. 19,074. sz.

Az *Eötvös Naptár* harmadik évfolyama az 1880-ik évre is igen csínos kiállításban jelent meg és igen sok becses anyagot nyújt a tanítók és tanügybarátok számára. A képekkel ellátott életrajzok közül említésre méltók *Széchenyi Istváné*, *Szilasyé*, *Zsedényié* és *Edvi Illés Pálé*. A szerkesztők tapintatáról tanuskodik az, hogy Széchenyi Isván gróf életrajzát épen akkor nyújtják, mikor a nemzet a legnagyobb magyarnak szobrot emel. Ismeretterjesztő és szépirodalmi részen kívül tanügyi dolgokat is nyújt e naptár s teljes képet ád a magyarországi néptanítók Eötvös-alapjának intézményéről. Belőle olvastuk, hogy ezen szép, de még a kezdet nehézségeivel küzdő intézmény három év lefolyása alatt 1877-től 1879-ig 23 szegény sorsú tanító tanuló gyermekének összesen 2550 forintot nyújtott ösztöndíjképen és 8 árvát összesen 850 frttal segélyezett, tehát 3350 forintot adott ki nemes czéljának megvalósítására és e mellett 3350 forintnál jóval többet tőkésített s eszközölte, hogy Budapest főváros szintén 400 forintot oszt ki ösztöndíj gyanánt szegény sorsú néptanítók gyermekei között. A jelen évi gyűjtés, mely 1880. jan. 20-án fog lezáratni, 1879. okt. elejéig csak 1376 forintra emelkedett, azonban hihető, hogy ezen összeget ama 20 ezer tanító közül, kik támogathatnák az *Eötvös-alapot*, még nehány százan szaporítani fogják. Messze van azonban még azon idő, a midőn ezen magyar intézmény oly erős lesz, mint a kis Szászország néptanítóinak hasonló czélú intézete, mely többet nyújthat a szegény tanítók özvegyeinek és árváinak egy év alatt, mint a mienk 5 év alatt.